"Сэлэнгэ аймгийн 2021-2025 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл"-ийн хэрэгжилтийн тайлан

Д/д	Зорилт	Арга хэмжээ	Хэрэгжих хугацаа	Төсөв	Шалгуур үзүүлэлт	Суурь түвшин	Зорилтот түвшин	Зарцуулсан хөрөнгийн хэмжээ, эх үүсвэр (сая төгрөг)	Хүрсэн түвшин, үр дүн	Хэрэгжилтийн хувь
1. НЭГ. ҮНДЭСНИЙ НЭГДМЭЛ ҮНЭТ ЗҮЙЛ										
1	1.1. Байгалийн унаган төрхийг хамгаалж уламжлалт ёс заншил, соёлын өвийг түгээн дэлгэрүүлэн монгол хүний бүтээлч сэтгэлгээ, ур чадвар авьяас билгийг хөгжүүлж, нийгмийг соён гэгээрүүлнэ.	1.1.1. Гэр бүлийн харилцаанд хүүхэд, залуучуудад эх орон, тусгаар тогтнолоороо бахархах, үндэсний соёл, зан заншлаа дээдлэн хүндлэх, газар нутаг, байгаль орчноо хайрлах зөв хандлагыг төлөвшүүлэх, айл өрх бүрийг угийн бичиг хөтлүүлэх ажлыг зохион байгуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Гэр бүлийн харилцаанд үндэсний соёл, зан заншил, удам судраа дээдлэн хүндлэх, хүүхдийн хүмүүжил, төлөвшилд эцэг эхчүүдийн үлгэр дуурайл, зөв хандлагыг дээшлүүлэх талаар зохион байгуулсан сургалт, уулзалтын тоо -Айл өрх бүр угийн бичгийг хөтлөх талаар зохион	28 сургалтад 2500 иргэн	Эх орноо хайрлах үзэл төлөвшиж, өрх бүр угийн бичгийг хөтөлдөг болно.		Монгол Улсын Засгийн газрын 2007 оны 257 дугаар тогтоолын хэрэгжилтийн хүрээнд монгол хүний удмын санг хамгаалах, ураг төрлөө таньж мэдэх, "Угийн бичиг хөтлөх"-ийн ач холбогдлыг сурталчилан иргэдэд мэдлэг олгох ажлыг Монголын Угийн бичгийн академийн Сэлэнгэ аймгийн Салбар зөвлөлтэй хамтран "Угийн бичгээ хөтөлж, Удмын сангаа хамгаалъя" "Үндэсний бичиг үсгийн баяр","Монгол бичгийн уран бичлэгийн бүтээлийн үзэсгэлэн", "Үндэсний бичиг үсэг өв соёлоо эрхэмлэгч байгууллага" шалгаруулах арга хэмжээнүүдийг зохион байгуулж, 2300 гаруй төрийн албан хаагчдыг хамруулж, "Угийн бичиг хөтлөхийн ач холбогдол" зөвлөгөө, мэдээллийг иргэд олон нийтэд хүргэн, "Угийн	100

					байгуулсан арга зүйн сургалтад хамрагдсан өрхийн эзлэх хувь -Угийн бичиг хөтөлдөг өрхийн нийт өрхөд эзлэх хувь				бичгээ хөтөлцгөөе” шилдэг угийн бичиг шалгаруулах уралдаан, угийн бичгийн сурталчилгааны самбарыг шинэчлэн өрх бүрийн бүртгэл судалгааг нээлттэй танилцуулан 4 удаагийн сургалт сурталчилгааг зохион байгуулж, 2023 онд угийн бичгээ сурталчилан таниулах хөтлөх аргачлалыг шилдэг өвлөн уламжлагч Л.Туултай хамтран “Угийн бичиг хөтлөх сургалт”-ыг Алтанбулаг сумын Ерөнхий боловсролын сургуулийн 12 дугаар ангийн 70 сурагчдад, 145 төрийн байгууллага, иргэдийг оролцуулж, эдгээр иргэдээс 84 иргэн ургийн баяр хийсэн. “Угийн бичгээ хөтөлж, ураг удмаа мэдэцгээе” аяныг аймгийн хэмжээнд өрнүүлж, “Гурван цагийн хэлхээс” уралдааныг 5 төрлөөр зохион байгуулж, ”Шилдэг сум”-аар Дулаанхан тосгон, “Шилдэг баг”-аар Жавхлант сумын Бумбат баг, “Би угаа сайн мэднэ” төрлөөр Орхон сумын иргэн, “Бүтээлч угийн бичиг”-ээр Орхон сумын иргэн, “Угийн бичгийг түгээн дэлгэрүүлэгч”-ээр Монголчуудын Угийн бичгийн академийн Сэлэнгэ салбарын тэргүүн тус тус шалгарч, 48 удаагийн сургалтад 2391 албан хаагч хамруулан 1586 зөвлөмж гарын авлага тарааж, 2023 онд шинээр 30 өрх угийн бичиг	

									хөтөлснөөр нийт 1577 өрх угийн бичгээ хөтөлж 167 иргэн ургийн баяр хийсэн байна.	
2		1.1.2. Эх оронч үзэл төлөвшүүлэхэд чиглэсэн заавал уншиж судлах түүх, соёл, урлаг, ардын аман зохиол, тоглоом наадгай, хэрэглэгдэхүүн, утга зохиолын бүтээлийн жагсаалт, ном, гарын авлага гаргаж, иргэд олон нийтэд ашиглах боломжийг хангана.	2021 - 2025	-	Өсвөр үе, залуучуудын заавал уншиж судлах түүх, соёл, урлаг, утга зохиолын бүтээлийн жагсаалт гаргаж, тэдгээрийг хэвлэн нийтлэх, олшруулж, судлуулсан байдлын эзлэх хувь - Суралцагсдад эх оронч хүмүүжил олгож буй сургалтын талаар багш нарт зориулсан гарын авлага - Гарын авлагаар хангагдсан өрхийн хувь - Эх оронч хүмүүжил олгох хичээлийн хөтөлбөрт	Эх оронч хүмүүжил олгох хичээлийн хөтөлбөрт хамрагдсан суралцагчид 20 хувиар нэмэгдэгдэнэ.	Соёлын үйлчилгээг өрх бүрт хүргэнэ.		Заавал уншиж судлах түүх, соёл, урлаг, ардын аман зохиол, тоглоом наадгай, хэрэглэгдэхүүн, утга зохиолын бүтээлийн жагсаалтын дагуу 60 гаруй арга хэмжээг зохион байгуулсан. Соёл, урлагийн байгууллагууд үндэсний соёл, урлагийг олон нийтэд сурталчилан таниулах, түгээн дэлгэрүүлэх, өвлүүлэн уламжлуулах, онцлог шинж чанарыг хадгалан хөгжүүлэх, соёлын бүтээлч үйлдвэрлэлийг дэмжих, үндэсний соёлын бүтээгдэхүүн үйлчилгээ, өвийг хадгалан хамгаалах 57 арга хэмжээг 229 иргэдэд үйлчилж, соёлын үйлчилгээг өрх бүрт хүргэсэн. Соёл урлагийг 26 байгууллагаас хүүхдэд зориулсан тайзны хэлбэрт дуулалт жүжиг 5, музейн боловсролын хөтөлбөр 2, урлагийн боловсролын хөтөлбөр 3, сургалт дугуйлан 23, соёлын өв, соёлын бүтээлч үйлдвэрлэлийн дадлага, сургалт 17, урлагийн их болон бага наадам 15, кино үзвэр, дэлгэцийн боловсролын арга хэмжээ давтагдсан тоогоор 289, гадаа талбайн арга хэмжээ 78, цахим уралдаан 19 удаа тус тус зохион байгуулж 17000 гаруй хүүхдийг хамруулсан.	100

					хамрагдсан суралцагчдын эзлэх хувь				2023 онд аймгийн Нийтийн номын сан, ерөнхий боловсролын сургууль, сумдын орон нутаг судлах номын сангийн фондуудад 371 ширхэг уламжлалт тоглоом наадгай, хэрэглэгдэхүүн, утга зохиолын бүтээлийн жагсаалт, ном, гарын авлагаар баяжуулан ард иргэдэд үйлчилгээ үзүүлсэн.	
3		1.1.3. Эх орны үзэсгэлэнт байгаль, түүхэн газар орноор ард иргэд, хүүхэд багачуудыг тойрон аялуулах хөдөлгөөн өрнүүлж хэвшүүлэх, байгаль орчин, түүх, соёлын дурсгалын ач холбогдлыг ойлгуулж, хамгаалах ухамсар төлөвшлийг олгоход чиглүүлэн, түүх, соёлын дурсгалыг сэргээн засварлах үйл ажиллагаанд	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Эх орны байгалийн үзэсгэлэнт газар нутаг, түүхэн газар орноор өсвөр үе, залуучуудын дунд зохион байгуулсан тойрон аялалын тоо - Орон нутгийн түүхэн газруудын маршруттай болсон сумдын тоо - Сэргээн засварлах үйл ажиллагаанд оролцогсдын тоо	Тойрон аялал 3	Түүх соёлын мэдлэг сайжирч, түүх соёлын хадгалалт хамгаалалт сайжирна		“Байгалийг ойроос” дэлхийд ховордсон хөхтөн амьтад, шувууд, Монгол орны байгалийн үзэсгэлэнт газруудын фото зураг, “Хувьсгал мандсан өглөө” уран зургийн түр үзэсгэлэн зохион байгуулж, 580 хүнд үйлчилж, соёлын биет өвүүдээс цаасан суурьтай 21 өвийг сэргээн засварлаж, судалгааны ажлыг гүйцэтгэн, дурсамж, гэрэл зургаар бүртгэл мэдээллийн санг баяжуулан түүх соёлын үл хөдлөх дурсгалт газруудын маршрутыг батлуулсан. “Хавцалын хадан хясаа”, “Булагтайн ам”, “Найдаг уулын хадны бичээс”, “Дэрст булангийн бичигт хад” зэрэг 150 гаруй түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалт газруудын зураг, түүхийг мэдээ баримтад түшиглэн олон нийтэд сурталчилж, “Соронзон хад-2023”, “Орон нутагтайгаа танилцъя” явган аялалуудыг Ерөнхий боловсролын 6 сургуулийн 281 сурагчийг хамруулж, хүүхэд	70

4		татан оролцуулна.							багачуудыг байгаль орчин, түүх, соёлын дурсгалын ач холбогдлыг ойлгуулж, хамгаалах ухамсар төлөвшлийн ажлыг сурталчилсан. Сэлэнгэ аймгийн 17 сум, 6 тосгоны соёлын төвийн орон нутгийн ажилтнуудад чиглэл зөвлөмж өгч сүм хийдэд хадгалагдаж байгаа баримтат өвийг бүртгэн баримтжуулах маягтын дагуу 9 сум 4 тосгоны нийт 60 баримтат өвийг төрөл зүйлээр ангилан баримт бичиг- 8, гэрэл зураг -5, уран зураг- 5, ном хэвлэл - 2, судар -7, зоосон мөнгө- 9, тамга тэмдэг-2, видео бичлэг -2, бусад 20 үзмэрийг ялган бүртгэн баримтжуулсан. Музейн үзмэрийн бүртгэлийн баримт бичгүүдийг MNS5643:2006 стандартын дагуу “Монгол партизан” баримал, “Найрамдлын туг” баримал, Д.Балдандорж зураачийн бүтээл “Д.Сүхбаатар МАН-ын хурал дээр”- уран зураг, Ч.Баярсайхан зураачийн “XIII зууны баатрууд”- уран зураг, аймгийн Стандарт хэмжил зүйн хэлтсийн 43-н жилийн түүх агуулсан хэмжил зүйн багажууд зэрэг 7 ширхэг үзмэрээр музейн сан хөмрөгийг баяжуулсан.	
4	1.2. Нүүдлийн өв соёлоо хадгалж, ёс	1.2.1. Монголын нүүдэлчин ахуй амьдрал,	2021 - 2025	Улсын болон орон	Өв соёлыг таниулах арга хэмжээний тоо -Нөлөөллийн	Өв соёлыг таниулах арга хэмжээ-4	Монголын нүүдэлчин ахуй амьдрал, зан		“Монгол гэр барих, засварлах” сургалт, “Хөгжмийн ертөнц” үндэсний хөгжмийн зэмсгийг үзүүлэн таниулах үзэсгэлэн зэрэг	90

	заншил, уламжлалаа түгээн дэлгэрүүлнэ.	зан үйл, уламжлалыг таниулах ажлыг гэр бүл, боловсрол, соёл урлагаар дамжуулан хэрэгжүүлнэ.		нутгийн төсөв	арга хэмжээг хэрэгжүүлэх иргэний нийгмийн байгууллагууд ын тоо		үйл, өв соёлоо дээдэлсэн, бүтээлч, оюунлаг монгол хүнийг төлөвшүүлнэ.		10 гаруй арга хэмжээг зохион байгуулж, 10.0 мянган гаруй хүүхэд багачуудад Монгол ёс заншлыг түгээн дэлгэрүүлэх, Үндэс угсаагаар бахархах өв соёлыг бий болгон ажилласан. “Нүүдэлчин-2023” Дэлхийн Соёлын Фестивальд аймгаа төлөөлөн 61 өвлөн уламжлагч оролцож, өв соёл, уламжлалт идээ ундаа, язгуур урлаг, нүүдлийн соёл иргэншлийн үнэт зүйлс, хүн төрөлхтний соёлын биет бус өвүүдээ сурталчилан таниулж өв соёлоороо бахархах нөлөөллийн арга хэмжээг зохион байгуулахад аймгийн Засаг даргын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн зардалаас 21.0 сая төгрөгийн дэмжлэг үзүүлж, нүүдэлчин ахуй амьдрал, зан үйл, уламжлалыг таниулах ажлыг соёл урлагаар дамжуулан нэгдсэн удирдлагаар ханган ажилласан.	
5		1.2.2. Монгол ахуй, өв соёл, зан заншлыг илтгэсэн соёлын биет өвийг сэргээн засварлах, өвлөн үлдээх ажлыг олон нийтэд таниулан түгээнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Сэргээн засварласан соёлын биет өвийг тоо - Соёлын чиглэлээр зохион байгуулсан арга хэмжээний тоо -Мэдээллийн хэрэгслийн	Соёлын биет өвийг сэргээн засварласа н-42, Өв соёлыг өвлүүлэх арга хэмжээ 50	Монгол ахуй, өв соёл, зан заншлын , олон нийт ойлголт хандлага дээшилнэ.		“Ардын хувьсгал” сэдэвт цаасан суурьтай 700 ширхэг үзмэр, уран зураг, наамал, угсаатны зүйн, 17 түүхэн бие хүний эдлэл, хөөмөл, шигтгэмэл, даавуун суурьтай 271 он цагийн гэрч туг, дарцаг, зэр зэвсэг, бэлэгдэл таних тэмдэг, 73 ширхэг сэргээн засварлах үзмэрүүдийн судалгааг хийж бүртгэлжүүлсэн. Аймгийн хэмжээнд 492 соёлын биет бус өвийг өвлөн	90

					зорилтот нэвтрүүлэг, хэлэлцүүлгийн эзлэх хувь				уламжлагчийн дэлгэрэнгүй судалгааг авч, соёлын өвийн программд баяжилт хийж, 300 гаруй соёлын биет бус өвлөн уламжлагчдыг сурталчлан таниулах, түгээн дэлгэрүүлэх, шавь сургалтыг 36 удаа зохион байгуулж, монгол ахуй, өв соёл, зан заншил, соёлын биет өвийг сэргээн засварлах, өвлөн үлдээх ажлыг олон нийтэд таниулан түгээхэд 200,3 сая төгрөгийн сэргээн засварлалт хийсэн. Сүм хийдэд хадгалагдаж буй баримтат өвийг бүртгэн баримтжуулж, 9 сум 4 тосгоны 60 баримтат өвийг төрөл зүйлээр ангилан 120 төрлийн баримт бичиг, гэрэл зураг, уран зураг ном хэвлэл, судар, зоосон мөнгө, тамга тэмдэг, видео бичлэг зэргээр эд материал, бусад 20 гаруй баримтыг бүртгэлжүүлсэн. "Соёлын биет бус өвийн үзлэг, бүсчилсэн судалгааг сумуудаас соёлын биет бус өвийн төлөөллийн үндэсний бүртгэл, яаралтай хамгаалах шаардлагатай соёлын биет бус өвийн үндэсний бүртгэлд бүртгэгдсэн өвийн төрөл, өвлөн уламжлагчийн талаар түүвэр судалгааг 10 сум 2 тосгоны 7 ай савын хүрээнд 54 өвлөн уламжлагчийг хамруулан сурвалжлан, судалгаа шинжилгээ	

									хийж, хадгалалт хамгаалалтын нөхцөл байдал, эерэг болон сөргөөр нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг судлан тархалтыг тогтоосон. Аймгийн Нэгдсэн музейн үзмэрүүдээс соёлын биет өвийг дурсгалт зүйлийн хосгүй үнэт зэрэглэлд 13–р зууны дурсгалд хамаарах “Оньсон дөрөө”, “Хөө хуяг” 29 кг жинтэй дурсгалыг хосгүй үнэт дурсгалын шилжүүлсэн.	
6		1.2.3.“Монгол гэр”-ийн холбоотой ардын мэдлэгийг сургууль, цэцэрлэгээр дамжуулан хүүхэд бүрт өвлүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Монгол гэрээр хангагдсан сургууль, цэцэрлэгийн тоо -Мэдлэг олгох арга хэмжээний тоо -Монгол гэр барих, буулгах аргад суралцсан сурагчдын эзлэх хувь	"Монгол гэрээр 10 сургууль, 11 цэцэрлэг, Мэдлэг олгох арга хэмжээ-3, Монгол гэр барих, буулгах аргад суралцсан сурагчдын эзлэх 1 5 хувиар нэмнэ.	Хүүхэд багачууд монгол ёс заншлаас суралцана.		Аймгийн хэмжээнд 38 цэцэрлэг, 30 сургууль ёс заншлын гэр өргөөтэй, шинээр Сүхбаатар сумын 4, 8 дугаар цэцэрлэг, Цагааннуур сумын 2 дугаар цэцэрлэгүүдэд орон нутгийн төсвийн 27.5 сая төгрөгийн хөрөнгөөр “Гэр өргөө”-г ашиглалтад оруулж, нийт суралцагчдын 20 хувь нь монгол гэр барих, буулгах аргад суралцаж, нүүдэлчин өв соёлыг хадгалж, уламжлалаа түгээн дэлгэрүүлэх сургалтын үйл ажиллагааг явуулах боломжтой болж, хүүхэд багачууд монгол ёс заншлаас суралцах боломж бүрдсэн. Бага боловсрол буюу 1-5 дугаар ангид Монгол ёс хүмүүжил хичээл 7 хоногт 2 цагаар, 6-12 дугаар ангид иргэний ёс зүйн боловсрол хичээлийн заавал судлах 17 цагийн агуулгаар	100

									дамжуулан суралцагчдад нийгмийн харилцаа, сэтгэл хөдлөл, ёс зүйд суралцах, төлөвших, хувь хүний ур чадвар олгох арга хэмжээг сургалтын хөтөлбөрөөр дамжуулан хэрэгжүүлсэн.	
7		1.2.4. Орон нутагт амьдардаг үндэстэн, ястны өвөрмөц ёс заншлыг судлан, түгээн дэлгэрүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Судалсан бүтээлийн тоо - Мэдээллийн хэрэгслийн зорилтот нэвтрүүлэгийн тоо/цахим/ - Соёлын биет бус өвийг сурталчилсан байгууллагын тоо -Үндэсний агуулгатай шинэ уран бүтээлийн эзлэх хувь - Сургалт явуулсан тоо Орон нутгийн соёлын өвийн онцлогийг тодорхойлно.	Судалсан бүтээл-1 Зорилтот цахим нэвтрүүлэг-1	Орон нутгийн соёлын өвийн онцлогийг тодорхойлно.		Аймгийн хэмжээнд амьдардаг үндэстэн ястны өвөрмөц ёс заншлыг түгээх ажлын хүрээнд сум, орон нутгийн онцлогийг харуулсан “Сэлэнгэ соёл”, “Хаврын өнгө” соёлын бүтээлч үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн үзэсгэлэн, Казак түмний “Наурызын баяр”, “Цагаан эсгий”-ний баяр, “Өргөн Сэлэнгэ” амьд хөгжмийн наадам, “Хотон үндэсний өв соёл”, “Бид-Сэлэнгийн үр сад” урлагийн их наадам, “Эв модны наадам” эвент арга хэмжээ, “Ээж модны тахилга-Ханш нээх арга хэмжээ”, Сайхны Хөтөл, Алтанбулаг, Тужийн нарс, Соронзон хад, дуут хадны аялал жуулчлал, Амарбаясгалант хийд-Гонгорын бумбаны тахилга, “Алтаргана” урлагийн наадам зэрэг арга хэмжээнүүдийг зохион байгуулсан.	90
8		1.2.5. Соёлын өвд суурилсан орон нутгийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлж	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Зохион байгуулсан арга хэмжээ, уралдаан, наадмын тоо - Түүнд	Зохион байгуулсан арга хэмжээ, уралдаан, наадам-100	Соёл, урлагийн эдийн засгийн эргэлтэд оруулна		“Цагаан эсгийний баяр” эвент арга хэмжээ, “Өргөн Сэлэнгэ” амьд хөгжмийн наадам, “Нүүдэлчин-2023” Дэлхийн Соёлын Фестивалын анхан шатны шалгаруулалт, "Би Монгол хүн"	90

		эвент, арга хэмжээг тогтмолжуулан соёлын үйлчилгээг эдийн засгийн эргэлтэнд оруулна.			хамрагсдын тоо -Соёлын аялал жуулчлалын өсөлтийн хувь				цахим уралдаан, "Миний мэдэх өв соёл" гар зургийн уралдаан, "Тоглоом наадгайг хэрхэн сайн хийх вэ?" уралдаануудыг зохион байгуулж, 2200 гаруй оролцогчийг хамруулж, соёл урлагийг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах арга хэмжээнүүдийг зохион байгуулсан. Давхардсан тоогоор 27900 гаруй аялагч жуулчид үзэж сонирхсон.	
9		1.2.6. Баримтат өвүүдийг бүртгэн, олон нийтэд таниулан сурталчилна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Сан хөмрөгийн баяжилтын хувь -Бүртгэл мэдээллийн санг цахимд бүрэн хадгалсан хувь -Соёлын биет өвийг сурталчлахад хамрагдсан байгууллагын тоо, -Түүнд хамрагсдын тоо	Сан хөмрөгийн баяжилт - 2% Соёлын биет бус өвийг сурталчилсан байгууллага 1	Олон нийтийн баримтат өвийг талаарх мэдлэг дээшилнэ.		Сайхан сумын "Нарны охид" уран нугаралтын хамтлагийн тоглолтыг аймгийн Соёл урлагийн газрын “Өв соёлын өргөө”-нд зохион байгуулж, соёлын биет бус өв тээгч болох уран нугаралтын үзүүлбэр “Шүдэн дээр тогтох” дэлхийн рекордыг 5 минутаар эвдсэн нугараачийн бичлэгийг бүртгэл мэдээллийн цахим санд хадгалж, “Нүүдэлчин Монгол”- дэлхийн соёлын фестиваль, “Соёлын сэргэлт-2023” аян, “Соёлын бүтээлч сар”, “Сэлэнгэ соёл”, “Хаврын өнгө” арга хэмжээнд 30 гаруй соёлын бүтээлч үйлдвэрлэл эрхлэгчдийг дэмжин оролцуулж, үйл ажиллагааг сурталчилан олон нийтэд түгээн дэлгэрүүлсэн мэдээллийг орон нутгийн хэвлэл мэдээлэлийн хэрэгслээр олон нийтэд түгээн сурталчилж ажилласан.	90
10	1.3. Үндэсний Монгол хэл,	1.3.1. Монгол бичгийн хэрэглээний	2021 - 2025	Улсын болон орон	-Үндэсний бичиг үсэг сурсан	Үндэсний бичиг үсэг сурсан	Үндэсний бичгийн хэрэглээний		Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 2003 оны 105 дугаар зарлигийг хэрэгжүүлэх, эх хэлээ эрхэмлэн	70

	бичгээ нийтээр сурч эзэмшин, түгээн дэлгэрүүлнэ.	орчныг бүрдүүлж, хүүхэд багачууд, иргэдэд эзэмшүүлэн, "Үндэсний бичгээрээ уншиж, бичицгээе "2021-2025" аяныг өрнүүлж, "Монгол бичгийн үндэсний хөтөлбөр 3"-ыг хэрэгжүүлнэ.		нутгийн төсөв	суралцагчдын эзлэх хувь - Монгол бичгээр сургалт явуулах түвшинд хүрсэн багшийн хангалтын хувь -Төрийн албан хаагчдын монгол хэл, бичгийн шалгалтын улсын дундажаас ахисан хувь	суралцагчдын эзлэх хувь-63.4	орчин бүрдэж, үндэсний бичгийн мэдлэг, чадвартай иргэдийн тоо нэмэгдэнэ.		дээдлэх үзлийг хойч үедээ өвлүүлэх үүднээс жил бүрийн 05 дугаар сарын эхний 7 хоногт "Үндэсний бичиг үсгийн баяр"-ын арга хэмжээг зохион байгуулж хэвшсэн. Монгол хэлний тухай хуулийг хэрэгжүүлэх, 2025 оноос төрийн болон орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллага албан бичгээ кирилл болон үндэсний хос бичгээр хөтлөх болсонтой холбогдуулан аймгийн хэмжээнд "Үндэсний бичигтэн 2022-2024" хөдөлгөөн" арга хэмжээг зохион байгуулж, байгууллага бүрт үндэсний бичгээ эрхэмлэн дээдлэх, сурч судлах ажлыг өрнүүлэхийг уриалан ажиллаж байна. Төрийн байгууллагын шийдвэр, албан бичгийг стандартын дагуу хос бичгээр хөтлөх бэлтгэл ажлыг хангаан, хэлний бодлогын үндэсний зөвлөлөөс гаргасан стандартыг байгууллагуудад хүргүүлэн хэрэгжүүлж ажиллаж аймгийн Засаг даргын Тамгын газрын 90 гаруй албан хаагч үндэсний Монгол бичгийн хичээлийг судлан албан хэрэгцээнд ашиглахаар бэлтгэл ажил хангаад байна. Аймгийн хэмжээний Ерөнхий боловсролын сургуулиудын бага боловсролын 92.7 хувь, суурь боловсролын 96.1 хувь, бүрэн дунд 97.9 хувь нь Монгол бичгийн	

									хичээлийг боловсролын сургалтын агуулгад тусгагдсны дагуу судалж байна.	
11		1.3.2. Төрийн албан хэрэг хөтлөлтийг кирил болон үндэсний бичгээр хослуулан явуулах бэлтгэл ажлыг шат дараатай хэрэгжүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Төрийн албан хэрэг хөтлөлтийг кирилл болон үндэсний бичгээр хөтлөн явуулдаг байгууллагын тоо -Үндэсний бичгээр уншиж, бичиж чаддаг болсон төрийн албан хаагчийн тоо	Үндэсний бичгээр уншиж, бичиж чаддаг болсон төрийн албан хаагчийг 5% ахиулах	Бодлогын баримт бичиг хэрэгжинэ		Монгол бичгээр үйлдэх баримт бичгийн хэвлэмэл хуудас, түүний бүрдэлд тавих үндсэн шаардлага” /MNS 6395:2022/, төрийн албан хаагчийн нэрийн хуудсанд тавих ерөнхий шаардлага /MNS 6978:2022/-уудын талаарх мэдээллийг төрийн байгууллагуудад хүргүүлэн албан бичиг, тушаалыг кирил, монгол бичгээр зэрэгцүүлэн бичих, төрийн албан хаагчдад монгол бичгийн хичээлийг түвшинд ангилан заах ажлыг Ерөнхий боловсролын сургуулийн багш нартай хамтран хэрэгжүүлж байна. 3177 төрийн албан хаагч дундаас дээш мэдлэгтэй, үндэсний бичгээр уншиж бичиж сурсан байна.	100
2. ХОЁР. ХҮНИЙ ХӨГЖИЛ										
12	2.1. Хүүхэд багачууд, иргэдэд хүртээмжтэй, чанартай, хэрэгцээнд нь нийцсэн боловсрол эзэмших тэгш боломжийг бүрдүүлнэ.	2.1.1. Сургуулийн өмнөх боловсролд 3-5 хүртэлх насны хүүхдийг бүрэн хамруулан, гэр бүлийн гишүүний ажил хөдөлмөр эрхлэх	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Сургуулийн өмнөх боловсролын хамран сургалтын хувь -Хөдөлмөр эрхлэх боломжоор хангагдсан иргэдийн тоо	Хамран сургалт 82.5 хувьиай байна.	Хүүхэд бүр эрүүл, аюулгүй орчинд суралцах боломж бүрдэнэ.		Дэлхий нийтийг хамарсан "Ковид-19" цар тахлын улмаас 2 настай хүүхдийг танхимын сургалтад хамруулах боломжгүй байсан бөгөөд 2022 оны 02 дугаар сарын 28-ны өдрөөс 2 настай хүүхдүүдийг цэцэрлэгийн танхимын сургалтад хамруулснаар 2-5 настай хүүхдийн сургуулийн өмнөх боловсролын хамран сургалт 2021 онд 83 хувь, 2022 онд 84.4 хувь, 2023 онд сургуулийн өмнөх боловсролын	90

		боломжийг бүрдүүлнэ.						хамран сургалтын хувь 85.2 хувь байгаа нь хүүхэд бүр эрүүл аюулгүй орчинд сурч хүмүүжих боломжийг бүрдүүлсэн.	
13		2.1.2. Судалгаа арга зүйн байгууллагууд тай хамтран ажиллаж, сургууль, цэцэрлэгийн сургалтын чанарыг сайжруулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын шалгуурт суурилсан шалгалт, хөндлөнгийн үнэлгээний гүйцэтгэлийн хувь - Элсэлтийн ерөнхий шалгалтын дундаж онооны өсөлт, бууралтын хувь	• Бага-57.5% • Суурь-40.4% • Бүрэн дунд-41,3% ЭЕШ-503	Сургалтын чанар, үр дүн дээшилнэ.		2023-2024 оны хичээлийн жилд “PISA” олон улсын үнэлгээнд 15 настай 9-11 дүгээр ангийн 192 сурагч хамруулж, Сүхбаатар сумын Ерөнхий боловсролын 4, 6, Шаамар, Баянгол, Бугант, Мандал сумын 2, Билиг ДБ 7 дугаар сургуулиуд тус тус сонгогдож, Боловсрол шинжлэх ухааны яамны судалгааны үр дүнд математикийн үзүүлэлтээр дэлхийн түвшинд Сүхбаатар сумын 4 дүгээр сургууль, Мандал сумын 3, 4 дүгээр сургууль байгалийн ухааны хичээлээр ахицсан түвшинд үнэлэгдсэн. Төрийн болон орон нутгийн өмчийн цэцэрлэгийн багшийн ажлын гүйцэтгэл үр дүнг үнэлж, урамшуулал олгох зорилгоор бүхий гүйцэтгэлийн үнэлгээг Боловсролын үнэлгээний төвөөс өгсөн чиглэл, удирдамжийн дагуу зохион байгуулж, Сургуулийн өмнөх боловсролын 39 цэцэрлэгийн 244 багш, ерөнхий боловсролын 35 сургуулийн 978 багш гүйцэтгэлийн үнэлгээнд хамрагдлаа. Багшийн гүйцэтгэлийн үнэлгээгээр 158, Ерөнхий боловсролын сургуулийн 527 багш урамшуулалд	90

									хамрагдсан бөгөөд өмнөх хичээлийн жилээс 4,2-21,7 хувиар, байгууллагын үнэлгээгээр Сургуулийн өмнөх боловсролын-18, Ерөнхий боловсролын сургуулийн -25 байгууллага урамшуулал авсан ба өмнөх хичээлийн жилээс 0,8-6,7 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна. Элсэлтийн ерөнхий шалгалтын хэмжээст онооны дундаж 497 оноогоор шалгуулсан.	
14		2.1.3. Багш нарт мэргэжлээрээ бие дааж, тасралтгүй хөгжих боломжийг олгох, шаардлагатай нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилгоор “Чадварлаг багш” арга хэмжээг зохион байгуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Багшийн мэргэжлийг дээшлүүлэх нөхцөл бүрдүүлсэн сургууль цэцэрлэгийн эзлэх хувь -Мэдлэг, ур чадвараа дээшлүүлсэн багшийн тоо -Ментор багшийн эзлэх хувь -Хүүхэд бүрийг хөгжүүлэх арга зүй, тэргүүн туршлага түгээсэн багш нарын эзлэх хувь -Сургалтын шинэ арга зүй,	Мэдлэг, ур чадварыг хөгжүүлэх сургалтууда д 703, цахим сургалтад давхардсан тоогоор 4269 багш хамрагдсан.	Багш нарын ур чадвар, ажлын гүйцэтгэлд ахиц гарна.		Цахим платформд суурилуулсан багшийн мэргэжлийн хөгжлийг дэмжих модуль сургалтыг “Aplus платформ”-оор зохион байгуулж, “Багшийн мэргэшлийн хөгжлийг дэмжих, Сургуулийн өмнөх боловсрол болон Ерөнхий боловсролын сургуулийн 14 судлагдахууны хөтөлбөрийн модуль-83,” “Удирдах ажилтны хөгжлийг дэмжих сургалтын модуль-7”, “Багш, ажилтны мэргэжлийн болон хувь хүний хөгжлийг дэмжих сургалтын модуль 20” сэдвээр давхардсан тоогоор Сургуулийн өмнөх боловсролын 301, Ерөнхий боловсролын 1134 багш сонгон сургалтад хамрагдсан. 2023 оны Боловсрол шинжлэх ухааны яамны гүйцэтгэлийн үнэлгээний үр дүнгээр ерөнхий боловсролын 527 багш хангалттай	90

					технологи нэвтрүүлсэн багшийн эзлэх хувь				түвшинд үнэлэгдэж, урамшуулал авсан. “Чадварлаг багш” арга хэмжээний хүрээнд бага боловсролд хэрэглэгдэх хэрэглэгдэхүүнийг цахимжуулж, хэвлэн нийтлэх эрх авсан QR кодоор ном унших арга барилд суралцаж амжилт гаргасан Сайхан сумын 2 дугаар сургуулийн бага боловсролын багш нарын сургалтын үйл ажиллагаанд аймгийн Засаг даргын нөөц хөрөнгөөс 3,5 сая төгрөгийн дэмжлэг үзүүлсэн. 1,5,10 дахь жилдээ ажиллаж байгаа багшийн үндсэн сургалтад 180 багш, ажилтан, орон нутгийн төрөлжсөн сургалтад давхардсан тоогоор 3500 гаруй багшийг хамруулсан. Онцгой амжилт гаргаж, аймгийн боловсролын салбарт манлайлан ажилласан Сүхбаатар сумын 4 дүгээр сургуулийн Монгол хэл, уран зохиолын багш Б.Отгонжаргал, Түнхэл тосгоны ерөнхий боловсролын сургуулийн англи хэлний багш Т.Насанхүү, Сайхан сумын ерөнхий боловсролын 2 дугаар сургуулийн бага ангийн багш нарыг “Чадварлаг багш” арга хэмжээний хүрээнд шагнан урамшуулсан.	
15		2.1.4. Цахим технологийг ашиглан хүн бүр суралцах,	2021 - 2025	Улсын болон орон	Цахим сургалт явуулах боломжтой сургууль,	Цахим сургалт явуулах боломжтой	Цаг хугацаа, зардал хэмнэх, мэдээллийг		Багшийн үндсэн сургалтыг цахим хэлбэрт шилжүүлж, сургалтын платформын хөгжүүлэлт 70 хувьтай байна.	90

		хамтран ажиллах боломжийг бүрдүүлнэ.		нутгийн төсөв	цэцэрлэгийн тоо -Онлайн сургалтад хамрагдсан сурагч, иргэдийн тоо	танхим-3, Цахим сургалтын сүлжээний орчин бүрдүүлсэн сургууль, цэцэрлэг-50, Онлайн сургалтад хамрагдсан сурагч, иргэд-1000	түргэн шуурхай авах боломжтой болно		Ерөнхий боловсролын сургуулийн 85,7 хувь, цэцэрлэгийн 70.9 хувь нь өндөр хурдны интернэтэд холбогдож, цахим сургуулийн сонгон судлах хичээлд 10 дугаар ангийн сурагчид хамруулж, "Medle.mn"-д ахлах ангийн 8 судлагдахууны 68 цахим контент оруулснаас 27 ээлжит хичээл батлагдан 41 ээлжит хичээлийн цахим сангийн боловсруулалт хийгдсэн. Ерөнхий боловсролын сургуулиудын төгсөх, дэвших шалгалтыг зохион байгуулж, суурь боловсролын төгсөх 8, дэвших ангийн 13 судлагдахуунаар даалгаврын санг бүрдүүлэн шалгалтуудыг зохион байгуулсан. Улсын төсвөөс 1396,6 сая төгрөгийн санхүүжилтаар багшийн хөгжил, сургалтын хэвийн үйл ажиллагааг хангах, цахим ангийг байгуулахаар сургалтын 15 ширхэг суурин компьютер, 15 ширхэг зөөврийн компьютер-15 ширхэг, сургалтын таблет 943 ширхэг, 9 ширхэг ухаалаг дэлгэц самбарыг нийлүүлж 35 сургуулийн багш нарыг цахимаар сургалт явуулах боломжийг хангаж 5000 мянган сурагч, 27000 иргэнийг цахим сургалтад хамруулсан. Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын Жэжү аймгийн Боловсролын газраас Мандал сумын Ерөнхий	

									боловсролын 3 дугаар сургуульд 260.0 сая төгрөгийн мэдээлэл зүйн кабинетийн иж бүрэн техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийг нийлүүлж, цахим технологийг ашиглан хүн бүр суралцах боломжийг бүрдүүлсэн. 2023 онд нийт 13 ерөнхий боловсролын сургуулиудын 1127 багш, сургуулийн өмнөх боловсролын 301 багш нар “Цахим технологи ашиглах модуль сургалт”-д хамруулахад 268.5 сая төгрөгийн дэмжлэг үзүүлж, “Багш хөгжлийн төв”-ийг байгуулж, иж бүрэн тоног төхөөрөмжөөр хангагдсан.	
16		2.1.5. “Сургалтын байгууллага-тоног төхөөрөмж” арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Техник, тоног төхөөрөмжийг шинэчилсэн сургууль, цэцэрлэгийин эзлэх хувь -тоглоом наадгай, ном, сургалтын хэрэглэгдэхүүнээр хангагдсан цэцэрлэгийин эзлэх хувь	Техник, тоног төхөөрөмжийг шинэчилсэн сургууль-70, цэцэрлэг-80	Сургалтын орчин сайжирч, орчин үеийн дэвшилтэт тоног төхөөрөмжөөр тоноглогдсон байна.		“Сургалтын байгууллага - тоног төхөөрөмж” арга хэмжээг хэрэгжүүлж, аймгийн Засаг даргын үйл ажиллагааны зардал болон төсвийн хөрөнгө оруулалтаас Ерөнхий боловсролын сургуулийн 6 сургуульд 54,0 сая төгрөгийн физикийн хичээлийн тоног төхөөрөмж, Сүхбаатар сумын 4 дүгээр цэцэрлэгийн гадна талбайн тохижилтод 60,6 сая төгрөг, тус сумын 1, 6 дугаар цэцэрлэгт 11,4 сая төгрөг, 1 дүгээр сургуульд 53,2 сая.төгрөгийн орос хэлний лингафоны кабинет, хөгжим хэрэгсэл, Мандал сумын 1 дүгээр сургуульд 6,4 сая төгрөгийн хөгжим, техник хэрэгсэл, Сант сумын цэцэрлэгт 6,9 сая төгрөгийн	100

									гал тогооны тоног төхөөрөмжийг тус тус нийлүүлж, шаардлагатай хөрөнгийг шийдвэрлэж ажилласан. “Багш хөгжлийн төв”-ийн ажиллах орчин нөхцөлийг сайжруулж, сургуулийн өмнөх боловсролын 39 цэцэрлэгт 46,7 сая төгрөг, ерөнхий боловсролын 35 сургуульд 303,0, сая төгрөгийг мэдээлэл технологийн тоног төхөөрөмжөөр хангаж, багш нарын мэргэжил дээшлүүлэхэд Ерөнхий боловсрол сургуульд 299,0 сая төгрөг, цэцэрлэгт 74,9 сая төгрөг, Зүүнбүрэн сумын цэцэрлэгийн багш хөгжлийн төвд 58,0 сая төгрөг, Зүүнбүрэн, Сүхбаатар сумын Ерөнхий боловсролын 1 дүгээр сургуулийн англи хэлний лингафоны танхим байгуулахад 47,0 сая төгрөг, Оросын холбооны улсын Элчин сайдын яамны дэмжлэгээр орос хэлний лингафоны танхимыг байгуулсан. Ерөө сумын ерөнхий боловсролын сургуулийн “Багш хөгжлийн төв”-д 157,0 сая төгрөгөөр иж бүрэн зөөврийн компьютер, тоног төхөөрөмж, тавилгын хөрөнгийг шийдвэрлэж дэмжлэг үзүүлсэн.	
17		2.1.6. Хүүхэд бүрийн авьяас чадварыг нээн илрүүлж, дэмжлэг	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Дугуйлан, секц, клубт хамрагдсан суралцагсдын тоо; -Амжилт	Дугуйлан, секц, клубт хамрагдсан суралцагсдын тоо-	Хүүхэд бүр авьяас, чадвараа хөгжүүлж, чөлөөт цагаа		Аймгийн ерөнхий боловсролын 35 сургуулийн 109 байгууллагын 500 нэр төрлийн дугуйлан клуб, секцэнд давхардсан тоогоор 19,0 мянган гаруй суралцагчдыг	100

		үзүүлэн чөлөөт цагийг үр дүнтэй өнгөрүүлэх “Хүүхэд хөгжлийн ордон” барина.			үзүүлсэн хүүхдийн эзлэх хувь -Номыг бүтээлчээр унших арга зүйг эзэмшсэн суралцагчийн тоо	9520, Амжилт үзүүлсэн хүүхдийн эзлэх хувь-15 -Номыг бүтээлчээр унших арга зүйг эзэмшсэн суралцагчийн тоо-375	зөв өнгөрүүлнэ.		хамруулж, үүнээс амжилт гаргасан 219 хүүхдийг шагнаж, урамшуулсан. Ерөнхий боловсролын сургуулиудад 505 багш, 14 иргэн гэрээгээр ажиллаж, сургуулийн орчинд хүүхэд хөгжүүлэх үйл ажиллагааг чиглүүлэн ажиллаж байна. Улсын төсвийн 2.2 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаар 4 дүгээр багт баригдаж буй “Хүүхэд хамгаалал, хөгжлийн төв”-ийн барилгын гүйцэтгэгчээр “Бүрэн одод” ХХК шалгарч, 90 хувийн гүйцэтгэлтэй 2024 оны 04 дүгээр сард ашиглалтад оруулахаар ажиллаж байна.	
18		2.1.7. Сургуулиудад “Хөдөлмөр амралтын зуслан” байгуулж, түүнийг түшиглэн сургууль, цэцэрлэгүүдэд аж ахуй эрхлэх боломжийг нь бүрдүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын төсөв, орон нутгийн төсөв, хандив тусламж	-Туслах аж ахуйтай болсон сургууль, цэцэрлэгийн эзлэх хувь -Зуслангийн ерөнхий шаардлага хангасан хөдөлмөр амралтын зуслангийн тоо -Түүнд хамрагсдын тоо	Туслах аж ахуйтай болсон сургууль, цэцэрлэгийн эзлэх хувь-5 -Зуслангийн ерөнхий шаардлага хангасан хөдөлмөр амралтын зуслангийн тоо-1 -Түүнд хамрагсдын тоо-200	Сурагчдын зуны амралтыг үр дүнтэй өнгөрүүлэх, эрүүл, аюулгүй бүтээгдэхүүнээр хангах боломж бүрдэнэ.		Аймгийн хөрөнгө оруулалтаар Сант сумын Ерөнхий боловсролын сургуулийг түшиглэн 1 ээлжиндээ 25-30 хүүхэд хүлээн авах хүчин чадалтай хөдөлмөр амралтын зуслан байгуулж ашиглатад оруулсан. Аймгийн хэмжээнд 32 сургууль, 40 цэцэрлэг туршилтын болон ногооны талбай, хүлэмжид 706 кг помидор, 1399 кг өргөст хэмх, 175 кг салат навч, 357 кг амтат чинжүү, 30331 кг төмс, 33501 кг лууван, 1447 кг манжин, 730 кг сонгино, 2366 кг байцаа, 115 кг сармис нийт 71127 кг хүнсний ногоо хураан авч, жимс, ногооны туслах аж ахуй	90

									эрхлэх боломжийг бүрдүүлсэн. Алтанбулаг, Сант, сумын сургууль 1-5 га талбайн газрыг гэрчилгээжүүлэн хүнсний ногоо, жимс жимсгэнэ тарьсан. Хөдөлмөр амралтын зуслан хүүхэд багачууд хүнсний ногоо жимс жимсгэнэ тарьж ургуулах, арчилах, хамгаалах болон чөлөөт цагаараа танин мэдэхүйн, урлаг спортын тэмцээн уралдаан зохион байгуулж суралцах, хөгжүүлэх үйл ажиллагаа явуулж байна.	
19		2.1.8. Сургалтын бүх байгууллагын ариун цэврийн байгууламжийг сайжруулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хандив, тусламж	Стандартын шаардлага хангасан ариун цэврийн байгууламжтай сургууль, цэцэрлэгийн эзлэх хувь	Стандартын шаардлага хангасан ариун цэврийн байгууламжтай сургууль-85.7 цэцэрлэгийн эзлэх хувь-100	8 сургууль, 1 дотуур байрыг дотор ариун цэврийн байгууламжтай болгож, эрүүл, аюулгүй орчныг бүрдүүлсэн байна.		2023 онд сургуулийн 85,7 хувь, дотуур байр, цэцэрлэг 100 хувь ариун цэврийн дотор байгууламжаар үйлчлүүлж байгаа бөгөөд цаашид нөхцөлийг сайжруулах, стандартад нийцүүлэхээр ажиллаж байна.Нүхэн жорлонтой цэцэрлэг, сургууль, дотуур байрыг орчин үеийн ариун цэврийн байгууламжаар солих төслийн хүрээнд 10 сумын сургуулийн хичээлийн 12 байр, 5 дотуур байр, 4 цэцэрлэг нийт 21 обьект сонгогдсон.I, II ээлжид Баруунбүрэн, Цагааннуур 2 сумын сургууль, цэцэрлэгийн дотуур байр 6 обьектод ариун цэврийн байгууламжийг стандартын шаардлага хангахуйцаар сайжруулах ажил улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар хийгдэж, үүрэг даалгаврын биелэлтээр	90

										ашиглалтад авсан.III ээлжид Алтанбулаг сумын сургуулийн хичээлийн 2-р байр, цэцэрлэг, Баянгол сумын сургуулийн хичээлийн байр, Зүүнбүрэн сумын сургуулийн хичээлийн байр, дотуур байр, цэцэрлэг, Хушаат сумын сургуулийн хичээлийн байр, дотуур байр, цэцэрлэг зэрэг 4 сумын 9 обьектод зураг төсөв, магадлал хийгдэж, барилга угсралтын тендер зарлагдан үйл ажиллагаа эхлээд байна. IV ээлжид Түшиг сумын хичээлийн байр, дотуур байр, Ерөө сумын Бугант тосгоны сургуулийн хичээлийн байр, Мандал сумын 1-р сургуулийн хичээлийн байр, Мандал сумын Тарни багийн сургуулийн хичээлийн байр, Орхонтуул сумын Рашаант тосгоны сургуулийн хичээлийн байр зэрэг 4 сумын 6 обьектийн зураг, төсвийн ажил үргэлжилж байна.Сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллагууд сургалтын орчны стандартын шаардлага хангасан дотор ариун цэврийн байгууламжтай.Багш, ажилтнууд болон сурагчдын гар угаах угаалтуурыг 35 сургууль, 43 цэцэрлэг нийтдээ 62.0 сая төгрөг зарцуулан сайжруулан, шинэчилсэн бөгөөд орон нутгийн төрийн болон төрийн бус байгууллага, хувь хүн, иргэдийн	

									оролцоо, санаачилгыг дэмжин ажилласан байна. 2023 онд сургууль, цэцэрлэг, дотуур байрны ариун цэврийн байгууламжийн орчин нөхцөлийг сайжруулж, 295.7 сая төгрөгийн зардлын хөрөнгө оруулалтыг шийдвэрлэсэн.	
20		2.1.9. Сургууль, цэцэрлэг, дотуур байрны сургалтын таатай орчинг бүрдүүлэх, хүүхдийн хоол хүнс, эрүүл ахуй, ариун цэвэр, аюулгүй байдлыг стандартад нийцүүлэх ажлыг ээлж дараатай шийдвэрлэнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хандив, туслам ж	Стандартын шаардлага бүрэн хангасан бүх шатны сургалтын байгууллагын эзлэх хувь	Стандартын шаардлага бүрэн хангасан бүх шатны сургалтын байгууллагы н эзлэх хувь-65	Сургалтын таатай орчин бүрдэж, хүүхэд бүр сурч, хөгжих боломж бүрдэнэ.		Аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурлын 60 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Сургалтын байгууллага-тоног төхөөрөмж” арга хэмжээний хүрээнд Ерөнхий боловсролын 16 сургууль, дотуур байранд 33 ширхэг 98.5 сая төгрөгийн гал тогооны тоног төхөөрөмжийг хүлээлгэн өгсөн. Ерөнхий боловсролын сургуулийн үдийн хоолонд 12 нэр төрлийн 77 ширхэг тоног төхөөрөмж, дотуур байрны гал тогоонд 8 төрлийн 26 ш тоног төхөөрөмж, цэцэрлэгт 12 нэр төрлийн 85 ш тоног төхөөрөмж, Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын байгууллагуудад 8 нэр төрлийн 10 ш тоног төхөөрөмж, нийт 198 ш 537,1 сая өртөг бүхий гал тогооны тоног төхөөрөмж шаардлагатай байгаа бөгөөд холбогдох газруудад уламжилж, Сант сумын цэцэрлэгт 6,9 сая төгрөгийн өртөг бүхий гал тогооны тоног төхөөрөмж, Сүхбаатар сумын 1,3,8 дугаар цэцэрлэгийн “Дезерет” Олон улсын байгууллагын хөрөнгө оруулалтаар иж бүрэн гал тогооны	90

									тоног төхөөрөмжөөр хангасан.Нийт 35 сургууль, 43 цэцэрлэгийн 65 хувь нь мэргэжлийн тогооч ажиллаж ажил үйлчилгээ үзүүлж байна.	
21		2.1.10. Мэргэжил, сургалт, үйлдвэрлэлийн төв, политехник коллежийг дэмжиж, орон нутгийн онцлог давуу талд түшиглэн, мэргэжлийн төрлийг нэмэгдүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Төгссөний дараа мэргэжлээрээ ажил эрхэлж буй МСҮТ төгсөгчдийн эзлэх хувь -- Мэргэжлийн ангийг төрөл нэмэгдүүлсэн тоо	Төгссөний дараа мэргэжлээрээ ажил эрхэлж буй МСҮТ төгсөгчдийн эзлэх хувь-75% - Мэргэжлийн ангийг төрөл нэмэгдүүлсэн тоо 13	Ур чадвартай мэргэжлийн боловсон хүчнээр хангагдах боломж бүрдэнэ.		Боловсролын багц хуулийн шинэчлэлийн хүрээнд Монгол Улсын Засгийн газрын 2023 оны 306 дугаар тогтоолоор Шаамар сумын МСҮТ-үүдийг Сүхбаатар сумын Мэргэжил сургалт үйлдвэрийн төвийг нэгтгэн Сэлэнгэ аймаг дахь Хөдөө аж ахуй их сургуулийн харьяа Политехникийн коллеж болгож сургалтын хөтөлбөр, төлөвлөгөөг боловсруулах ажлын хэсэг ажиллаж сургалтын үйл ажиллагаа идэвхижүүлэн ажиллаж байна. Зүүнхараа Политехник коллеж нь орон нутгийн онцлог давуу талдаа түшиглэн мэргэжлийн төрлөө нэмэгдүүлэхээр Хөдөө аж, ахуйн мэргэжлээр төрөлжүүлэн хөгжүүлэх байгууллагын урт хугацааны төлөвлөлтийн хүрээнд "Ойн техникч" мэргэжлийн анги нээж, энэ хичээлийн жилд 2-р курст 17 суралцагч хамрагдаж байна. 2023-2024 оны хичээлийн жилийн эхний элсэлт: нийт 409 ·мэргэжлийн боловсролын 1 жил - 284 · мэргэжлийн боловсролын 3 жил – 134 2023 онд төгссөн: Зүүнхараа Политехник коллеж	70

									2023 оны 1 сард - 52, 6 сард - 87, нийт 139 төгссөн ба хөдөлмөр эрхлэлт 66,4% Сэлэнгэ Мэргэжил сургалт үйлдвэрлэлийн төв: 2023 оны 1 сард - 34, нийт 95 төгссөн ба хөдөлмөр эрхлэлт 72.40% Шаамар Мэргэжил сургалт үйлдвэрлэлийн төв: нийт 113 төгсөгчөөс хөдөлмөр эрхлэлт 48% байгаа нь нийт хөдөлмөр эрхлэлтийн дундаж 62.3%-тай байна.	
22	2.2. Эрүүл мэндийн бодлогыг чанартай, хүртээмжтэй, үр дүнтэй хэрэгжүүлнэ.	2.2.1. Иргэн бүрт эрүүл мэндийн боловсролыг олгож, урьдчилан сэргийлэх, эрт илрүүлэх үзлэг, оношилгоо шинжилгээнд хамруулах ажлыг тасралтгүй зохион байгуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Эрүүл мэндийн боловсрол олгох сургалтын тоо -Эрт илрүүлгийн үзлэгт хамрагдсан хүүхэд, иргэдийн хамрагдалтын хувь -Шинжилгээнд хамрагдсан иргэд хүүхдийн хувь	Эрүүл мэндийн боловсрол олгох сургалтын тоо-16 -Эрт илрүүлгийн үзлэгт хамрагдсан хүүхэд, иргэдийн хамрагдалтын хувь75 -Шинжилгээнд хамрагдсан иргэд, хүүхдийн хувь 20	Хүн амд үзүүлэх эрүүл мэндийн үйлчилгээний хүртээмж ,чанар сайжирна.		Хүн амын нас хүйс, эрсдэлд суурилсан халдварт болон халдварт бус өвчний эрт илрүүлэг үзлэг, оношилгоо шинжилгээ”-ний 6 багц үзлэгийг анхан болон лавлагаа шатны эрүүл мэндийн байгууллагуудад аймгийн хэмжээний 107.8 мянган иргэнд үйлчилгээг үзүүлэхээр аймгийн Нэгдсэн эмнэлэг, Мандал сумын Нэгдсэн эмнэлэгт Эрүүл мэндийг дэмжих төвийг 2022 онд байгуулсан. Аймгийн хэмжээнд хамрагдалт 31 хувь, хүүхдийн 0-17 насны 2 багц үзлэг, оношилгоонд 37981 хүүхэд хамруулахаас 25507 хүүхэд хамруулж, хамралт 67,2 хувьтай байна. Насанд хүрэгчийн 4 багцын 69918 иргэн хамруулахаас 8917 насанд хүрсэн иргэн хамруулж, хамралт 12,7 хувь байна. 17 сум 6 тосгоны “Мэдээлэл түгээгч” сайн дурын бүлгийг байгуулж, иргэдийг шинэ төрлийн	90

									коронавирусийн халдвараас урьдчилан сэргийлэх, тэднийг мэдээллээр хангах зорилтын хүрээнд 125 төрлийн мэдээллийг орон нутгийн цахим хуудсаар 2596 удаа түгээж, 35263 иргэдийн хандалтыг авсан байна.	
23		2.2.2.Өсвөр насныхны эрүүл мэндийн боловсролыг дээшлүүлж, эрүүл аж төрөх арга барилд суралцуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Үзлэгт хамрагдсан өсвөр насны хүүхдийн тоо - Зохион байгуулагдсан сургалтын тоо - Эрүүл мэндийн сургалтад хамрагдах суралцагчдын тоо -Эрүүл суралцагчдын тоо	"Үзлэгт хамрагдсан өсвөр насны хүүхдийн тоо 460 - Зохион байгуулагдсан сургалтын тоо-8 -Эрүүл мэндийн сургалтад хамрагдах суралцагчдын тоо 484 - Эрүүл суралцагчдын тоо 1500	Өсвөр насныханд үзүүлэх эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ сайжирна.		Өсвөр үеийнхэнд “Нийгмийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэх" кабинеттай анхны аймаг боллоо. Нэгдсэн Үндэсний Байгууллагын Хүүхдийн сан, Дэлхийн Зөн Монгол Олон Улсын Байгууллагын Сэлэнгэ орон нутгийн хөтөлбөрийн санхүүжилтээр “Өсвөр үеийнхэнд нийгмийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэх" кабинет шинээр байгууллаа. Тус кабинетаар дамжуулж өсвөр үеийнхэнд нийгмийн эрүүл мэндийн тулгамдсан сэдвээр лекц, сургалт явуулах мөн эрүүл, зөв дадал хэвшилд сургахаас гадна ахлах болон төгсөх ангийн 60 гаруй сурагчдад арга зүйн зөвлөгөө өгч ажиллаж байна. Аймгийн Нэгдсэн эмнэлгийн өсвөр үеийн кабинетаар 1985 хүүхэд үзлэгт хамрагдаж, аймгийн хэмжээнд 0-17 хүртэлх насны хүүхдийн эрт илрүүлгийн үзлэгт 25507 хүүхдийг хамруулсан.“Осол гэмтлээс сэргийлэх”, “Илүүдэл жин, таргалалтыг бууруулах”, “Эрүүл зөв хооллолт”, Бэлгийн	90

									замаар дамжих халдварт өвчин”, “Эрүүл амьдралын хэв маяг”, Өсвөр нас ба шилжилтийн нас”, “Өсвөр насны сэтгэл зүйн онцлог”, “Амны хөндийн өвчлөл”, “Архи тамхины хэрэглээ” сэдэвт 56 удаагийн сургалт, нөлөөллийн ажилд өсвөр насны 3689 хүүхдийг хамруулсан.	
24		2.2.3. Цар тахлаас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, ард иргэдийн эрүүл мэндийг хамгаалах бэлэн байдал, нөөц бүрдүүлэлт, хариу арга хэмжээ авах чадавхыг бэхжүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Зохион байгуулсан арга хэмжээний тоо, -Түүнд хамрагсдын тоо -Бэлэн байдлын төлөвлөгөөтэй болсон байгууллагын тоо -Цахимаар арга хэмжээг зохион байгуулах боломжтой байгууллагын тоо	Зохион байгуулсан арга хэмжээний тоо-10 -Түүнд хамрагсдын тоо-2800 -Бэлэн байдлын төлөвлөгөөтэй болсон байгууллагын тоо 10 -Цахимаар арга хэмжээг зохион байгуулах боломжтой байгууллагын тоо-100	Бэлэн байдал хангагдана.		“Ковид-19" халдварт цар тахлын үед хэрэглэх 38 төрлийн 86,853 эм, 16 төрлийн 182,178 хувийн хамгаалах хэрэгсэл, 12 төрлийн 81,657 эмнэлгийн хэрэгслийн 14-30 хоногийн нөөцийг бүрдүүлж, Баянгол, Сайхан, Ерөө сумын Эрүүл мэндийн төвүүдэд нийт 25.8 сая төгрөгийн уушгины багтаамж шалгах спирометр багаж болон дагалдах хэрэгсэл, ковидын дархлаажуулалт, вакцины хэмийн хяналтыг системийг сайжруулахад 11.2 сая төгрөгийн багаж тоног төхөөрөмж нийлүүлж бэлэн байдлыг хангаn ажилсан. Эрүүл мэндийн байгууллагуудад ариутгал халдваргүйтгэлийн бодисын 21285 кг нөөцийг бүрдүүлсэн.	100
25		2.2.4. Эрүүл мэндийн мэдээллийн нэгдсэн санд тулгуурлан	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Эрүүл мэндийн үйлчилгээний төрлийн тоо -Мэдээллийн цахим сангийн	Эрүүл мэндийн үйлчилгээний төрлийн тоо 25 -	Хүн амд үзүүлэх эрүүл мэндийн үйлчилгээ		“Цахим эрүүл мэнд” төслийг хэрэгжүүлж, Сэлэнгэ, Мандал сумын Нэгдсэн эмнэлэг “E-Health” программыг нэвтрүүлж, амбулаторийн цахим бүртгэл,	90

		цахим сүлжээг нэвтрүүлж, иргэдийн өдөр тутмын оношилгоо, эмчилгээ, сувилгаа, сэргээн засах үйлчилгээг шуурхай, хүртээмжтэй, чанартай үзүүлнэ.			баяжилтийн хувь -Цахим сүлжээний орчин бүрдүүлсэн эрүүл мэндийн байгууллагын эзлэх хувь	Мэдээллийн цахим сангийн баяжилтийн хувь 100 - Цахим сүлжээний орчин бүрдүүлсэн эрүүл мэндийн байгууллагын эзлэх хувь 100	шуурхай болно.		үзлэгийн кабинет, тасгууд, лаборатори хоорондоо цахимаар холбогдон оношилгоо, үзлэгийн дугаар авах, шинжилгээнд илгээх, хариу авах, яаралтай тусламжийг эрэмбэлэн цаг алдалгүй оношилгоо шинжилгээнд илгээх, хариуг хүргэх зэрэг 28 төрлийн эрүүл мэндийн үйлчилгээг шуурхай үзүүлсэн. 2023 онд www.e-mongolia.mn болон иргэдэд үйлчлэх тусгай дугаараар 4406 иргэнд эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ авах цаг олгож эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлсэн. Анхан шатны эрүүл мэндийн байгууллагууд e-hospital программыг 2022 оны 8 дугаар сараас нэвтрүүлэн давхардсан тоогоор 1.2 сая удаагийн үзлэг хийж 6500 иргэдийг хэвтүүлэн эмчилсэн.	
26		2.2.5. Өрхийн эрүүл мэндийн төвүүд, хувийн хэвшлийн ортой болон үүдэн эмнэлэг, эмийн сан, сувилал, сувилахуйн төв, ариутгал халдваргүйтгэл, лабораториуд	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Магадлан итгэмжлэгдсэн: -Өрхийн ЭМТ-ийн тоо - Хувийн хэвшлийн эмнэлгийн тоо -эмийн сангийн тоо -Сувиллын тоо - лабораторийн тоо	"Эрүүл мэндийн үйлчилгээний төрлийн тоо 25 - Мэдээллийн цахим сангийн баяжилтийн хувь 100 - Цахим сүлжээний орчин	Хүн амд үзүүлэх эрүүл мэндийн үйлчилгээний хүртээмж ,чанар сайжирна.		Хүн амд үзүүлэх эрүүл мэндийн үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх ажлын хүрээнд 15 сум, 6 тосгон, 5 өрхийн эрүүл мэндийн төвийг өөрсдийн нөөц, боломжид тулгуурлан үйлчлүүлэгчид ээлтэй орчин бүрдүүлэн өрөөг тохижуулж тусгай хэрэгцээт 350 гаруй хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг үзүүлсэн.	100

27		ын үйл ажиллагааг дэмжиж ард иргэдэд хүрч үйлчлэх боломжийг нь бүрдүүлнэ.				бүрдүүлсэн эрүүл мэндийн байгууллагын эзлэх хувь 100			Аймагт хэмжээнд магадлан итгэмжлэгдсэн 5 өрхийн эрүүл мэндийн төв, 5 хувийн хэвшлийн эмнэлгүүдээр 13331 иргэдэд эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлсэн. Мөн 2 ариутгал халдваргүйжүүлэлтийн байгууллага, 3 эмнэлзүйн лабораторийг ажиллуулж байна.	
27		2.2.6. Мэргэжлийн өндөр ур чадвартай, туршлагатай нарийн мэргэжлийн эмч, эмнэлгийн ажилтныг гэрээний тусгай нөхцөлтэйгээр ажиллуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Бэлтгэгдсэн эмнэлэгийн ажилтны хангалтын хувь -Олон нийтийн ойлголтын болон сэтгэл ханамжийн тандалтын хувь	Бэлтгэгдсэн эмнэлэгийн ажилтны хангалтын хувь 27 - Олон нийтийн ойлголтын болон сэтгэл ханамжийн тандалтын хувь 100	Санхүүгийн болон хүний нөөцийн асуудлаар бие даасан байдал хангагдана.		Аймгийн Нэгдсэн эмнэлэгт Улаанбаатар хотоос томографын шинжилгээг хийх мэргэшсэн дүрс оношилгооны 1 их эмч, 1 нүдний эмч, Ерөө сумын эрүүл мэндийн төвд 1 шүдний их эмч, Мандал сумын Нэгдсэн эмнэлэг 1 Дурангийн их эмч, 1 эмгэг судлаач эмч , 2 шүдний эмч, Сайхан сумын эрүүл мэндийн төвд дүрс оношилгоо судлалын 1 их эмч тус тус гэрээний тусгай нөхцөлтэйгээр ажиллаж байна.	90
28		2.2.7. Сургууль, цэцэрлэгийн хүүхдүүдэд эрүүл мэндийн боловсрол олгож, “Эрүүл хүүхэд-Эрүүл Ирээдүй” эрт илрүүлэг үзлэгийг зохион байгуулж, эрүүлжүүлэх	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Үзлэгийн тоо - Түүнд хамрагсдын тоо	Үзлэгийн тоо 135 - Түүнд хамрагсдын тоо	Нүдний өвчлөлтэй суралцагчид эрүүлжсэн байна.		Хүн амын нас хүйс, эрсдэлд суурилсан халдварт болон халдварт бус өвчний эрт илрүүлэг үзлэг, оношилгоо шинжилгээ”-нд 0-17 насны 2 багц эрүүл мэндийн урьдчилан сэргийлэх үзлэгт 37981 хүүхэд хамруулахаас 25507 хүүхдийг хамруулан, гүйцэтгэл 67,2 байна. Мөн хүүхдийн нүдний өвчлөлийг илрүүлэх анхан шатны үзлэгийг харааны таблец ашиглан зохион байгуулж, харах чадварын бууралттай 465 хүүхэд	100

		ажлыг үе шаттай хэрэгжүүлнэ.							оношлогдон лавлагаа шатлалын эмнэлэгт илгээн шинжилгээнд хамруулж холбогдох эрүүл мэндийн үйлчилгээг үзүүлсэн.	
29		2.2.8.“Тусгай хэрэгцээт хүүхдийн хөгжлийн төв”-ийг байгуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Тусгай хэрэгцээт хүүхдийг оношлох, эмчлэх, сувилах, сэргээн засах эмч, мэргэжилтний тоо -Түүнд хамрагдсан хүүхдийн тоо	-	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд боловсролын үйлчилгээнд хамрагдах боломж бий болно.		Сүхбаатар сумын Хүүхдийн 6 дугаар цэцэрлэгийг сувиллын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулахад дэмжлэг үзүүлж тус сумын хөрөнгө оруулалтаар 204.6 сая төгрөгийн засвар үйлчилгээ, тус сумын Иргэдийн Төлөөллөгчдийн хурлын шийдвэрээр 19.5 сая төгрөг, Тайван улсын хүүхдийн сан 5 сая төгрөг, Дэлхийн зөн Олон Улсын Байгууллага 5 сая төгрөг, аймгийн Засаг даргын нөөц хөрөнгөөс 4.93 сая төгрөгийг тусгай хэрэгцээт хүүхдийн сэргээн засах эмчилгээний тоног төхөөрөмж, массажны ор, тоглоом зэргийг нийлүүлж дэмжлэг үзүүлсэн. Тус хүүхдийн сувилалд нийт 75 хүүхэд боловсролын үйлчилгээнд хамрагдаж, тухайн чиглэлээр мэргэшсэн орон тооны 1 их эмч эмчлэх, сувилах, сэргээн засах үйлчилгээг үзүүлж байна.	90
30		2.2.9. Мандал суманд хүүхдийн эмнэлэг байгуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Ашиглалтад орсон барилга	-	Эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ сайжирна.		Мандал суманд хүүхдийн эмнэлэг байгуулах ТЭЗҮ-ийг боловсруулж, Эрүүл мэндийн яаманд хүргүүлж, төрийн худалдан авах ажиллагааны газраас уг тендерийн үйл ажиллагааг 2 удаа зохион байгуулсан болович тендерт оролцохоор баримт бичгээ	50

									ирүүлсэн аж ахуйн нэгж, байгууллага байхгүй байсан тул тус арга хэмжээг зохион байгуулах боломжгүй байна.	
31		2.2.10. Эмч, эмнэлгийн ажилтнуудын тогтвор суурьшлыг хангаж, мэргэжлийн ёс зүй, харилцаа хандлага, хариуцлагыг дээшлүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Зохион байгуулсан сургалтын тоо -Түүнд хамрагдсдын тоо -Ёс зүйн зөрчлийн буурсан хувь	-	Иргэдийн сэтгэл ханамж дээшилнэ.		Аймгийн Эрүүл мэндийн газрын дэргэдэх ёс зүйн салбар хороо нь шинэчилсэн бүрэлдэхүүнээр ажиллаж, ёс зүйн чиглэлээр 16 удаагийн цахим сургалтад 370 орчим хүн, 26 удаагийн сургалт, хэлэлцүүлэг, ярилцлагад давхардсан тоогоор 1030 гаруй эмч эмнэлгийн мэргэжилтэн, эмч эмнэлгийн мэргэжилтний ёс зүй харилцаа хандлагатай холбоотой сургалтыг 3 удаа зохион байгуулж давхардсан тоогоор 350 эмч эмнэлгийн мэргэжилтнүүд тус тус хамрагдсан. Эмнэлгийн мэргэжилтнүүдэд ёс зүйн сургалт нөлөөллийн ажлыг эрчимжүүлснээр Эрүүл мэндийн яамны 11-11 төв, аймгийн 7036-1111, Эрүүл мэндийн газрын дэргэдэх ёс зүйн салбар хороонд ирүүлсэн иргэдийн гомдол буурч байна. Эрүүл мэндийн сайдын 2021 оны 09 дүгээр сарын 15-ны өдрийн А/578 дугаар тушаалын дагуу эрүүл мэндийн байгууллагаар үйлчлүүлж буй хэрэгчдийн сэтгэл ханамжид тулгуурлан тусламж, үйлчилгээний чанар, аюулгүй байдал, удирдлага, зохион байгуулалтыг оновчтой болгох	100

										зорилгоор өөрийн аймгийн эрүүл мэндийн байгууллагуудыг удирдлага арга зүйгээр хангаж, хэрэглэгчдээс сэтгэл ханамжийн судалгааг QR код ашиглан https://1313.mn/ цахим хаягаар өдөр тутам авч хэвшээд байна. 2023 оны эцсийн байдлаар амбулаториор үйлчлүүлэгчдийн судалгаанд нийт 1597 хэрэглэгч, хэвтэн эмчлүүлэгчийн судалгаанд нийт 459 хэрэглэгч тус тус хамрагдсан байна. •Нэгдсэн эмнэлгүүдийн амбулаториор үйлчлүүлэгчдийн сэтгэл ханамжийн судалгаанд нийт 85 хэрэглэгч хамрагдсан ба 98,7 хувийн сэтгэл ханамжтай буюу өмнөх оны үзүүлэлтээс 16,9 хувиар өссөн үзүүлэлттэй •Нэгдсэн эмнэлгүүдийн хэвтэн эмчлүүлэгчдийн сэтгэл ханамжийн судалгаанд нийт 94 хэрэглэгч хамрагдсан ба 88,9 хувийн сэтгэл ханамжтай буюу өмнөх оны үзүүлэлтээс 7,2 хувиар өссөн үзүүлэлттэй •Сумын эрүүл мэндийн төвүүдийн амбулаториор үйлчлүүлэгчдийн сэтгэл ханамжийн судалгаанд нийт 1060 хэрэглэгч хамрагдсан ба 91,2 хувийн сэтгэл ханамжтай буюу өмнөх оны үзүүлэлтээс 0,9 хувиар өссөн үзүүлэлттэй •Сумын эрүүл мэндийн төвүүдийн хэвтэн эмчлүүлэгчдийн сэтгэл	

									ханамжийн судалгаанд нийт 365 хэрэглэгч хамрагдсан ба 91,6 хувийн сэтгэл ханамжтай буюу өмнөх оны үзүүлэлтээс 1,3 хувиар өссөн үзүүлэлттэй •Тосгоны эрүүл мэндийн төвүүдийн амбулаториор үйлчлүүлэгчдийн сэтгэл ханамжийн судалгаанд нийт 86 хэрэглэгч хамрагдсан ба 94,6 хувийн сэтгэл ханамжтай буюу өмнөх оны үзүүлэлтээс 1,8 хувиар өссөн үзүүлэлттэй •Өрхийн эрүүл мэндийн төвүүдийн амбулаториор үйлчлүүлэгчдийн сэтгэл ханамжийн судалгаанд нийт 366 хэрэглэгч хамрагдсан ба 95,6 хувийн сэтгэл ханамжтай буюу өмнөх оны үзүүлэлтээс 1,3 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна.	
32		2.2.11. Эх нялхасын эндэгдлийг бууруулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Эхийн эндэгдлийн түвшин /100,000 амьд төрөлт тутамд/ -Нялхасын эндэгдлийн түвшин /1000 амьд төрөлт тутамд/	Эхийн эндэгдэл -2 Нялхсын эндэгдэл 1000 амьд төрөлтөнд 10.1 промиль	Эндэгдэл буурна		2023 онд 0-1 хүртэлх насны хүүхдийн эндэгдэл 17 (1000 амьд төрөлтөд 13 буюу улсын дундаж үзүүлэлтээс 1 промиллоор их буюу өмнөх оныхоос харьцуулахад 3.3 промиллоор өссөн), 1-5 хүртэлх насны хүүхдийн эндэгдэл 5 (1000 амьд төрөлтөд 3.8 буюу өмнөх оныхоос 2.2 промиллоор буурсан), 5 хүртэлх насны хүүхдийн нийт 22 эндэгдэл (1000 амьд төрөлтөд 16.5) байгаа нь өмнөх оныхоос 5 тохиолдлоор өсч, эхийн эндэгдэл бүртгэгдээгүй. Эрүүл мэндийн яам, Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага, Лавлагаа шатлалын	100

									эмнэлгүүд, Эрүүл мэндийн газартай хамтран эх, хүүхдийн тусламж үйлчилгээний чанарыг сайжруулах зоригоор 27 удаагийн танхим болон цахимын сургалт зохион байгуулж давхардсан тоогоор 260 эмч, эх баригч нарыг хамруулж, эмнэлгийн ажилтнуудын ур чадварыг дээшлүүлэн ажиллалаа.	
33	2.3. Гэр бүлд ээлтэй бодлого хэрэгжүүлж, хүний хөгжлийг дэмжинэ.	2.3.1. Гэр бүлийн боловсрол олгох сургалтын хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Зохион байгуулсан сургалтын тоо - Түүнд хамрагдсдын тоо	28 сургалтад 2500 иргэн хамрагдсан байна.	Гэр бүлийн боловсрол дээшилнэ.		“Хүүхэд хүмүүжлийн эерэг арга”, “Гэр бүлийн өдөрлөг”, “Жинхэнэ эр хүн, аав хүн”, “Яг өнөөдрөөс гэр бүлдээ”, “Залуу гэр бүлд тулгамдаж буй асуудал”, “Хүүхдийн хөгжил, онцлог, “Хайраар хамгаалъя”, “Хүүхэддээ тавих анхаарал” “Мундаг аав ээжийн өөрийгөө дүгнэх хуудас” зэрэг томоохон 56 удаагийн сургалт, 4 арга хэмжээ, Гэр бүлийн боловсрол олгох 8 модуль сургалт, нөлөөллийн ажил, 11 төрлийн томоохон аянуудыг зохион байгуулж, бага насны хүүхэдтэй эцэг эхчүүдийн хүүхдэд тавих анхаарал, халамжийг нэмэгдүүлэх, хүчирхийллээс татгалзах, гэр бүлийн боловсрол олгох зорилгоор шүүхээс албадлагын арга хэмжээ авагдсан 12 иргэн, 1,3 гаруй төрийн албан хаагч, 6,4 мянга гаруй ерөхий боловсролын сургууль, сургуулийн өмнөх боловсролын суралцагчдын эцэг эх, асран	100

									хамгаалагч, харгалзан дэмжигчид, иргэд олон нийтийг хамруулан 7,8 мянган иргэнд зохион байгууллаа.	
34		2.3.2. Гэр бүл, хүүхдийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх олон нийтийн оролцоог хангаж, төрийн бус байгууллагыг дэмжиж, түр хамгаалах байрны орчин нөхцөлийг сайжруулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Түр хамгаалах байраар үйлчилгээ авсан хүүхэд, насанд хүрэгчдийн тоо -Орчин сайжирсан байрны тоо	31 хүүхэд 4 насанд хүрэгчид үйлчилгээ үзүүлсэн.	Түр хамгаалах байрын үйл ажиллагаа тогтмолжсон байна.		Мандал сум дахь түр хамгаалах байрны орчин нөхцөлийг сайжруулах зорилгоор Азийн хөгжлийн банкны 3.7 сая төгрөгийн санхүүжилтээр Сэтгэлзүйн зөвлөгөө, үйлчилгээ үзүүлэх өрөө, Эмчийн үзлэгийн өрөөг тохижуулж, “Кристина нобелийн сан”-тай хамтран насанд хүрээгүй хүүхдэд нөхөн үржихүйн болон бэлгийн боловсрол олгох сургагч багшийг бэлтгэх, насанд хүрээгүй хүүхдийг бэлгийн хүчирхийлэлд өртөж, хохирохоос урьдчилан сэргийлэхэд эрүүл мэнд, боловсролын байгууллагын ажилтнуудын оролцоог нэмэгдүүлэх зорилгоор сургагч багш бэлтгэх сургалтад 12 байгууллагын 30 ажилтныг хамруулсан. Мандал, Алтанбулаг сумдын түр хамгаалах байраар 36 хүүхэд, 5 насанд хүрэгч нийт 41 иргэнд 324 өдрийн үйлчилгээ үзүүлсэн. Хамгаалах байраар үйлчлүүлсэн иргэдийг гэр бүлд нь эргэн нэгтгэж, хамтарсан багийн хяналтад өгч эргэх холбоотой хяналт тавин ажилласаны үр дүнд түр хамгаалах байраар үйлчилгээ авсан хүүхэд, насанд хүрэгчдийг гэр бүлд нь эргэн нэгтгэж, эргэн	100

									хяналт өмнөх оны мөн үеэс гэр бүлд нь эргэн нэгтгэх ажил 30 хувиар өсч, гэр бүлийн хүчирхийллийн улмаас үйлдэгдсэн гэмт хэрэг өмнөх оны мөн үеэс 9 нэгжээр буюу 15,7 хувиар буурсан үзүүлттэй байна.	
35		2.3.3. Байгууллагын дэргэдэх “Эцэг эхийн зөвлөл”-ийн үйл ажиллагааг идэвхжүүлнэ.	2021 - 2025	-	Зохион байгуулсан арга хэмжээний тоо -Зарцуулсан санхүүгийн дэмжлэгийн хувь	Зохион байгуулсан арга хэмжээний тоо- 5 - Зарцуулсан санхүүгийн дэмжлэгийн хувь-5.0	Эцэг эхийн зөвлөлийн баг чадавхжиж, хандлага, хариуцлага дээшилж, оролцоо нэмэгдэнэ.		2023 оны байдлаар 3 сумын 7 эцэг эхийн зөвлөлийн 35 гишүүдэд зөвлөн туслах ажлыг зохион байгуулж, шинээр Хилийн цэргийн 0243, 0101 дүгээр анги тус бүрт 2 эцэг эхийн зөвлөл байгуулж, аймгийн хэмжээнд 123 эцэг эхийн зөвлөл үйл ажиллагаа явуулж байна. Аймгийн хэмжээнд шилдэг эцэг эхийн зөвлөл шалгаруулах уралдааныг зарлан 11 үзүүлэлтээр үнэлж 3 зөвлөл шалгаруулан, урамшуулж, дэмжлэг үзүүлж ажилласан. Уг арга хэмжээнд 35 аж ахуйн нэгж, байгууллага оролцож 33 хүүхэд хамгааллын бодлоготой болсон. Байгууллагын дэргэдэх эцэг эхийн зөвлөлөөр дамжуулан “Эцэг эх хүүхдийн харилцаа” сэдэвт сургалтад аймгийн хэмжээний сургуулийн өмнөх боловсролын 11 бүлгийн 151 эцэг эхийг хамруулан эцэг эхийн зөвлөлийн үйл ажиллагаа идэвхитэй үйл ажиллагаа явуулж байна.	100
36		2.3.4. Залуу гэр бүлийн нийгэмд хүлээх	2021 - 2025	Улсын болон орон	19-35 насны хүн амын ажилгүйдлийн	Үйлчилгээнд	Залуу гэр бүлийн амьдралын		Аймгийн хэмжээнд Залуу гэр бүлийн бизнесийг дэмжих зорилгоор “Сэлэнгэ СТАРТ-АП”	100

		үүрэг, хариуцлагыг өндөржүүлнэ.		нутгийн төсөв	болон ажил эрхлэлтийн түвшин -Эрүүл зан үйлийг олгох сургалт, сурталчилгааны тоо -Хүчирхийлэл үйлдэхээс урьдчилан сэргийлсэн үйлчилгээний тоо -Гэмт хэрэг, зөрчилд өртөж болзошгүй залуучуудын дунд зохион байгуулсан арга хэмжээний тоо	хамрагдсан гэр бүл- 90	чанар сайжирна.		төслийг хэрэгжүүлж 4 төсөлд 10 сая төгрөгийн эргэн төлөгдөхгүй санхүүгийн дэмжлэг үзүүлж, түр болон байнгын ажлын байранд 280 залуучуудыг холбон зуучилснаар тогтмол орлоготой болсон. Зорилтод бүлгийн залуу гэр бүлийг дэмжих, нийгэмд хүлээх үүрэг хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, амьдарлын чанарыг дээшлүүлэх зорилгоор Мандал, Сүхбаатар сумдын 15-34 насны залуучуудад нөхцөл байдлын үнэлгээ хийж, 60 гэр бүлийг сонгож “Гэр бүлийн төлөвлөлт, харилцаа ба хандлага”, “Төсөл хөтөлбөр хэрхэн бичих вэ?”, “Өрхийн төсвөө хэрхэн удирдах вэ?” зэрэг сургалтуудыг зохион байгуулж, өрхийн орлогыг нэмэгдүүлэх нөлөөллийн ажил, гэр бүлээ батлуулах зэрэг ажлуудыг тус тус зохион байгуулсан.Төрийн болон төрийн бус байгууллагуудтай хамтран нээлттэй ажлын байр болон төсөл хөтөлбөрт хэрхэн хамрагдах талаар мэдээлэл өгч 11 залуу гэр бүлийн гишүүдийг түр ажлын байранд зуучилсан.	
37		2.3.5.Сэлэнгэ нутгийн хөгжилд залуучуудын оролцоог хангаж,	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Зохион байгуулсан арга хэмжээний тоо -Хамрагдсан залуучуудын тоо	"Зохион байгуулсан арга хэмжээний тоо 16 - Хамрагдсан	Нийт залуучуудын 45 хувьд хүрч үйлчилсэн байна		Сэлэнгэ нутгийн хөгжилд залуучуудын оролцоог хангах, хүүхэд, залуучуудад ээлтэй бодлого хэрэгжүүлж урлаг, спортоор хичээллэх хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, олон улс, тив, дэлхийн, уралдаан тэмцээнд	70

		хамтран ажиллана.				залуучууды н тоо 3000"			оролцоход аймаг орон нутгийн зүгээс анхаарч ажиллаж, бүх төрлийн спортоор амжилт гаргасан 40 гаруй тамирчин, хүүхэд залууст, аймгийн Онцгой байдлын газрын санаачлагаар 6 залуу албан хаагчдын гэр бүлийг батлуулах ажлыг зохион байгуулж, аймгийн Засаг даргын нөөц хөрөнгөөс 620,0 сая төгрөгийн дэмжлэгийг үзүүлсэн. Аймгийн Засаг даргын нөөц хөрөнгөөс “Залуучуудын хөгжлийн салбар зөвлөл”-ийн үйл ажиллагаанд 5,0 сая төгрөгийн дэмжлэг, “Залуучуудын хөгжлийн салбар зөвлөл”-өөр дамжуулан залуучуудын хөгжих, амьдрах таатай орчныг бий болгох зорилгоор сум орон нутгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар нийт 56,0 мянган төгрөгийн төсвийг батлуулж, зөвлөлийн үйл ажиллагааг Хилийн цэргийн 0101-р анги, Мандал сум дахь төмөр замын 1, 2 дугаар татах хэсэг, 7 сум 2 тосгоны залуучуудад сурталчлан 2 арга хэмжээ зохион байгуулж 7 сум 2 тосгоны залуучуудыг хамруулсан байна. Залуучуудын явуулын үйлчилгээг 7 сум, 2 тосгонд зохион байгуулж, архины хамааралтай 12 иргэнд “Зан үйл засах” сургалт, 120 төрийн албан хаагчдад “Эерэг хандлага” сургалт, Ерөнхий	

									боловсролын ахлах ангийн 710 сурагчдад “Амьдрах ухааны 12 модуль” сургалтыг тус тус зохион байгуулсан.	
38		2.3.6. Өсвөр насныханд зориулсан хөгжил, хамгааллын хөтөлбөр боловсруулан төрийн бус байгууллагын оролцоог хангана.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Арга хэмжээний тоо -Хамрагдсан өсвөр насны хүүхдүүдийн тоо -Иргэний нийгмийн байгууллагын тоо	-Арга хэмжээний тоо-1 -Хамрагдсан өсвөр насны хүүхдүүдийн тоо-2000 -Иргэний нийгмийн байгууллагын тоо-6	Хүүхдийг хөгжүүлэх нөхцөл бүрдсэн байна. Төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагаа чадавхжсан байна.		“Монголын иргэний аюулгүй байдлын академи” НҮТББ-тай хамтран “Сурагчдын аюулгүй байдал” сургалтад Мандал сумын ерөнхий боловсролын дунд, ахлах ангийн 809 хүүхэд, “Анбаунд Монгол” төрийн бус байгууллагатай хамтран ерөнхий боловсролын сургууль, Мэргэжил сургалт үйлдвэрлэлийн төвийн суралцагчдыг хамруулан 3,2 мянган гаруй сурагчдад “Хүн худалдаалах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх” сургалтыг зохион байгуулж 2 төрийн бус байгууллагатай хамтран ажиллаж байна.	100
39		2.3.7. Хүүхдийн эрхийг хамгаалах, өв тэгш хүмүүжүүлэх, хөгжүүлэх, амьдралын нөхцөлийг сайжруулахад зохистой арга хэмжээг авна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Үйлчилгээ үзүүлсэн хүүхдийн тоо	Үйлчилгээ үзүүлсэн хүүхдийн тоо 1200	Хүүхдийн эрх хангагдана.		Хүүхдийн эрхийн хууль зүйн хороогоор 13 хүүхдэд үйлчилгээ үзүүлж, Гэмт хэрэгт холбогдсон 3, Хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээ авагдсан 4, гэмт хэргийн хохирогч 7, албадлагын арга хэмжээ авагдсан 3 хүүхэд тус бүрт “Зан үйлд нөлөөлөх” сургалтыг 15 удаа 137 цагаар зохион байгуулж, сэтгэл зүйн зөвлөгөө үйлчилгээ үзүүлж, хяналт тавьж ажиллаж байна. “Хүүхдийн эрхийн хууль зүйн хороо”, “хамтарсан багийн ажил үйлчилгээг орон нутгийн түвшинд	100

									уялдуулах нь” хэлэлцүүлгийг зохион байгуулж 40 гаруй гишүүн, Хүүхдийн эрхийн хууль зүйн хороо “Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах салбар зөвлөл”-тэй хамтран “Насанд хүрээгүй хүүхэдтэй ажиллах арга зүй” сургалтад 40 гаруй мөрдөн байцаагч хамрагдан ”Про боно” нээлттэй хаалганы өдөрлөг зохион байгуулж холбогдолтой хууль, тогтоомжуудыг сурталчлан таниулах нөлөөллийн ажил зохион байгуулж, 190 гаруй иргэнд хууль зүйн зөвлөгөө өгч ажилласан. “Аймгийн Прокурорын газар нь ”Хүүхэд бүрийн төлөө” уриан дор “Хүүхдийн эрх” нэгдсэн арга хэмжээг 3 сарын хугацаанд зохион байгуулж, 3 удаагийн сургалт зохион байгуулж 8-12 ангийн 700 гаруй хүүхэд, эцэг эхчүүдийг хамруулж эрсдэлт нөхцөлд амьдарч байгаа 113 өрхийн 150 гаруй хүүхдэд хүүхэд хамгааллын шуурхай тусламжийн 2.260.000 төгрөгийн багц үйлчилгээнд хамруулсан	
40		2.3.8. Жендэрийн эрх тэгш байдлыг эрхэмлэсэн соёлыг төлөвшүүлэх ажлыг бүх шатны	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Зохион байгуулсан нөлөөллийн ажил, хамрагдсан иргэдийн тоо	Зохион байгуулсан нөлөөллийн ажил, 8 хамрагдсан иргэдийн тоо 53	Иргэдийн мэдлэгийг нэмэгдүүлж, хандлагыг өөрчилнө.		Хүчирхийлэлтэй тэмцэхэд иргэдийн үүрэг оролцоог нэмэгдүүлэх зорилгоор “Миний оролцоо” сургалт, “Нэг тэрбумаараа тэмцье 2023” алхалтын арга хэмжээ, “Жендэрт суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэх 16 хоногийн аян”-ыг Охид	100

		байгууллагууд ад хэрэгжүүлж, хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлнэ.						эмэгтэйчүүдийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх уриан доор зохион байгуулж 48 төрийн болон төрийн бус байгууллагын 450 иргэнийг хамруулсан.	
41		2.3.9. Хорих ял эдэлж буй болон суллагдсан иргэд, залуучуудад хууль, эрх зүй, сэтгэл зүйн зөвлөгөө өгөх, нийгэмшүүлэх чиглэлээр сургалт, хүмүүжлийн ажил зохион байгуулах, амьдрах орчин, нөхцөл, гэр бүлийн байдал, мэргэжлийн ур чадвар зэргийг судлан амьжиргааг дэмжих хөтөлбөрт хамруулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Үйлчилгээ авсан залуучуудын тоо	Үйлчилгээ авсан залуучууды н тоо 50	15-34 хүртлэх насны нийт залуучуудын 45 хувьд, хориход ял эдэлж буй болон суллагдсан залуучуудын 50 хувьд хүрч үйлчилсэн байна		Мандал сум дахь 433-р хорих ангитай хамтран ажиллах гэрээ байгуулж зорилтот бүлгийн залуучуудыг нийгэмшүүлэх ажлыг зохион байгуулах чиглэлээр “Эерэг хандлага” сургалтыг 700 гаруй засан, хүмүүжигч, суллагдсан иргэд, төрийн болон төрийн байгууллагын албан хаагч, иргэдийг хамруулан зохион байгуулсан. Хорихоос суллахад бэлтгэх хөтөлбөрийн хүрээнд засан хүмүүжигчийг нийгэмд бэлтгэхэд зориулсан тусгай өрөөг 4,0 сая төгрөгийг Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах салбар зөвлөлийн төсвөөс шийдвэрлэж, тус өрөөгөөр дамжуулан ганцаарчилсан сургалт болон сэтгэл зүйчтэй уулзуулзах ажлыг тогтмол зохион байгуулж байна. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газарт Аж ахуйн албанд ял эдэлж буй 8 хоригдолд Амьдрах ухааны чадвар эзэмшүүлэх сургалтыг 12 удаа, гэр бүлийн боловсрол олгох сургалтыг 4 удаа, зан үйл өөрчлөх сургалтыг 4 удаа, сэтгэл зүйн	100

									зөвлөгөө үйлчилгээг 12 удаа үзүүлсэн.	
42	2.4. Эдийн засаг, нийгмийн хөгжилд шинжлэх ухаан, технологи, инновацыг дэмжинэ.	2.4.1. Шинжлэх ухаан, технологи, инновацын чиглэлээр хүний нөөцийг үе шаттай бэлтгэж, чадавхжуулах бодлого хэрэгжүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Бэлтгэгдсэн хүний нөөцийн тоо -Ажлын байраар хангагдсан ажилтны тоо	Бэлтгэгдсэн хүний нөөцийн тоо -1 -Ажлын байраар хангагдсан ажилтны тоо-1	Бодлогын зорилт хэрэгжинэ.		Шинжлэх Ухаан Технологийн Үндэсний зөвлөлөөс аймагт ирүүлсэн зөвлөмж, чиглэлийн дагуу аймгийн Салбар зөвлөлийн 2023 оны үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, Аймгийн Засаг даргын 2022 оны А/271 дүгээр захирамжаар "Шинжлэх ухаан, технологийн салбар зөвлөлийг 11 хүнтэй салбар зөвлөлийн бүрэлдэхүүнийг шинэчлэн батлуулсан. Аймгийн Шинжлэх Ухаан Технологийн салбар зөвлөлөөс уламжлалт анагаах ухаанд өргөн хэрэглэж ирсэн байгалийн гаралтай эрдэст эмт түүхий эд-барагшуны шинжлэх ухааны судалгаанд суурилсан эмчилгээний ач холбогдлыг хэрэглэгчдэд түгээн таниулах, экспортын чиг баримжаа, газарзүйн заалтыг тодорхойлох, зөв хэрэглээг сурталчлах, судалгаа-үйлдвэрлэлийн холбоог бэхжүүлэх, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг өргөжүүлэх, инновацийг хөгжүүлэн барагшунд суурилсан бэлдмэл, бүтээгдэхүүнийг олон нийтэд сурталчлан таниулах чиглэлд хамтран ажиллаж байна.	90%

43		2.4.2.Аймгийн хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтөд салбарын эрдэмтэн, судлаачдын оролцоог хангана.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Захиалгат судалгааны тоо -Төрийн үйлчилгэнд нэвтрүүлсэн судалгааны ажлын тоо	Захиалгат судалгааны тоо-1 -Төрийн үйлчилгэнд нэвтрүүлсэн судалгааны ажлын тоо-1	Судалгааг туршлага хэрэгцээт салбарт нэвтрүүлнэ.		Аймгийн хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтөд эрдэмтэн судлаачдын оролцоог хангах ажлын хүрээнд аймгийн Стратеги төлөвлөгөө боловсруулах багт Удирдлагын академийн эрдэмтэн судлаачдыг оруулж хамтран ажиллаж байна.	70
44		2.4.3. ”Хөдөө аж ахуйн их сургууль”-ийн салбарыг байгуулах ажлыг үе шаттай хэрэгжүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Ашиглалтад орсон эсэх	-	Орон нутагтаа дээд боловсрол эзэмшиж, эрэлт, хэрэгцээнд нийцсэн мэргэжилтэй боловсон хүчнээр хангагдана		“Хөдөө аж ахуйн их сургууль”-ийн салбар сургуулийг орон нутагт байгуулахаар саналыг боловсруулан, холбогдох байгууллагад уламжлан ТЭЗҮ-ийг боловсруулж, зураг төсвийн дагуу төлөвлөлтийн ажлуудыг эхлүүлэхээр ажиллаж байна.	70
45		2.4.4. Орон нутагт оюуны өмчийг бүртгэн, хадгалж, хамгаалах ажлыг зохион байгуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Эдийн засгийн эргэлтэд оруулсан оюуны өмчийн тоо	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Иргэдийн санал санаачилга нэмэгдэнэ		Орон нутагт оюуны өмчийг бүртгэн, хадгалж, хамгаалах хүсэлт бүртгэгдээгүй.	0
46	2.5. Эрүүл, аюулгүй баталгаат амьдрах орчныг бий болгоно.	2.5.1. Хүнсний бүтээгдэхүүний бэлтгэл, боловсруулалт, гарал үүсэл, хадгалалт, тээвэрлэлт, борлуулалтад	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, аж ахуйн нэгжийн	-Үйлдвэрлэсэн мах сүүний хэмжээ	-	Мах сүүний боловсруулалт нэмэгдэж, дотоодын хэрэгцээг хангана.		Хүнсний бүтээгдэхүүний бэлтгэл, боловсруулалт, гарал үүсэл, хадгалалт, тээвэрлэлт, борлуулалтад тавих хяналтыг сайжруулах зорилгоор 30 удаагийн хяналт шалгалтыг 234 объектыг хамруулж, 188 зөрчлийг илрүүлэн зөрчил дутагдлыг	90

		тавих хяналтыг сайжруулж, хүн амын хэрэгцээнд нийлүүлж байгаа мах, сүүний үйлдвэрлэлийн боловсруулалтыг нэмэгдүүлнэ.		хөрөнгөөр					арилгуулахаар 51 аж ахуй нэгжид 116 заалт бүхий улсын байцаагчийн хугацаатай албан шаардлагыг хүргүүлэн биелэлтэд хяналт тавьж, аж ахуй нэгжид улсын дүгнэлт 26 гарган холбодох байгууллагад хүргүүлэн, зөрчлийн тухай хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн болох нь тогтоогдсон 1 аж ахуй нэгжид зөрчлийн хэрэг бүртгэлтийн ажиллагаа явуулж нийт 850.0 мянган төгрөгийн торгуулийн арга хэмжээ авч ажилласан. Баянгол, Мандал, Сайхан, Баруунбүрэн, Сант, Жавхлант, Зүүнбүрэн сумдын 9 иргэнд махны чиглэлээр 122,0 сая төгрөг, сүүний чиглэлээр 5 иргэнд 55,0 сая төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээлийг сум хөгжүүлэх сангаас олгож, аймгийн хүн амын хэрэгцээнд нийлүүлж байгаа мах, сүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлсэн. Монгол Улсын Засгийн газрын 2020 оны 130 дугаар тогтоолын дагуу Мандал, Баянгол сумдын малчдад “НҮҮДЭЛЧИН ухаалаг гар утасны аппликэйшныг нэвтрүүлэн сүүний урамшуулалд 8 сумын 1.2 мянган малчин өрх хамрагдан 1.7 сая литр сүүг тушааж 870.0 сая төгрөгийн урамшууллыг олгосон. Цаашид Сайхан сумын "Сүүн зам дэйри" ХХК, Мандал сумын "Спирт бал бурам" ХХК, Алтанбулаг	

									сумын "World milk" ХХК-ууд сүүний урамшуулал авах шаардлагыг хангаснаар сүүний нийлүүлэлт 5 хувиар нэмэгдэж байна. Аймгийн хүн амын хүнсний хэрэгцээнд зориулан "Өвлийн идэш-2023" арга хэмжээг Мандал, Сүхбаатар суманд зохион байгуулж, 14 сум 500 орчим толгой малын мах, бусад малын гаралтай бүтээгдэхүүнийг ард иргэддээ худалдан борлуулсан.	
47		2.5.2.Агаар, ус, хөрсний бохирдлыг багасгаж, ногоон байгууламжийн хэмжээг нэмэгдүүлж, ээлтэй орчинг бүрдүүлнэ.	2021 - 2025	Аймаг, сумын төсөв, аж ахуйн нэгжийн хөрөнгө өр	-Ногоон байгууламжийн хэмжээ	-	Ногоон байгууламжийн хэмжээ нэмэгдэж хотын тохижилт, өнгө үзэмж сайжирна		"Орчны бохирдлын эх үүсвэр, хог хаягдлын тооллогын мэдээллийн сан сэдэвт сургалт"-ыг аймгийн 17 сум, 6 тосгоны 321 аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэдийг хамруулж, агаарын бохирдлын хор уршиг, сөрөг нөлөөлөл талаарх сурталчилгааны видео контентийг аймаг болон сумдын цахим хуудсанд байршуулан сурталчилсан. Агаар, орчны бохирдлыг бууруулах зорилгоор аймгийн хэмжээнд агаар бохирдуулах эх үүсвэрийн нэгдсэн тооллогыг зохион байгуулахад шаардагдах 4.5 сая төгрөгийг аймгийн Засаг даргын нөөц хөрөнгийг гарган зөөврийн компьютер, 17 сум 6 тосгонд зохион байгуулах ирэх, очих шатахууныг гаргаж, 2023 оны А/610 дугаар захирамжаар агаар бохирдуулах эх үүсвэрийн нэгдсэн тооллогыг жил бүр аймгийн	100

										хэмжээнд зохион байгуулж, 17 сумын 138 аж ахуйн нэгжийн усан халаалтын болон уурын зуухны 6.3 мянган өгөгдөл, 13.6 мянган галлагаатай айл өрхийн 586.7 мянган өгөгдөлийг мэдээллийн санд бүрэн оруулж, ердийн галлагаатай 3-15 квт хүртэл хүчин чадалтай зуух хэрэглэдэг 13.6 мянган айл өрх тоологдож, 23.5 мянган тн нүүрс, 73.7 мянган м3 мод түлш хэрэглэсэн нь өмнөх оныхоос нүүрс 30.2 хувиар, модны хэрэглээ 31.1 хувиар тус тус буурч, 2023 онд 4394.3 тн болж өмнөх оныхоос 205.3 тонноор их ялгарал үүсч, галлагаатай айл өрхийн ялгарал хамгийн их нь Мандал сум буюу 1436.5 тн байсан бол хамгийн бага ялгаралтай сумаар Орхон 38.4 тн хүрсэн байна.Хөдөлгөөнт эх үүсвэр болох автомашин 2023 онд 24.1 мянган тоологдож агаарт хаягдах бохирдуулагчийн хэмжээ 969.9 тн хүрсэн нь өмнөх оныхоос 155.4 тн-оор өссөн байна. Тохижилт, ногоон байгууламж, хог хаягдал, цэвэрлэгээний менежментийг сайжруулах, шинэ санал санаачлагыг дэмжих, аймаг, орон нутгийн өнгө үзэмжийг дээшлүүлэх зорилгоор “Тохижилт, ногоон байгууламж аян”-ыг зохион байгуулж, “Шилдэг сум”, “Шилдэг баг”, “Шилдэг албан байгууллага”,	

									“Шилдэг өрх”-ийн төрөлд 11 номинациар шалгаруулан урамшуулж, аянд 100 гаруй өрхийг хамруулан зохион байгуулсан. “Тэрбум мод” үндэсний хөдөлгөөний нээлтийн арга хэмжээг зохион байгуулж, үндэсний хөдөлгөөнд идэвхи санаачлагатай ажилласан 6 байгууллагыг тодруулан батламж олгож, Ерөө, Зүүнбүрэн, Орхон, Орхонтуул, Түшиг, Цагааннуур сумдад шинээр бичил цэцэрлэгт хүрээлэн байгуулж, Алтанбулаг суманд 1 га талбайд "Ногоон төгөл"-ийг шинээр байгуулсан, 93.0 сая төгрөг зарцуулж, ногоон байгууламжийн 4012 $м^2$ талбайг зүлэгжүүлэн, 7043 $м^2$ цэцгийн мандал байгуулж, ногоон байгууламжийн хэмжээг нэмэгдүүлэн ажилласан.	
48		2.5.3. Орчны тандалт, нөлөөллийн үнэлгээ хийх тогтолцоог бий болгож бэхжүүлнэ.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсвийн хөрөнгө	-Эрүүл мэндийн орчны тандалт хийсэн тоо	-	Эрүүл мэндийн орчны тандалт хийсэн байна. Өвчлөл буурсан байна.		Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын ерөнхий байдлын үнэлгээ хийлгэхээр 60 төсөл ирүүлснээс 60 төсөлд “нөхцөл болзолтой хэрэгжүүлэх боломжтой” дүгнэлт гарган, 1 төслийг “Усны тухай хууль” зөрчсөн тул “Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль”-ийн дагуу хэрэгжүүлэх боломжгүй, 9 төслийн материалыг хянаж, 2 төслийг холбогдох материал дутуу тул буцаасан.	100

49		2.5.4. Суурин газрын үерийн далан, борооны болон хөрсний ус зайлуулах суваг шуудууны аюулгүйн бүсийг тогтоож, хүнд ээлтэй орчинг бүрдүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Үерийн далан, суваг шудуу шинээр байгуулсан болон, засварласан ажлын тоо -Аюулгүй бүс байгуулсан тоо	-	Иргэдийн аюулгүй, тав тухтай амьдрах орчин бүрдэнэ.		Суурин газрын үерийн далан, борооны болон хөрсний ус зайлуулах суваг шуудууны аюулгүйн бүсийг тогтоож, Баянгол суманд үерийн барилга байгууламж барих ажлыг 'Тэнүүн хас сар" ХХК 300 м төмөр бетон далангийн ажлыг хийж гүйцэтгэсэн. Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар Сүхбаатар сумын үерийн хамгаалалтын далангийн зураг төсөл боловсруулах ажлыг "Хедро дизайн" ХХК гүйцэтгэж, ажлын явц 80 хувьтай, Сант сумын Ивэн голын үерийн хамгаалалтын барилгын ажил 40 хувьтай хийгдэж байна.	30
50		2.5.5. Хүнсний сүлжээний бүртгэл, чанарын удирдлага, хяналт баталгаажуулалтын тогтолцоог бэхжүүлнэ.	2021 - 2025	-	-Хяналт шалгалтын тоо	-	Хүнсний бүтээгдэхүүний гарал үүсэл тодорхойлогдоно.		Аймгийн хэмжээнд Баянгол сумын "Майнд тейч" ХХК, Мандал сумын "Vio millenia" цэвэр усны үйлдвэр, "Монгол бяслаг, Шигүдэри" урлах үйлдвэр, мах, сүү боловсруулах үйлдвэрийг ашиглалтад оруулж, хүнсний сүлжээний бүртгэл, чанарын удирдлага, хяналт баталгаажуулалтын тогтолцоог бүрдүүлэн ажилласан.	70
51	2.6. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжиж, орлого олох боломжийг бүрдүүлнэ.	2.6.1. Хөгжлийн бэрхшээлтэй болон ажилгүй залуучуудыг аж ахуй эрхлэх болон ур чадвар олгох	2021 - 2025	Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сан	-Сургалтын тоо -Хамрагсдын тоо	Сургалтын тоо 1 -Хамрагсдын тоо-298	1890 иргэнийг хамруулна.		"Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих танхимын мэргэжил олгох сургалт"-д 2021 онд 7, 2022 онд 8, 2023 онд 21, нийт 36 иргэнийг хамруулж, 10.6 сая төгрөг, "Аж ахуй эрхлэлтийн зээлийн өмнөх болон дараах сургалт", "Мал	100

		сургалтад хамруулна.							маллах болон малын ашиг шимийг боловсруулах сургалт"-д 2021 онд 269, 2022 онд 197, 2023 онд 191 иргэнийг хамруулан 17.3 сая төгрөг зарцуулсан. Залуучуудын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих "Шилдэг старт ап" арга хэмжээг хэрэгжүүлж, "Сэлэнгэ старт ап" арга хэмжээний гарааны бизнесийг дэмжих сургалт"-д 2021, 2022,-2023 онуудад 100 залуучуудыг хамруулан 30.0 сая төгрөг, "Залуучуудад зөвлөгөө мэдээлэл өгөх сургалт"-д 2022 онд 282, 2023 онд 376 нийт 658 залуучуудыг хамруулан 11.5 сая төгрөг зарцуулж, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн, ажилгүй залуучуудын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжин аж ахуй эрхлэх, ур чадвар олгох, төсөл бичих, аж ахуй эрхлэх, өргөжүүлэх чадамжтай болгосон.	
52		2.6.2. Хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт, нийлүүлэлтийг зохицуулж, мэдээллийн санг өргөжүүлнэ.	2021 - 2025	Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сан	-Мэдээллийн сангийн баяжилтын хувь -Ажилд зуучилсан иргэдийн тоо	Мэдээллийн сангийн баяжилтын хувь-100 -Ажилд зуучилсан иргэдийн тоо-720	4000 иргэнийг ажилд зуучилна		2021 онд ажил олгогчоос ирүүлсэн 1599 ажлын байранд 1101 иргэн, 2022 онд ажил олгогчоос ирүүлсэн 1322 ажлын байранд 974 иргэн, 2023 онд ажил олгогчоос ирүүлсэн 1808 ажлын байранд 1306 иргэн нийт 3381 иргэнийг тохирсон ажлын байранд зуучилсан. Хөдөлмөрийн зах зээлийн нэгдсэн сан EJOB программыг нэвтрүүлэн ажил олгогчийн мэдээлэл 555, ажил мэргэжлийн чиг баримжаа олгох, зөвлөгөө өгөх, мэдээллээр	100

									хангах үйлчилгээнд 882 иргэн, идэвхтэй ажил хайгчаар 2800 иргэн, ажил зуучлах үйлчилгээнд 1306 иргэн, сул чөлөөтэй 1808 ажлын байрны мэдээллийг бүртгэн мэдээллийн санд баяжилт хийсэн.	
53		2.6.3. Ажил олгогчийн захиалгыг үндэслэн мэргэжилтэн бэлтгэх, давтан сургах ажлыг зохион байгуулна.	2021 - 2025	Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сан	-Сургалтын тоо -Түүнд хамрагсдын тоо	Сургалтын тоо-1 Түүнд хамрагсдын тоо 29	Нийт 210 иргэнийг сургана.		“Хөдөлмөрт бэлтгэх танхимын мэргэжил олгох сургалт”-нд 2021 онд 22 иргэн, 2022, 65 иргэн, 2023 онуудад 87 иргэнд тогооч, худалдагч, үсчин, фермерийн аж ахуй, оёдол, бэлэг дурсгалын зүйл урлаач, хумс засалч мэргэжлээр хамруулан, Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас 42,6 сая төгрөгийг зарцуулан 105 иргэнийг ажилд зуучилсан. 2022, 2023 онд “Эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хүрээнд эмэгтэйчүүдэд зориулсан мэргэжлийн ур чадвар эзэмшүүлэх танхимын сургалт”-нд 50 иргэнийг хүнсний ногооны технологийн ажилтан, гоо засалч, бэлэг дурсгалын зүйл урлаач мэргэжлээр хамруулан 9,2 сая төгрөг зарцуулан, 26 иргэнийг ажлын байранд зуучилж, хөдөлмөрт бэлтгэх танхимын мэргэжил олгосон.	100
54		2.6.4. Ажлын байранд тавигдах хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Зохион байгуулсан арга хэмжээний тоо -Хамрагдсан	Зохион байгуулсан арга хэмжээний тоо-1 Хамрагдсан	Зохион байгуулсан арга хэмжээ - 25 Хамрагдсан аж ахуйн		Аймгийн Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн зөвлөл, Хөдөлмөр, халамж үйлчилгээний газартай хамтран 156 аж ахуй нэгж, байгууллагын 783 ажилтан, албан хаагчдад “Хөдөлмөрийн	100

		ахуйн шаардлага, стандартыг хангуулах, ажилтан, ажил олгогчийн эрүүл, аюулгүй орчинд ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлнэ.			аж ахуйн нэгжийн тоо	аж ахуйн нэгжийн тоо -10	нэгжийн тоо-50		тухай хууль, Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн шаардлага, стандартыг хангуулах, ажилтан, ажил олгогчийн эрүүл аюулгүй орчинд ажиллах, ажлын байран дахь осол гэмтлээс урьдчилан сэргийлэх тухай үзүүлэх сургалт", зөвлөгөө мэдээллийг өгч, эрүүл, аюулгүй орчинд ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлсэн	
55	2.7. Угийн бичиг хөтлөх уламжлалыг сэргээж, дэмжинэ.	2.7.1. Хүн бүр удмаа мэдэж, өрх бүрийг угийн бичгээ хөтлүүлэх ажлыг өрнүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Угийн бичгийн хөтлөх чадвартай өрхийн тоо	Угийн бичгийн хөтлөх чадвартай өрхийн тоо-50	Өрх бүр угийн бичиг хөтлөнө.		Монгол Улсын Засгийн газрын 2007 оны 257 дугаар тогтоолын хэрэгжилтийг ханган, монгол хүний удмын санг хамгаалах, ураг төрлөө таньж мэдэх, "Угийн бичиг хөтлөх"-ийн ач холбогдлыг сурталчлан, иргэдэд мэдлэг олгож, угийн бичиг хөтөлдөг 651 өрх нэмэгдсэн. 2023 онд угийн бичгээ сурталчилан таниулах хөтлөх аргачлалыг шилдэг өвлөн уламжлагч Л.Туултай хамтран "Угийн бичиг хөтлөх сургалт"-ыг Алтанбулаг сумын Ерөнхий боловсролын сургуулийн 12 дугаар ангийн 70 сурагчдад, 145 төрийн байгууллага, иргэдийг оролцуулж, эдгээр иргэдээс 84 иргэн ургийн баяр хийсэн.	100
56		2.7.2. Оюун ухааны хомсдол болон сэтгэл мэдрэлийн өвчнөөс	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Урьдчилан сэргийлэх үзлэгийн тоо -Эрүүл мэндийн үйлчилгээ авсан иргэдийн	Урьдчилан сэргийлэх үзлэгийн тоо-96000 -Эрүүл мэндийн	Иргэдийг эрт оношилж, илрүүлнэ.		Оюун ухааны хомсдол болон сэтгэл мэдрэлийн өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх үзлэгийг 698 удаа хийж, 261 иргэнийг нарийн мэргэжлийн эмч, сувилагчийн	100

		урьдчилан эрт оношлох, сэргийлэх бодлого явуулах, хүн амын сэтгэл зүйн аюулгүй байдлыг хангаж ажиллана.			дунд эзлэх хувь	үйлчилгээ авсан иргэдийн дунд эзлэх хувь-80			хяналтад авч, 2231 ор хоног ашиглан хэвтүүлэн эмчилсэн. Аймгийн хэмжээнд оюун ухааны хомсдолтой 1265 өвчтөн, сэтгэл мэдрэлийн өвчтэй 1979 иргэний сэтгэцийн эмчийн хяналтад авч ажилласан.	
57		2.7.3. Цус ойртолтоос сэргийлж, удамшлын өвчин болон төрөлхийн согогтой хүүхдийн эрт оношилгооны чадавхыг сайжруулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Эрт оношилгоонд төрөлхийн согогтой хүүхдийг илрүүлэх үзлэгийн хувь	Эрт оношилгоонд төрөлхийн согогтой хүүхдийг илрүүлэх үзлэгийн хувь 10	Хүн амын удмын сангийн аюулгүй байдлыг хамгаална.		2021-2023 онуудад 4266 хүүхэд амьд төрснөөс 17 хүүхэд төрөлхийн хөгжлийн гажигтай төрсөн байна. Төрөлхийн гажигаас сэргийлэхийн тулд 20 долоо хоногтой хамрагдвал зохих жирэмсэн эхийн 85 хувийг ургийн гажиг илрүүлэх хэт авиан шинжилгээнд хамруулж байна.	100
3. ГУРАВ. АМЬДРАЛЫН ЧАНАР БА ДУНДАЖ ДАВХАРГА										
58	3.1. Нийгмийн хамгааллын шинэчлэлд иргэн бүрээ хамруулна.	3.1.1. Малчин, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч, оюутан, ажил хөдөлмөр эрхлээгүй иргэдийн эрүүл мэнд, нийгмийн даатгалын хамрагдалтын хувийг нэмэгдүүлнэ.	2021 - 2025	Нийгмийн даатгалын сангийн хөрөнгө, үйл ажиллагааны зардал	Сургалтын тоо Түүнд хамрагсадын тоо -Эрүүл мэндийн болон нийгмийн даатгалд шинээр хамрагсдын хувь	1712	Эрүүл мэндийн нийгмийн даатгалын хамралтыг нэмэгдүүлнэ.		2021 онд малчид болон албан бус хөдөлмөр эрхлэгч 1280 иргэнийг хамруулахаас 485 малчин, 610 ажил хөдөлмөр эрхэлдэггүй иргэн, 878 хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч, 45 оюутан, 2022 онд 15600 иргэнийг хамруулахаас 1510 малчин, 970 оюутан, 7701 ажил хөдөлмөр эрхэлдэггүй иргэн хамрагдаж нийт 10182 иргэн, 2023 онд малчид болон албан бус хөдөлмөр эрхлэгч 10056 иргэнийг хамруулахаас 2323 малчин, 6230 ажил хөдөлмөр эрхэлдэггүй иргэн,	100

									хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч, 1503 оюутныг эрүүл мэндийн даатгалд хамруулсан.	
59		3.1.2. ”Ковид-19” цар тахлын дэгдэлтийн үед эрүүл мэндийн байгууллагын санхүүжилтийг эн түрүүнд шийдвэрлэж, үйл ажиллагааг тасалдуулахгүй явуулах нөхцөл боломжоор хангана.	2021 - 2025	Эрүүл мэндийн даатгалын сангийн хөрөнгө	-Санхүүжилт авсан эрүүл мэндийн байгууллагын тоо	-	Санхүүжилт хугацаандаа олгогдоно.		”Ковид-19” цар тахлын дэгдэлтийн үед эрүүл мэндийн байгууллагуудын тайлан мэдээг хянан баталгаажуулж 18 төрлийн тусламж үйлчилгээний зардалд давхардсан тоогоор 1,3 сая иргэнд 89.9 тэрбум төгрөгийн санхүүжилтийг гэрээнд заасан хугацаанд нь бүрэн олгосон.	100
60		3.1.3. Нийгмийн даатгалын цахимаар үзүүлэх үйлчилгээний төрлийг нэмэгдүүлнэ.	2021 - 2025	Нийгмийн болон эрүүл мэндийн даатгалын сангийн хөрөнгө	-Цахим үйлчилгээний төрлийн тоо .	-	Иргэдэд үйлчилгээг шуурхай хүргэнэ.		Нийгмийн даатгалын шимтгэлийн www.Ndaatgal.mn/onlineshim/ цахим системд 2022-2023 онд шинээр нийгмийн даатгалын аппликэйшнд 114 даатгуулагч бүртгүүлж, www.e-mongolia.mn -аар 151 иргэн үйлчилгээг авсан. Тэтгэмжийн цахим программд хянаж эхэлснээр хөдөлмөрийн чадвар түр алдсаны тэтгэмжийг 2973 иргэнд, жирэмсэн болон амаржсаны тэтгэмжийг 782 иргэнд, ажилгүйдлийн тэтгэмжийг 18 иргэнд цахимаар хянан олгосон.	100
61		3.1.4. Нийгмийн халамжийн үйлчилгээг	2021 - 2025	90556826,0 мянган төгрөг	-Цахим үйлчилгээний төрлийн тоо - Үйлчилгээ	Цахим үйлчилгээний төрлийн тоо	Давхардсан тоогоор 206410 иргэн хамруулна.		“Нийгмийн халамжийн нэгдсэн систем”-ийг нэвтрүүлэн нийгмийн халамжийн 14 төрлийн үйлчилгээг цахимжуулж, 75546 иргэд 129	100

		цахимжуулж, иргэдэд хүргэх үйлчилгээг ил тод, шуурхай, хүртээмжтэй болгоно.			авсан иргэдийн тоо	Үйлчилгээ авсан иргэдийн тоо			тэрбум төгрөгийг олгох үйлчилгээг үзүүлсэн.	
62		3.1.5. Зорилтот бүлгийн өрхүүдэд амьжиргааг дэмжих төслийг хэрэгжүүлнэ.	2021 - 2025	195000,0 мянган төгрөг	-Хэрэгжүүлсэн төслийн тоо -Хамрагсдын тоо	Хэрэгжүүлсэн төслийн тоо 34 Хамрагсдын тоо 66 өрх	130 өрх хамруулна.		Олон нийтийн оролцоонд түшиглэсэн халамжийн үйлчилгээний бүлгийн төслийг хэрэгжүүлж, 60 бүлгийн 120 өрхийг хамруулж, орон нутгийн төсвөөс 79,4 сая төгрөгийн дэмжлэг үзүүлсэн.	100
63		3.1.6. Ахмад настнуудад зориулсан үйлчилгээг өргөжүүлнэ.	2021 - 2025	45000,0 мянган төгрөг	-Үйлчилгээний төрлийн тоо -Түүнд хамрагсдын тоо	1500 ахмад настанд 9.0 сая төгрөгийн өдрийн үйлчилгээ үзүүлсэн байна.	7500 иргэн хамруулна.		Ахмадын зориулалттай амралт сувилалд 2021 онд 524 иргэнд 86.5 сая төгрөг, рашаан сувилалд 107 иргэнд 14.8 сая төгрөг, 2022 онд амралтад 1442 иргэнд 22.9 сая төгрөг, рашаан сувилалд 951 иргэнд 11.4 сая төгрөг 2023 онд амралтад 1324 иргэнд 20.8 сая төгрөг рашаан сувилалд 950 иргэнд 12.3 сая төгрөгийн хөнгөлөлтийг олгож, нийт 4774 ахмад настнуудыг ахмадын амралт сувилал, рашаан сувилал, сэргээн засах үйлчилгээнд хамруулсан.	100
64	3.2. Өрхийн худалдан авах чадварт нийцсэн өртөг бүхий сууцаар хангах	3.2.1. Орон сууц барих аж ахуйн нэгжийг бодлогоор дэмжиж, орон сууцжуулах ажлыг үе	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Үйлчилгээний төрлийн тоо -Түүнд хамрагсдын тоо	Сүхбаатар сумын 2, 4, 7-р багийн дулааны станцын ажилчдын орон сууц, 5, 22, 23, 24,	Иргэд, төрийн албан хаагчид ая тухтай орчинд амьдрах нөхцөл бүрдэнэ.		Мандал суманд 48 айлын орон сууцыг ашиглалтад оруулж, Сүхбаатар сумын 7-р багт 12 давхар 77 айлын орон сууцны барилга угсралтын ажил 80 хувь хийгдэж байна. Сүхбаатар сумын 4 дүгээр багт “Очир шагай” ХХК 50 айл, “Сэлэнгэ	100

	бодлого хэрэгжүүлнэ.	шаттайгаар хэрэгжүүлнэ.				25-р байр, Мандал сумын 1, 2-р багийн 11, 36-р байруудын орон суугчдаас дахин төлөвлөлтөд оруулах санал ирүүлсэн.			мөрөн" хотхон, "Арвин алтан бумба" ХХК-ийн 2 блок 9 давхар 80 айлын орон сууцнууд, 2.1 га газарт орчин үеийн орон сууцны хотхоныг "Арвин Алтан бумба" ХХК барихаар барилгын төслийн хэрэгжүүлж, дэд бүтэц, барилга байгууламжийг байгуулахад шаардлагатай техникийн нөхцөлийг гаргуулж, барилгыг ажлыг эхлүүлсэн. Сүхбаатар сумын ашиглалтын шаардлага хангахгүй 7 дугаар багийн 8 айлын 2 орон сууцыг дахин төлөвлөлтөд оруулж, "Колорс теч" ХХК-тай хамтран 3 блок 325 айлын орон сууц барих ажлыг эхлүүлсэн.	
65		3.2.2. "Амины орон сууц" арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Амины орон сууцанд орсон иргэдийн тоо	182 айлын орон сууц баригдсан	Амжиргааны түвшин сайжирч, иргэдийн ая тухтай амьдрах нөхцөл бүрдэнэ.		Сүхбаатар сумын иргэн Суурьбатын 5 айлын амины орон сууц, Түшиг, Зүүнбүрэн суманд 8 орон сууц, аймгийн орон нутгийн хөгжлийн сангийн хөрөнгө оруулалтаар Баруунбүрэн суманд 4 айлын орон сууц 271.9 сая тус тус ашиглалтад орсон.	100
66		3.2.3. "Манай гэр-Миний гудамж" хөтөлбөрийн хүрээнд "Хашаандаа сайхан амьдарцгаая", "Сумандаа сайхан	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Аян өрнүүлсэн сум, байгууллагын тоо -Хамруулсан өрхийн тоо	200	1000		Тохижилт, ногоон байгууламж, хог хаягдал, цэвэрлэгээний менежментийг сайжруулах, шинэ санал санаачлагыг дэмжих, аймаг, сумын өнгө үзэмжийг дээшлүүлэх зорилгоор "Тохижилт, ногоон байгууламж аян"-ыг зохион байгуулж, "Шилдэг сум", "Шилдэг баг", "Шилдэг албан байгууллага", "Шилдэг өрх"-ийн төрөлд 11	100%

		амьдаръя” аяныг өрнүүлнэ.							номинациар шалгаруулж, урамшуулж, аянд 100 гаруй өрхийг хамруулан зохион байгуулсан. “Хашаандаа сайхан амьдарцгаая” аяныг өрнүүлэн аймгийн 17 сум, 6 тосгоны 5219 иргэн, 545 аж ахуйн нэгж, байгууллага мод тарих ажилд оролцож, 7887 $м^2$ цэцгийн мандал, 5976 $м^2$ талбайд зүлэгжүүлэлт, 5,5 га талбайд цэцэрлэгт хүрээлэн, 6 нэрэмжит төгөл байгуулж, 9,3 сая ширхэг тарьж ургуулж, тохижилт, ногоон байгууламж сайтай сумаар Мандал, Зүүнбүрэн, Баянгол сум шалгарсан. Бүх нийтийн хог цэвэрлэх арга хэмжээнд 16 сумын төр төсвийн 73 байгууллага, 56 аж ахуйн нэгж, 100 өрх нийт 1825 хүн 320,3 тн хог хаягдлыг төвлөрсөн хогийн цэгт төвлөрүүлж, хог хаягдал, цэвэрлэгээний менежментийг сайжруулсан сумаар Мандал, Сайхан, Зүүнбүрэн сум шалгарч, аянд 2300 айл өрхийг оролцуулж, иргэдийг ая тухтай амьдрах орчин нөхцөлийг бүрдүүлсэн.	
67	3.3. Хөдөлмөр эрхлэлт, бүтээлч санаачилга, хандлага болон ур чадварыг	3.3.1. Залуучуудад бизнес эрхлэхэд шаардлагатай бүх төрлийн дэмжлэг, туслалцааг	2021 - 2025	Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сан	-Үйлчилгээний төрлийн тоо -Түүнд хамрагсдын тоо	Үйлчилгээний төрлийн тоо 1 -Түүнд хамрагсдын тоо 20	50 залуучуудын бүлэг хамруулна.		Залуучуудын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих чиглэлээр орон нутгаас санхүүжүүлж буй “Сэлэнгэ старт ап” арга хэмжээг мэргэжлийн сургалтын байгууллагатай хамтран 2022-2023 онуудад хэрэгжүүлж, залуучуудын бүтээлч санаачлага,	100

	хөгжүүлэх, аж ахуй эрхлэлтийг дэмжсэн үйл ажиллагааг эрчимжүүлнэ.	үзүүлж, орчин, нөхцөлийг бүрдүүлнэ.							гарааны бизнесийн хөгжүүлэлтийг дэмжин 2022 онд 8 бүлгийн 17 залуучууд, 2023 онд 8 бүлгийн 20 залуучууд шалгарч, нийт 16 бүлгийн 37 залуучуудыг сургалтад хамруулж, 6 залуучуудын бүлэгт тус бүр эргэн төлөх нөхцөлгүйгээр 10.0 сая төгрөгийн санхүүгийн дэмжлэг олгож, гарааны бизнесийг нь дэмжин 14 байнгын ажлын байр бий болсон.	
68		3.3.2. Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч болон жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг гадаад, дотоодын төсөл, хөтөлбөрт хамруулна.	2021 - 2025	Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сан	-Дэмжлэг үзүүлсэн үйлчилгээний тоо -Түүнд хамрагсдын тоо	Дэмжлэг үзүүлсэн үйлчилгээний тоо 1 - Түүнд хамрагсдын тоо 63	200 иргэнийг дэмжинэ		Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас 2021 онд 21 иргэнд 162.0 сая төгрөг, 2022 онд 51 иргэнд 400.0 сая төгрөг, 2023 онд 46 иргэнд 400.0 сая төгрөгийн санхүүгийн дэмжлэг үзүүлж, шинээр 118 ажлын байр бий болгон хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч болон жижиг, дунд бизнес эрхлэгч иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжин ажилласан.	100
69		3.3.3. Малчид, хүнсний ногоо тариалагчдыг хөдөлмөр эрхлэлтийн бодлогоор дэмжиж, гадаад дотоодын төсөл хөтөлбөрт хамруулна.	2021 - 2025	Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сан	"Дэмжлэг үзүүлсэн үйлчилгээний тоо -Түүнд хамрагсдын тоо	Дэмжлэг үзүүлсэн үйлчилгээний тоо 1 - Түүнд хамрагсдын тоо 165	450 иргэнийг дэмжинэ.		Малгүй болон цөөн малтай малчин өрхийг дэмжсэн малжуулахын санхүүгийн дэмжлэгт 2021 онд 18 малчин өрхийг 84.0 сая төгрөгийн 103 толгой малаар, 2022 онд 18 малчин өрхийг 90.0 сая төгрөгийн 158 толгой малаар, 2023 онд 18 малчин өрхийг 90.0 сая төгрөгийн 128 толгой малаар малжуулсан. Хүнсний ногооны тариалан эрхлэх чиглэлээр 2021 онд 8 иргэнд 21.0 сая төгрөг, 2022 онд 11 иргэнд 58.0 сая төгрөг, 2023 онд 13 иргэнд 80.0	100

									сая төгрөгийн санхүүгийн дэмжлэг олгож, малчид, хүнсний ногоо тариалагчдыг хөдөлмөр эрхлэлтийн бодлогын хүрээнд дэмжин ажилласан.	
70	3.4. Ард иргэд, хүүхэд, залуучуудаа бялдаржуулан чийрэгжүүлж, эрүүлжүүлэх зорилт хэрэгжүүлнэ.	3.4.1. Нийтийн биеийн тамирыг иргэдийн эрүүл, идэвхтэй амьдралын хэв маяг, аж төрөх ёсны салшгүй хэсэг болгон хөгжүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Биеийн тамираар хичээллэгсдийн тоо	Биеийн тамираар хичээллэгсдийн тоо 8500	Эрүүл иргэдийн тоо өснө.		Эрүүл иргэний төлөө, дархлаагаа дэмжиж чиглэлээр Соёлын яам, Засгийн Газрын Тохируулагч Агентлагын Биеийн тамир Спортын Улсын Хорооны санаачлагаар улс орон даяар зохион байгуулагдаж Иргэдийн наадам, Эрүүл иргэн-эртэч Монгол аян, аймгийн хэмжээнд Жингийн илүүдэлгүй- эртэч Сэлэнгэчүүд аян, Ахмадын баярыг угтсан арга хэмжээний аяны хүрээнд давхардсан тоогоор 124 төрийн болон төрийн бус байгууллагуудтай хамтран 294 арга хэмжээг амжилттай зохион байгуулж давхардсан тоогоор 113,222 хүнийг хамруулсан	100
71		3.4.2. Хүн амд биеийн тамир, спортын үйлчилгээ үзүүлэх төрийн бус байгууллагуудын уялдаа холбоог сайжруулан хамтын ажиллагааг бэхжүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Спортын үйлчилгээ үзүүлэх төрийн бус байгууллагын тоо -Зохион байгуулсан арга хэмжээний тоо -Түүнд хамрагсдын тоо	Спортын үйлчилгээ үзүүлэх төрийн бус байгууллагын тоо 19 -Зохион байгуулсан арга хэмжээний тоо 50 -Түүнд	Биеийн тамирын үйлчилгээний чанарт ахиц гарна.		2021-2023 онуудад аймгийн хэмжээнд биеийн тамирын нийт 294 арга хэмжээ, улсын аваргын тэмцээн, уралдааныг зохион байгуулж, давхардсан тоогоор 113 мянга гаруй иргэдийг хамруулан 82 төрлийн төрийн болон төрийн бус байгууллагуудтай хамтран зохион байгуулсан.	100

						хамрагсдын тоо 3000				
72		3.4.3. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн олон төрөлт тэмцээнийг уламжлал болгон зохион байгуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Зохион байгуулсан тэмцээний тоо -Түүнд хамрагсдын тоо	Зохион байгуулсан тэмцээний тоо 1 -Түүнд хамрагсдын тоо 100	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн оролцоо нэмэгдэнэ.		Монголын бүх ард түмний 15 дугаар наадамд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн оролцох 3 төрлөөр зохион байгуулж, 11 сумын 120 гаруй тамирчинг оролцуулан төрөл тус бүрд шалгарсан тамирчдыг улсын шигшээ тэмцээнд оролцуулан 2 алт 1 мөнгө 2 хүрэл медаль хүртсэн амжилтыг үзүүлсэн. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн насанд хүрэгчдийн улсын аварга шалгаруулах жудогийн тэмцээнд 11 тамирчинг оролцуулан 2 алт 2 мөнгөн медаль хүртэж багаараа 2 дугаар байранд шалгарсан амжилтыг үзүүлсэн. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн суугаа волейболын тэмцээнийг Мандал суманд зохион байгуулан арга хэмжээнд 4 сум 1 тосгоны 7 багийн холимог 49 тамирчин оролцож Мандал сумын 1-р баг тэргүүлсэн. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн насанд хүрэгчдийн улсын аварга шалгаруулах жудогийн тэмцээнд 11 тамирчинг оролцуулан 2 алт 2 мөнгөн медаль хүртэж багаараа 2 дугаар байранд шалгарч, Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн өдрийг угтаж 12 сум 3 тосгоны 120 гаруй иргэнийг хамруулан “Сэтгэлийн өнгө” спорт,	100

									урлагийн 6 арга хэмжээг зохион байгуулж 242 Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг татан оролцуулсан.	
73		3.4.4. Мэргэжлийн, багийн, өвлийн спортыг дэмжиж, тамирчдын чадвар, амжилтыг ахиулахад дэмжлэг үзүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Тэмцээний тоо -Түүнд хамрагсдын тоо	-Тэмцээний тоо 15 -Түүнд хамрагсдын тоо 4000	Тамирчдын ур чадвар сайжирна.		Ерөнхий боловсролын Спортын сургууль, гүнзгийрүүлсэн сургалттай ангиудыг нээн хичээллүүлснээр Сагсан бөмбөг, волейбол, хоккейн спортын төрөл, сагсан бөмбөгийн U-15 U-17 насны улсын аварга шалгаруулах тэмцээнд оролцох сурагчдыг шалгаруулан оролцуулж эрэгтэй 2,3 дугаар байр, волейболын төрөлд эрэгтэй тэргүүн байр, эмэгтэй 3 дугаар байр, хоккейн тэмцээнд баг тамирчид улсын аварга амжилтыг үзүүлсэн. Сүхбаатар сумын Хоккейн талбайг засварлан, тамирчдын бэлтгэлийг хангуулан дасгалжуулж өсвөрийн Улсын аварга шалгаруулах тэмцээнд тэргүүн байранд шалгарсан. Мэргэжлийн багийн спортыг дэмжих чиглэлээр орон нутагтаа чөлөөт бөхийн U-17, сагсан бөмбөгийн U-18 насны Улсын аварга шалгаруулах тэмцээн, U- 14 насны волейбол, Таеквондо пүмсэ, Уулын дугуйн УАШТэмцээн, Үндэсний бөхийн улсын аварга зэрэг томоохон уралдаан, тэмцээнүүдийг спортын байгууллагын дэмжлэгтэйгээр зохион байгуулсан.	100

74		3.4.5. Бүх сумд, байгууллагыг орон тооны бус биеийн тамирын арга зүйчтэй болгоно.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Хүний нөөц хангагдсан сумын тоо - Нэмэгдсэн арга зүйчийн тоо	Хүний нөөц хангагдсан сумын тоо 10 - Нэмэгдсэн арга зүйчийн тоо 2	Хүний нөөц хангагдана.		Алтанбулаг сум, Баруунбүрэн сум,Сайхан сум, Мандал сум, Баянгол сум, Ерөө сум, Цагааннуур сум, Дулаахан тосгонд биеийн тамир, спортын нийтийг хамарсан арга хэмжээг зохион байгуулах болон иргэнийг идэвхтэй хөдөлгөөн, спортоор хичээллэхэд арга зүйн дэмжлэг үзүүлэх нийт 8 биеийн тамирын арга зүйч ажиллаж байна.	70
75		3.4.6. Клуб холбоо, багш дасгалжуулагчдын ажлын үр дүнд суурилсан урамшууллын хөшүүрэг нэвтрүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Амжилт үзүүлсэн: -Клуб холбоо, Багш дасгалжуулагчдын тоо- Урамшууллын хувь	Амжилт үзүүлсэн: - Клуб холбоо, 8 - Багш дасгалжуулагчдын тоо- 15 Урамшууллын хувь 5	Мэргэжлийн ур чадвар дэшилж, ажлын идэвх нэмэгдэнэ.		2023 онд аймгийн Засаг даргын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн зардлаас тив, дэлхий, Ази, улсын аваргад амжилт гаргасан 30 багш, дасгалжуулагч, арга зүйч 20 гаруй тамирчдад 58,5 сая төгрөгийн дэмжлэгийг үзүүлж, биеийн тамирын салбарын ажилчдын “Улсын зөвлөгөөнд” 47 албан хаагч оролцож, ажил мэргэжлийн уралдаанд 10 төрлөөр , 2 алт 3 хүрэл медаль хүртэж улсад 3 байранд шалгарсан.Төвийн бүсийн ажил мэргэжлийн уралдаанд 6 төрөлд тэргүүн байранд шалгарсан амжилтуудыг үнэлэн үр дүнгийн урамшууллыг 31 албан хаагчид, ур чадварын нэмэгдлийг 26 албан хаагчдад олгож урамшуулсан.	100
76		3.4.7. Спортын төрлүүдийн Улсын аварга шалгаруулах тэмцээнийг	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Зохион байгуулсан тэмцээний тоо -Түүнд	Зохион байгуулсан тэмцээний тоо 20 - Түүнд	Тамирчдын ур чадвар сайжирна.		Монголын хэт холын зайн гүйлтийн холбоотой хамтран “Сэлэнгэ Марафон” нээлттэй тэмцээнийг улсын хэмжээнд 2 удаа, 4 насны ангиллаар, Мандал суманд	100

		аймагтаа зохион байгуулна.			хамрагсдын тоо	хамрагсдын тоо 500			Монголын автомашин мотоциклын холбоотой хамтран “Хөвчийн хүчтэн” сонирхогчдын Улсын аварга шалгаруулах ЗИЛ 131 автомашины бартаат замын уралдаан, Волейболын идэрчүүдийн Улсын аварга шалгаруулах тэмцээн, Таеквондогийн пүмсэ Улсын аварга шалгаруулах тэмцээнийг Мандал суманд, Сагсан бөмбөгийн U-17 насны Улсын аварга шалгаруулах тэмцээн, Монголын волейболын холбооны U13-14 насны ангиллын улсын аварга шалгаруулах тэмцээн, Чөлөөт бөхийн залуучуудын Дэлхийн аварга шалгаруулах тэмцээний анхны мөнгөн медальт, ОУХМ Санжаагийн Батсүх агсны нэрэмжит чөлөөт бөхийн 2023 оны U17 насны ангиллын Улсын аварга шалгаруулах тэмцээн зэрэг 10 гаруй тэмцээнүүдийг зохион байгуулсан.	
77		3.4.8. Иргэд, хүүхэд залуучуудад үйлчлэх спортын зориулалтын орчин нөхцөлийг сайжруулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Шинэ спортын талбайн тоо -Их засвар хийсэн заалны тоо -Тоног төхөөрөмжөөр хангагдсан заалын тоо	Шинэ спортын талбайн тоо 1 -Их засвар хийсэн заалны тоо 1 -Тоног төхөөрөмжөөр хангагдсан	Спортоор хичээллэх таатай орчин бүрдэнэ.		Сүхбаатар, Мандал, Сайхан сумдыг сагсан бөмбөгийн 3х3 талбай, соёл, амралт, биеийн тамирын иж бүрэн талбайг шинээр байгуулан ашиглалтанд оруулж, давхардсан тоогоор 151,8 мянган иргэнд үйлчилгээ үзүүлсэн. Аймгийн ахмадын хороотой хамтран Грандгольфын спортыг шинээр хөгжүүлэх чиглэлээр техник хэрэгслийг нийлүүлж,	100

						заалын тоо 1			аймгийн хэмжээнд үйл ажиллагаа явуулдаг спортын 8 цогцолборт үйл ажиллагааг нь хэвийн хангах чиглэлээр 8 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хийгдсэн. Орхон, Жавхлант суманд Биеийн тамир спортыг хөгжүүлэх чиглэлээр спортын цогцолбор барих газар, ТЭЗҮ боловсруулахад шаардагдах 1,871,сая төгрөгийн хөрөнгийг 2024 оны улсын төсөвт тусган ажиллаж байна. Хүдэр, суманд спортын цогцолборын барилга угсаралтын ажлыг "Морин сувд канстракшин" ХХК хийж гүйцэтгэн ашиглалтад оруулж, материаллаг баазыг сайжруулах чиглэлээр техник хэрэгсэл, тавилга зэрэгт 60,0 сая төгрөгийн хөрөнгө, Монгол Улсын Сайд, олимп нийтийн биеийн тамир спортын үндэсний хорооны даргын төсвийн багцаас 64,0 сая төгрөг шийдвэрлүүлж, тус цогцолборын үйл ажиллагаа, эдэлгээг сайжруулах, урсгал засварт шаардагдах 442,0 сая төгрөг, спортын хэрэглэл материал 165,0 сая нийт 607,0 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалт шийдвэрлүүлэж хүүхэд залуучуудад үйлчлэх спортын зориулалттай орчин нөхцөлийг сайжруулсан.	
78	3.5. Газрын харилцаа, геодез,	3.5.1. Өрх бүрийг хаягжуулж,	2021 - 2025	Улсын болон орон	Хаягийн зураг, мэдээллийн сан	1	Аймгийн хэмжээнд бүх сум, тосгон		Аймгийн хэмжээнд 59548 нэгж талбар, 29984 барилга, 3870 гудамжны мэдээллийг засварлаж,	100

	зураг зүйн салбарын бодлого, төлөвлөлт, хэрэгжилтийн үр нөлөө, хүртээмжийг дээшлүүлж, хүн амын эрүүл, аюулгүй тухтай орчинд амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлнэ.	хаягийн мэдээллийн нэгдсэн систем үүсгэх ажлыг зохион байгуулна.		нутгийн төсөв	шинэчлэгдэж, хаяг суурилагдсан сум, тосгоны тоо		нэгдсэн стандарт хаягтай болох нөхцөл бүрдэнэ.		хаягийг мэдээллийн санд бүртгэн шинээр эрх зүйн харилцаа үүссэн 3809 нэгж талбар, 613 барилга, 2 гудамж, зам талбайд хаяг олгож, Сүхбаатар, Ерөө сум хаягжуулалтыг хийсэн.	
79		3.5.2. Хүн амын нутагшилт, суурьшлын зохистой тогтолцоонд тулгуурлан бүсчилсэн хөгжлийн бодлого, бүс нутгийн оновчтой бүтэц, хөгжлийн ирээдүйтэй сууринг тодорхойлж, орон зайн төлөвлөлтийг хийнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Бодлогын баримт бичигтэй болсон эсэх, түүний хэрэгжилтийн хувь	Шинээр хийгдэж байгаа ажил	Суурьшлын бүсийн зохион байгуулалт сайжирна.		“Монгол Улсын хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төсөл боловсруулах санал авах хэлэлцүүлгийг зохион байгуулж, хүн амын нутагшилт суурьшлийн хөгжлийн ерөнхий төслийн төлөвлөлтийн шийдэлд дэд ажлын хэсгийн гишүүд, 17 сум 6 тосгоны төр төсвийн болон аж ахуйн нэгж, иргэдийн төлөөллөөс бүрдсэн нийт 127 иргэдийг оролцуулан 47 иргэдээс санал асуулга авч Барилгын хөгжлийн төвийн Бүс нутаг хот суурины төлөвлөлтийн хэлтэст хүргүүлсэн.	70
80		3.5.3. Зайнаас тандан судлах аргууд болон нисгэгчгүй нисэх төхөөрөмж ашиглан газар ашиглалт, нөхөн сэргээлтийн хяналтын	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Ортофото зураглал хийгдсэн суурин газрын тоо	3	Зохисгүй газар ашиглалтыг нээн илрүүлэх, зөрчил арилгах арга хэмжээг богино хугацаанд зардал		Энэ онд Ерөө сумын 3-р багийн нутаг дэвсгэр Толгойтын гол нэртэй газарт, Түшиг сумын “Шар нарст” ХХК-ийн 5.5 га, Ерөө сумын “Ди Зэт энд Ай” ХХК-ийн 4.3 га, “Баяжмал алт” ХХК-ийн 3 га, “Бугант нандин” ХХК-ийн 13 га, “Болдтөмөр Ерөө гол” ХХК-ийн 10 га, “Инфинити спейс” ХХК-ийн 6.3 га, “Капитал авто сервис” ХХК-ийн 3.6 га, Баянгол сумын	100

		механизмыг сайжруулна.					багатайгаар зохион байгуулах нөхцөл бүрдэнэ		“Сонортрейд” ХХК-ийн 6.1 га, “Пентатерра” ХХК-ийн 5.5 га, Сайхан сумын “Цемент Шохой” ХК-ийн 5.5 га, Баянгол сумын 10-ын даваа нэртэй газарт “Хонгорын орд” ХХК-ийн 4 га, Ерөө сумын “Жинжий майнинг” ХХК-ийн 4.5 га, Өлөнтийн дээд хэсэгт “Монлидтрейд” ХХК-ийн 3 га, Хүдэр сумын Цагаан Зүр нэртэй газарт “Дарханы Төмөрлөгийн Үйлдвэр” ХК-ийн 15 га зэрэг нийт 14 аж ахуйн нэгж, байгууллагын дүйцүүлэн хамгаалах нөхөн сэргээлтийг 6 сумын 89.8 га газрыг Matrice 210 V2 DRTK загварын дрон ашиглан 21 удаагийн нислэгээр ортофото зураг үйлдэж зурагжуулж, зайнаас тандан судлалын аргаар 2022 оны мэдээнд үндэслэн 17 сумын бэлчээрийн газрын биомассыг тооцож, бэлчээрийн даацын зургийг бэлдэж аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн хуралд танилцуулсан. Газрын мониторингийн үйл ажиллагаанд зайнаас тандан судлалын аргыг ашиглан бэлчээрийн газрын биомассыг тооцох, бэлчээрийн даацыг тодорхойлж, дүн шинжилгээг хийн үр дүнг хүргүүлсэн.	
81		3.5.4. Газрын бүртгэл, үнэлгээ,	2021 - 2025	Улсын болон орон	Газрын нэгдмэл сангийн	Шинээр хийгдэж буй ажил	Газрын харилцааны төрийн		Аймгийн хэмжээнд эрх зүйн харилцаа үүссэн нийт 19074 нэгж талбарт газрын төлбөрийн	100

		төлбөр, татвар, биржийн системийг хөгжүүлнэ.		нутгийн төсөв	удирдлагын цахим системээр үзүүлсэн төрийн үйлчилгээний тоо		үйлчилгээний чанар хүртээмж сайжирч, илүү нээлттэй, ил тод болох нөхцөл бүрдэнэ.		ногдуулалт үүсгэснээс 16594 нэгж талбарт нэхэмжлэл үүсгэн нийт 1.8 тэрбум төгрөгийн ногдуулалтыг Татварын удирдлагын нэгдсэн системд илгээн энэ онд 13000 нэгж талбарын 1.5 тэрбум төгрөгийн төлөлт хийгдэж, өмнөх оны дутуу төлөлтөөс 26.8 сая төгрөгийг орон нутгийн төсөвт төвлөрүүлсэн.	
82		3.5.5. Барилга байгууламжийг паспортжуулах, тэдгээрийн чанар, насжилтыг тодорхойлох, газар хөдлөлтийн үед тэсвэрлэх чадварт хянан баталгаажуулалт хийх, эрсдэлтэй байгууламжийг хүчитгэх, буулгаж шинэчлэн барилгажуулах ажлыг зохион байгуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Аймгийн хэмжээнд барилга, байгууламжийг паспортжуулсан хувь	41	Аймгийн хэмжээнд барилга байгууламжийн нэгдсэн судалгаа хийх нөхцөл бүрдэнэ.		Аймгийн хэмжээнд 54 орон сууц, сургууль, цэцэрлэг, эмнэлгийн барилга байгууламжийн чанар, газар хөдлөлтөд тэсвэрлэх байдлыг шалгаж, барилга байгууламжийг паспортжуулж, газар хөдлөлтөд тэсвэргүй 23 барилгыг буулгаж шинээр барих, ашиглах боломжтой барилгуудыг үе шаттайгаар бэхэлж хүчитгэх ажлыг зохион байгуулсан. Аймгийн төв Сүхбаатар сум дахь ашиглалтын шаардлага хангахгүй барилга байгууламжийг буулган шинээр барих 6 гэр хорооллын газрыг дахин төлөвлөн барилгажуулах, газрыг шинэчлэн зохион байгуулах 1 газрын байршил хил заагийг аймгийн Иргэдийн төлөөлөгчдийн 2022 оны 87 тоот тогтоолоор батлуулсан. Сүхбаатар сумын ашиглалтын шаардлага хангахгүй 7 дугаар багийн 8 айлын 2 орон сууцыг дахин төлөвлөлтөд оруулж, “Колорс теч” ХХК-тай хамтран 3	100%

									блок 325 айлын орон сууц барих ажлыг эхлүүлсэн. “Ашиглалтын шаардлага хангахгүй” дүгнэлт гарсан Мандал сумын 2 дугаар сургуулийн 640 хүүхдийн барилгын зураг төслийг боловсруулан 2024-2025 оны улсын төсөвт 11.36 тэрбум төгрөг тусгасан.	
83		3.5.6. Аймгийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөг мэргэжлийн байгууллагатай хамтран боловсруулж, газрын харилцааны нэгдсэн бодлогыг хэрэгжүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Аймгийн газар зохион байгуулалтын бодлогын баримт бичгийн бүрдлийн тоо	2008 онд аймгийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөг батлуулсан.	Газрын харилцааны талаар аймагт нэгдсэн бодлого хэрэгжиж, хяналтын механизм сайжирна.		Аймгийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулах зөвлөх үйлчилгээг гүйцэтгүүлэхээр “Вектор мэп” ХХК-тай СЭА01-22/2022 тоот гэрээг байгуулж, хээрийн болон суурин судалгаа хийж, аж ахуйн нэгж байгууллага, иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагуудын төлөөллийг оролцуулан хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, гарсан санал, дүгнэлтийг тусган аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын 143 дугаар тогтоолоор батлуулсан.	100
84		3.5.7. Сумдын хилийн цэсийн асуудлыг дээд шатны байгууллагуудад уламжилж, шийдвэрлүүлэх.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Дээд шатны байгууллагуудад уламжилж, шийдвэрлүүлсэн эсэх	Аймаг, сумын хилийн цэсийн эргэлтийн нийт 314 цэгүүдийг Сентинел-2, Ландсат хиймэл дагуулын	Хэмжилт тодруулалтын ажлыг хийж, шаардлагатай сумдын хилийн цэсийг холбогдох дээд шатны байгууллагуудад		Аймгийн хэмжээнд үүссэн хилийн цэсийн маргааныг архивын баримт (Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1977 оны 75 дугаар зарлиг, түүний зураг) материалд үндэслэн тодруулалт хийж, хилийн цэсийн маргааны судалгааг ангилан гарган, орон нутагт шийдвэрлэх боломжгүй хилийн цэсийн бодит маргааныг хилийн цэсийн	100

						мэдээлэл ашиглаж тодруулалт хийсэн	уламжилж, шийдвэрлүүлнэ.		эргэлтийн цэг тус бүрээр гарган холбогдох газруудад хүргүүлсэн. Барилга хот байгуулалтын сайдын тушаалаар байгуулагдсан хилийн цэсийн маргааныг судалж шийдвэрлэх үүрэг бүхий ажлын хэсгийн шийдвэрийн дагуу Ерөө, Баянгол, Сант, Баруунбүрэн сумдын хилийн цэсийн маргаан бүхий эргэлтийн цэгүүдэд хээрийн хэмжилт тодруулалт хийх ажлыг гүйцэтгэсэн.	
4. ДӨРӨВ. ЭДИЙН ЗАСАГ										
85	4.1. Эдийн засгийн хөгжлийн бодлогын суурийг бүрдүүлж, газар тариалан, эрчимжсэн мал аж ахуй, аялал жуулчлал, үйлдвэрлэлийн салбарт түшиглэсэн эдийн засгийн бүс нутаг болно.	4.1.1. Хөрөнгө оруулалтын таатай орчинг бүрдүүлж төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг хөгжүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, төсөл хөтөлбөр, хувийн хэвшлийн хөрөнгө	-Дэмжлэг үзүүлсэн аж ахуйн нэгжийн тоо	17 сум 6 тосгонд мал аж ахуй, хөдөө аж ахуй, хоол үйлдвэрлэл, боловсруулах, газар тариалан, ахуй үйлчилгээний чиглэлээр 51 төслийг дэмжин 400.0 сай төгрөгийн дэмжлэг үзүүлж, Шинээр 51 ажлын байр бий болсон.	Хөрөнгө оруулалтын таатай орчинг бүрдүүлж төр хувийн хэвшил, аж ахуйн нэгжийн уялдаа сайжирсан байна.		2021 онд “Ажлын байр дэмжих” зээлд 727 аж ахуйн нэгж иргэдэд 39.6 тэрбум төгрөгийн 3 хувийн хүүтэй зээл, 68 аж ахуйн нэгж, иргэд 2,8 тэрбум төгрөгийн өндөр хүүтэй зээлээ хүү багатай зээл рүү шилжүүлж, “Хөдөө аж ахуйг дэмжих” зээлд 55 аж ахуйн нэгж иргэнд 3.0 тэрбум төгрөг, малчдыг дэмжих зээлд 782 малчинд 8,7 тэрбум төгрөг нийтдээ 837 аж ахуйн нэгж иргэдэд 11,7 тэрбум төгрөгийн 3 хувийн хүүтэй зээл олгож, шинээр 1105 ажлын байр бий болж 1240 ажлын байр хадгалагдан, 2022 онд “Хоршоо хөгжүүлэн сан”-гийн 955 зээлдэгчийн мэдээллийг Монгол банкны мэдээллийн санд оруулж, 137 зээлдэгчид 1247,0 сая төгрөг зээлийг олгож, шинээр 183 ажлын байр бий болж, 2023 онд “Жижиг дунд үйлдвэрийг дэмжих сан”,	100

									“Хоршоо хөгжүүлэн сан”-гийн хөнгөлөлттэй зээлд Ерөө, Хүдэр, Мандал, Жавхлант, Баянгол, Зүүнбүрэн, Цагааннуур, Хушаат, Сайхан, Орхон, Сант, Орхонтуул, Баруунбүрэн сумдын 84 аж ахуйн нэгж, иргэд 2 тэрбум 506 сая төгрөг зээлийг үйлдвэр, үйлчилгээ байгуулах чиглэлээр олгож, шинээр 203 ажлын байр бий болж, газар тариалан, эрчимжсэн мал аж ахуй, аялал жуулчлал, үйлдвэрлэлийн салбарт дэмжлэг үзүүлсэн. Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлээр Сүхбаатар суманд шинээр баригдах 50 мВт-ын дулааны цахилгаан станцын 40 га газар, Мандал суманд 25 мВт-ын дулааны цахилгаан станц 30 га газрын асуудлыг сумын Засаг даргын захирамж гарган шийдвэрлэж, Сүхбаатар суманд баригдах 50 мВт-ын дулааны цахилгаан станцын шавийг тавих ёслолын ажиллагаа зохион байгуулж, инженер геологийн судалгаа, байрзүйн зураглал, барилгын зураг төсвийн ажлууд хийж, 2024 оны дулааны цахилгаан станц барих ажлыг эхлүүлсэн.	
86		4.1.2. Орон нутгийн бизнес эрхлэгчдийг бодлогоор	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн	-Дотоодын үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүний борлуулалт	2021 онд 1037.0 сая төгрөгийн худалдан	Орон нутагт үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүний чанар		2023 онд бүх төрлийн хэвлэмэл бүтээгдэхүүн 41.5 сая төгрөг, оёмол бүтээгдэхүүн 14.0 сая төгрөг, мод, модон бүтээгдэхүүн	100

		дэмжиж, төрийн худалдан авалтыг дотоодын үйлдвэрлэлээс нийлүүлэх бодлого баримтална.		төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө		авалт хийсэн. Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 44,0 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна.	сайжирч, борлуулалт 10 хувиар нэмэгдсэн байна.		63.0 сая төгрөг, хүнсний бүтээгдэхүүн 4.2 тэрбум төгрөг, эм, био бэлдмэл 718.2 сая төгрөг, мал, эмнэлэг, мал аж ахуй, газар тариалангийн бүтээгдэхүүн 244.9 сая төгрөг, сав, баглаа боодлын бүтээгдэхүүн 66.2 сая төгрөг, зам, барилгын бүтээгдэхүүн 48.5 сая төгрөг, өнгөт болон хар төмөрлөг бүтээгдэхүүн 720.0 сая төгрөг, машин тоног төхөөрөмж, сэлбэг эд анги 72.9 сая төгрөг, жагсаалтад багтсанаас бусад 46.0 сая төгрөг буюу нийт 6.2 тэрбум төгрөгийн төрийн худалдан авалтыг дотоодын үйлдвэрлэлээс нийлүүлж, орон нутгийн бизнес эрхлэгчдийг бодлогоор дэмжсэн.	
87		4.1.3. Аймгийн хэмжээнд үйлдвэрлэлийн нэгдсэн тооллогыг явуулж, үйлдвэрлэлийн салбарын тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлж, цаашдын арга хэмжээг төлөвлөн хэрэгжүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Үйлдвэрийн тоо	531 өрхийн үйлдвэрлэгч иргэн тоологдсон.	Үйлдвэрлэлийг дэмжсэнээр аймгийнхаа баялаг бүтээгчдийн бүтээгдэхүүн үйлчилгээгээр төрийн байгууллагын хэрэгцээг хангана.		Аймгийн хэмжээнд аж ахуйн нэгжийн тооллого явуулж, 1787 аж ахуйн нэгж тоологдсон. Аймгийн аж үйлдвэрлэлийн нэгдсэн тооллогыг 2 жил тутамд 1 удаа зохион байгуулж, 2024 онд дахин зохион байгуулахаар төлөвлөн ажиллаж байна.	70
88		4.1.4. Олон улсын авто зам, төмөр	2021 - 2025	Улсын болон орон	Ложистикийн төв байгуулсан эсэх	-	Олон улсын авто зам, төмөр замыг		Алтанбулаг боомтын ачаа тээврийн хэсэг болон гадна инженерийн шугам сүлжээ, 4 эгнээ	30

		замыг түшиглэн тээвэр логистикийн төв байгуулна.		нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө			ачаа, тээврийн эргэлт нэмэгдсэн байна.		1.7 км урттай хатуу хучилттай хөрсний ус зайлуулах дренаж систем бүхий засмал зам, 7000 м2 талбай бүхий авто зогсоолын зам талбайн ажлыг хийсэн. Алтанбулаг боомтын тээвэр, логистикийн төв байгуулах ТЭЗҮ-ийг боловсруулах төслийг хэрэгжүүлэхээр төслийн эхний шатны уулзалт семинарыг Зам тээвэр хөгжлийн яамтай хамтран зохион байгуулж, тээвэр логистикийн төв байгуулахаар бэлтгэл хангагдаж байна.	
89		4.1.5. Газар тариалан, эрчимжсэн мал аж ахуй, аялал жуулчлал, үйлвэрлэлийн салбарын татварын суурь баазыг нэмэгдүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө	Татвар төлөгчийн тоо. -Татварын дүн	-	Татвар төлөгч нэмэгдэж татварын орлого өссөн байна.		Аймгийн 17 сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар 1 толгой малд ноогдуулах албан татварыг хуульд заасан хязгаарт багтаан малын төрөл тус бүрээр тогтоон 10.0 мянган малчин болон мал бүхий өрхийн 1.9 сая толгой малаас 1 тэрбум 400 сая төрөгийн татварыг төвлөрүүлэн татварын суурь баазыг нэмэгдүүлсэн.	100
90		4.1.6. Газар тариалан, төмс хүнсний ногоо эрхлэгч, жижиг дунд түвшиний иргэдийн орлогыг нэмэгдүүлэн, зах зээлийн хүрээг нэмэгдүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө	-Төмс хүнсний ногоо тариалагчдын тоо -Борлуулалтын хэмжээ, өртөг	-	Төмс хүнсний ногоо тариалагчдын тоо нэмэгдэж орлого нь өссөн байна.		Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамтай хамтран 507 сая төгрөгийн үнэ бүхий 15 төрлийн 32 кг хүнсний ногооны үрийг 80 хувийн хөнгөлөлттэй үнээр 17 суманд хуваарилсан. “Намрын ногоон өдрүүд-Үндэсний үйлдвэрлэл” нэгдсэн арга хэмжээ, “Сэлэнгэ Алтан намар”, “Нээлттэй Сэлэнгэ” Брэнд бүтээгдэхүүний үзэсгэлэн худалдаанд давхардсан тоогоор 17 сум, 6 тосгоны 293	100

									баялаг бүтээгчид 200 гаруй нэр төрлийн бүтээгдэхүүнээр оролцон 564.8 сая төгрөгийн борлуулалтыг хийсэн.	
91	4.2. Эдийн засгийн тогтвортой өсөлт өрх бүрдээ хүрсэн, эдийн засгийн хөгжлийн бодлогын суурийг бүрдүүлж, газар тариалан, эрчимжсэн мал аж ахуй, аялал жуулчлалын салбарт түшиглэсэн эдийн засгийн цогцолбор бүс нутаг болно.	4.2.1. Татварын бааз суурийг нэмэгдүүлэхийн тулд аж ахуйн нэгж, байгууллагын бүртгэлийн нэгдсэн мэдээллийг нэгтгэх, салбар дундын харилцаа, уялдаа холбоог хангаж ажиллана.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, төсөл хөтөлбөр	Татвар төлөгчдийн тоо	Аймгийн хэмжээнд сумдад шинээр үйл ажиллагаа явуулж буй 149 ААНБ-ыг татвар төлөгчөөр бүртгэж, татварын орлогын бааз суурь нэмэгдүүлсэн байна.	Төсвийн байгууллагуудын уялдаа холбоо сайжирч, нэгдсэн мэдээллийн сантай болсон байна.		2023 онд шинээр бүртгэгдсэн хуулийн этгээд 212, төрийн сангийн нэгж 23, орон нутгийн хөгжлийн сан 17 татвар төлөгч Татварын Улсын Нэгдсэн санд татвар төлөгчөөр бүртгүүлж, татвар төлөгчдөд 1124 удаагийн танхимын сургалтад 25.4 мянган татвар төлөгч, 1026 удаагийн цахим сургалтад 29.1 мянган татвар төлөгчийн хамруулж татварын орлогын бааз суурийг нэмэгдүүлсэн. Цагдаагийн газартай хамтран аймгийн хэмжээнд Онцгой албан татварын тухай хууль, онцгой албан татварын тэмдэгтийн тухай хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавих ажлыг зохион байгуулж, архи согтууруулах ундаа түүгээр үйлчлэх тусгай зөвшөөрөлтэй 200 хүнсний дэлгүүр, бөөний төв, баар, ресторан, зочид буудлыг хамруулж хуулийг сурталчлах эрсдэлээс хэрхэн сэргийлэх талаар зөвлөгөө өгч салбар дундын уялдаатай ажиллалаа. Бичил худалдаа ажил, үйлчилгээ эрхлэгч 368 татвар төлөгчөөс 55,392,0 мянган төгрөгийн орлогыг төвлөрүүлэн ажиллаж, татвар суутгуулаагүй орлого хүлээн авсан	100

									2872 иргэн, 1805 иргэнээс ХХОАТ-ын тайланг хийлгүүлж төсөвт 58 иргэнээс 160,778.5 мянган төгрөгийн төсвийн орлогыг төвлөрүүлсэн.	
92		4.2.2. Иргэдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлж, төсөв санхүүгийн ил тод байдлыг хангана.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, төсөл хөтөлбөр	-Зохион байгуулсан сургалт, сурталчилгааны тоо	Танхимаар 63 удаагийн сургалтаар 48 аж ахуйн нэгж, байгууллага, 1653 иргэн, Цахимаар зохион байгуулсан сургалтад давхардсан тоогоор 9955 татвар төлөгч иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага хамрагдсан байна.	Иргэдийн мэдлэг дээшилсэн байна.		Дэлхийн банкны хэрэгжүүлж буй “Монгол улсад нийгмийн эгэх хариуцлагыг бэхжүүлэх нь” буюу МАСАМ II” төсөлтэй хамтран эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ, төсвийн тухай ерөнхий ойлголт, төр иргэн хоёр бие биедээ эргэх холбоотой болох, иргэд төсвийн тухай ерөнхий ойлголттой болох, улсын төсвийн хөрөнгө оруулалт, орон нутгийн төсвийн хөрөнгө оруулалт, орон нутгийн хөгжлийн сангийн хөрөнгө оруулалт, гадаад зээл тусламж болон бусад эх үүсвэрийн хөрөнгө оруулалтаар хийгдэх төсөл арга хэмжээнүүдийн талаар “Иргэдийн төсөв” ном эмхэтгэлийг гаргаж, төсвийг иргэдэд энгийн ойлгомжтой хэлбэрээр танилцуулж, улмаар төсвийн төлөвлөлтөд тэдний оролцоог нэмэгдүүлсэн.	100
93		4.2.3. Алтанбулаг сумын хилийн боомтын орчинд валют арилжаа явуулж буй иргэдийг бүртгэлжүүлж,	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Зөвшөөрөлтэй валют арилжаа эрхлэгчдийн тоо	Валют арилжаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл аваагүй валют арилажаа	Банк бус санхүүгийн үйл ажиллагааны тухай хуулийн хэрэгжилтийг хангасан байна.		Гадаад валют арилжаа эрхэлж буй иргэдийг хууль тогтоомжийн хэрэгжилт хангуулах ажлын хэсгийг Татварын хэлтэс, Цагдаагийн газар, Алтанбулаг сумын Засаг дарга нарын бүрэлдэхүүнтэй байгуулж, Алтанбулаг сумын хилийн боомтын орчинд тусгай	50

		холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу шаардлага хангасан үйлчилгээг бий болгоно.				эрхлэгч 16 иргэн байна.			зөвшөөрөлтэй валют арилжаа явуулж буй 16 иргэдийг бүртгэлжүүлж, “Банк бус санхүүгийн үйл ажиллагааны тухай хууль”-ийн танилцуулга, уулзалт хийн заавар, зөвлөгөө өгсөн.	
94		4.2.4. Аймгийн төвд Монгол банкны салбарыг байгуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Салбар байгуулсан эсэх	Монгол банкны салбар байхгүй байна.	Банкны салбарын үйлчилгээ өргөжинө.		Аймгийн төвд Монгол банкны салбарыг байгуулах саналыг Монгол банкинд хүргүүлсэн.	30
95	4.3. Сум бүр үйлдвэрлэгч байж, хэрэглэгчдийн эрэлт, хэрэгцээнд нийцүүлэн үйлдвэрлэл, үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг сайжруулан, бүтээгдэхүүний нэр төрлийг нэмэгдүүлнэ.	4.3.1. Орон нутгийн онцлог, нөөцөд суурилсан чанар, стандартын шаардлага хангасан, зах зээлийн эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн үйлдвэрлэл, үйлчилгээг хөгжүүлэх зорилгоор “Сум бүрт нэг үйлдвэр-үйлчилгээ” арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө	Үйлдвэрлэл үйлчилгээний тоо	Аймгийн хөтөлбөрийн хэрэгжилт 92.5 хувьтай байна.	Үйлдвэрлэл үйлчилгээ нэмэгдэж, нэмүү өртөг шингэсэн өрсөлдөх чадвартай үйлдвэр, үйлчилгээ бий болсон байна.		“Хоршоо хөгжүүлэн сан”-гийн **955** зээлдэгчийн мэдээллийг Монгол банкны мэдээллийн санд оруулж, Ерөө, Хүдэр, Мандал, Жавхлант, Баянгол, Зүүнбүрэн, Цагааннуур, Хушаат, Сайхан, Орхон, Сант, Орхонтуул, Баруунбүрэн сумдын 221 аж ахуйн нэгж, иргэнд 3 тэрбум 753 сая төгрөг зээлийг үйлдвэр, үйлчилгээ байгуулах чиглэлээр олгож, шинээр 350 ажлын байр бий болж, сүү боловсруулах, махан бүтээгдэхүүний үйлдвэр, авто засвар, авто угаалга, үсчин, гоо сайхан, хувцас захиалга засвар вакум цонх, хавтангийн үйлдвэр, үйлчилгээ газрууд байгуулагдаж, Улаанбаатар хотын Хан-Уул дүүргийн “River garden” хороололд Алтанбулаг сумын “Хүчү агро” ХХК нь өөрийн нэрийн дэлгүүрээ нээж, “Алтан намрын шим” хоршооны худалдаа	100

96									үйлчилгээний борлуулалтын цэг байгуулахаар гэрэлтүүлэг, автозогсоол, барилгын ажлыг эхлүүлж, 70 хувьтай хийгдэж, аймгийнхаа брэнд бүтээгдэхүүнийг худалдан борлуулахаар ажиллаж байна. “BEST” хөтөлбөрөөс зарласан тэтгэлэгт хөтөлбөрт “Өвлийн хүлэмж”, “Цэвэршүүлсэн ус”, “Хүнсний ногоог дахин боловсруулах”, “Хэвлэл хаяг реклам”-ны чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг 4 гарааны бизнес эрхлэгчид хамрагдаж, тус бүр 10,0 сая төгрөг нийт 40,0 сая төгрөгийн буцалтгүй тэтгэлэг олгож, шинээр 8 ажлын байр нэмэгдсэн. “Нэг суурин-Нэг бүтээгдэхүүн”-ийг хөгжүүлэх зорилтын хүрээнд "Орон нутгийн-Онцлох бүтээгдэхүүн"-ийг цувралаар танилцуулах ажлыг зохион байгуулан ажилласан. “Малчин” телевизтэй хамтран “Сумандаа сайхан амьдаръя” зорилтот төсөл нэвтрүүлгийг аймгийн 17 сумын 60 гаруй аймгийн баялаг бүтээгчдийн үйлдвэрлэсэн бараа, бүтээгдэхүүн, үйл ажиллагааг сурталчилсан	
96		4.3.2. Орон нутгийн онцлогийг	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-“Сэлэнгийн бренд” уралдааныг	Хөтөлбөрийн хэрэгжилт	Гар урлал, бэлэг дурсгалын		"Сэлэнгийн брэнд” гар урлал, бэлэг дурсгалын бүтээлийн уралдааныг Аймгийн Засаг даргын	100

		тусгасан гар урлал, бэлэг дурсгалын бүтээлийн уралдаан зарлаж, иргэд, аж ахуйн нэгжийг дэмжиж, борлуулалтын сүлжээ цэгийг нийслэл болон төв зам дагуу бий болгоно.			зохион байгуулж, иргэд, аж ахуйн нэгжийг дэмжин урамшуулсан эсэх	77.5 хувьтай байна.	бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчид олон нийтэд танигдаж, борлуулалт нэмэгдсэн байна.		А/68 тоот захирамжаар зарлаж, 5 сумдын 2 аж ахуйн нэгж, 12 иргэдийн 60 нэр төрлийн бүтээлээр оролцож, “Бэлэг дурсгалын бүтээл”, “Хулан хатан баримал”,“Алтан түрүү нэртэй талхны сав”, “Алтан намар ваар”, “Арьсан хавтага”, “Энхрий” зөгийн лаван гоёлын лаа, “Морь уралдуулах арьсан сав”, “Ардын хувьсгалын баатар, журамт цэргийг баримлын шавраар хийсэн бүтээл” “Уран хайчилбар” зэрэг 7 бүтээлийг шалгаруулж, 5.1 сая төгрөгийн мөнгөн дэмжлэг үзүүлж, үйл ажиллагааг нь дэмжсэн. Улаанбаатар хотод "Адра" ОУБ-тай хамтран Баянгол дүүрэгт "Органик Сэлэнгэ" дэлгүүрийг байгуулж, байнгын үйл ажиллагаатай цэгийг байгуулсан. Сүхбааатар сумын төв зам дагуу "Ногоон төгөл" цэцэрлэгт хүрээлэнгийн гадна талбайд 5 аймгийн баялаг бүтээгчдийн үйлдвэрлэж буй бүтээгдэхүүний борлуулалтын сүлжээ цэгийг байгуулсан.	
97		4.3.3. Худалдаа, үйлчилгээний газруудад биржийн арилжаа, цахим худалдааны	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Худалдаа үйлчилгээний шинэ төрөл, хэлбэрийн технологи нэвтэрсэн эсэх	Аймгийн төвд гадаад худалдааг хөнгөвчлөх цахим нэг цонхны үйлчилгээ үзүүлэх 6	Худалдаа үйлчилгээний газруудын орчин нөхцөл, үйлчилгээний чанар, харилцааны		Засгийн газраас хэрэгжиж буй гаалийн шинэчлэлийн хүрээнд 3600 м^2 талбай бүхий 6 давхар худалдааг хөнгөвчлөх цахим нэг цонхны үйлчилгээний цогцолборыг ашиглалтад оруулж, суманд хувийн хэвшлийн санаачлагыг дэмжин орчин	100

		шинэ төрөл, хэлбэрүүдийг нэвтрүүлж, үйлчилгээний соёл, ёс зүйг төлөвшүүлнэ.				давхар цогцолборын барилгын ажил 80 хувьтай, орчин шаардлага нийцсэн худалдаа үйлчилгээний төвийн барилгын ажлын газар, дэд бүтцийн асуудлыг шийдвэрлэн, ажил 50 хувьтай байна.	соёл дээшилсэн байна.		шаардлагад нийцсэн 3 давхар худалдаа үйлчилгээний төвийг ашиглалтад оруулсан. “Дотоод хяналтын журмын сургалт”-ыг цахимаар, “Худалдаа үйлчилгээ эрхлэгчдийн төлөөллийг оролцуулсан уулзалт”, “Байгууллага, аж ахуйн нэгжид хүүхдийн эрх ба бизнесийн зарчим, хүүхэд хамгааллын бодлогыг дэлгэрүүлэх сургалт”, “Эрүүл зөв хооллолт”, “Хүүхдийн хоолны асуудлаар үндэсний чуулган”, “Худалдаа эрхлэгчдэд хууль тогтоомжийг сурталчлах, мөрдүүлэх сургалт”-нд худалдаа үйлчилгээний салбарын 718 гаруй төлөөлөл оролцуулан зохион байгуулж, худалдааны салбарын орчин нөхцөл сайжруулах талаар Сумдын Засаг дарга нарт албан тоот хүргүүлж, худалдаа үйлчилгээний газруудын орчин нөхцөл, үйлчилгээний чанарыг сайжруулах арга хэмжээг хэрэгжүүлэн ажилласан.	
98		4.3.4. Хил, гаалийн байгууллагуудтай хамтран гадаад худалдаанд цахим нэг цонхны үйлчилгээ нэвтрүүлж,	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	Цахим нэг цонхны үйлчилгээ нэвтэрсэн эсэх	Гадаад худалдаанд цахим нэг цонхны үйлчилгээ үзүүлэх байрыг барихаар барилгын	Үйлчилгээг хүртээмжтэй, чирэгдэлгүй хөнгөн шуурхай хүргэх нөхцөл бүрдэнэ.		Засгийн газраас хэрэгжиж буй гаалийн шинэчлэлийн хүрээнд 3600 $м^2$ талбай бүхий 6 давхар худалдааг хөнгөвчлөх цахим нэг цонхны үйлчилгээний цогцолборыг ашиглалтад оруулж, гаалийн бүрдүүлэлт цахим хэлбэрт шилжиж, хилийн хяналт шалгалтад зарцуулах цаг хугацаа, зардал 30-аас доошгүй хувиар	100

		худалдааг хөнгөвчлөх ажлыг зохион байгуулна.				ажлыг эхлүүлсэн.			бууруулах боломж бүрдсэнээр хилийн хяналт шалгалтын үйлчилгээг хүртээмжтэй, чирэгдэлгүй хөнгөн шуурхай хүргэх нөхцөлийг бүрдүүлсэн.	
99		4.3.5. Аймгийн баялаг бүтээгчдийн үйлдвэрлэсэн бараа, бүтээгдэхүүнийг олон улсын болон хөрш орнуудын зах зээлд гаргах зорилгоор үзэсгэлэн худалдаа, экспо арга хэмжээг зохион байгуулж хэвшинэ.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Үзэсгэлэн худалдаа, экспо зохион байгуулсан тоо	"Сэлэнгэд үйлдвэрлэв”, “Намрын ногоон өдрүүд” арга хэмжээг зохион байгуулж, баялаг бүтээгчдийг дэмжин сурталчилан ажилласан.	Бүтээгдэхүүн нь гадаад дотоодын зах зээлд танигдаж, үйлдвэрлэгчдийн ашиг орлого нэмэгдэж байна.		Аймгийн үйлдвэрлэгчдийн бүтээгдэхүүн үйлчилгээг сурталчлах, хөрөнгө оруулалт, түншлэл, импортыг нэмэгдүүлэн хамтын ажиллагаагаа өргөжүүлэх зорилгоор “ЭКСПО ЯАРМАГ”, “Намрын ногоон өдрүүд-Үндэсний үйлдвэрлэл”, “Сэлэнгэ-Алтан намар”, “Хөдөлмөрийн үр шим”, “Цагаан сар”, “Амар байна уу”, “Аймгийн брэнд бүтээгдэхүүн”-ий үзэсгэлэн худалдаануудыг зохион байгуулж, 604 аж ахуйн нэгж, иргэд 218 гаруй нэр төрлийн 2,8 тэрбум төгрөгийн борлуулалт хийж, үйлдвэрлэгчдийн бүтээгдэхүүн борлуулалтыг нэмэгдүүлэн үндэсний үйлдвэрлэлээ дэмжсэн арга хэмжээш зохион байгуулсан.	100
100		4.3.6. Ахуйн үйлчилгээний нэр төрлийг нэмэгдүүлж, чанар, хүртээмжийг дээшлүүлж, хүний нөөцийг чадавхжуулан үйлдвэрлэл, үйлчилгээний	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт	-Шинээр байгуулагдсан ахуйн үйлчилгээний төвийн тоо, хүний нөөцийг чадавхижуулсан эсэх	Ахуйн үйлчилгээг хөгжүүлэх” аймгийн хөтөлбөрийг дуусч шинээр хөтөлбөр боловсруулах шаардлага гарсан.	Ахуйн үйлчилгээний төвүүд бий болж, үйлчилгээ нь иргэдэд ойртож, чанар хүртээмж дээшилсэн байна.		“Ахуйн үйлчилгээг хөгжүүлэх” арга хэмжээний төлөвлөгөөг боловсруулан батлуулж, 17 сум, холбогдох газруудад хүргүүлэн хэрэгжилтийг зохион байгуулж, Мандал, Алтанбулаг, Сүхбаатар, Сайхан, Хүдэр, Баянгол, Орхон, Орхонтуул, Ерөө сумдад хоршоо хөгжүүлэх болон хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас ахуйн үйлчилгээ чиглэлээр 27 аж ахуйн нэгж, иргэнд 232,0 сая төгрөгийн	100

		төвүүдийг бий болгоно.							зээлийг олгож, шинээр 70 ажлын байр, 8 авто засвар, авто угаалга, үсчин, гоо сайхан, хувцас захиалга засвар зэрэг ахуйн үйлчилгээний газрууд бий болж, үйлчилгээний хүртээмж 8 хувиар нэмэгдэж, Шаамар сумын Дулаанхаан тосгоны халуун усны барилгыг улсын төсвийн хөрөнгөөр “Хос соёмбот өргөө” ХХК, аймгийн хөрөнгө оруулалтаар Сант суманд 95,9 сая төгрөгөөр “Энх халиун сервис" ХХК халуун усны барилгын засварын ажил хийж ашиглалтад оруулсан. Монголын Үсчин, гоо засалчдын Холбооноос Орхон аймагт зохион байгуулсан “Үндэсний аварга шалгаруулах үсчин, гоо засалч, хумс дизайн урлалын 25 дугаар их наадам”-д Сүхбаатар, Мандал сумдын 29 үсчин, гоо засалчид оролцож, “Эмэгтэй креатив хэлбэржүүлэлтийн төрөл”, “Эрэгтэй зураглалтай засалтын төрөл”-д “Алтан медаль”, “Эрэгтэй зураглалтай засалтын төрөл”, “Эмэгтэй креатив хэлбэржүүлэлтийн төрөл”-д “Мөнгөн медаль”, “Бие дээрх уран зураглалын төрөл”-д “Тусгай байр”-ны шагналуудыг хүртэж, орчин үеийн шинэ үсний засалт, нүүрэн дээр зурах технологи, хумсны урлал, үйлчилгээний ур чадварыг харилцан суралцаж, үс,	

									гоо сайхны чиг хандлага, өвөрмөц урсгалуудыг нэвтрүүлсэн. Аймгийн хэмжээнд ахуйн үйлчилгээний чиглэлээр 358 иргэн, аж ахуйн нэгж байдгаас 176 нь өөрийн байртай, 182 нь түрээсийн байранд үйл ажиллагаа явуулж байна. Аймгийн Хүнс, хөдөө аж ахуйн газар, Стандарт хэмжил зүйн хэлтэстэй хамтран “Үсчин, гоо сайханчдын цахим сургалт”-ыг зохион байгуулж, 8 сумдын 28 үсчин, гоо сайханчдад гоёлын гоо, хумс засал, үс засах стандартуудын талаар мэдлэг олгосон. Хүдэр суманд явуулын ахуйн үйлчилгээ арга хэмжээг зохион байгуулж, 300 гаруй иргэдэд үсчин, гоо сайхан, гутал, хувцас засвар захиалгын үйлчилгээг үзүүлж, ахуйн үйлчилгээг иргэдэд ойртуулж, чанар хүртээмжийг дээшлүүлэн ажиллалаа.	
5. ТАВ. ЗАСАГЛАЛ										
101	5.1. Нутгийн захиргааны байгууллагуудын бүтэц, зохион байгуулалт, чиг үүргийг боловсронгуй болгоно.	5.1.1. Нутгийн захиргааны байгууллагуудад чиг үүргийн шинжилгээг хийж, ажил үүргийн давхцалыг арилгах талаар саналыг холбогдох	2021 - 2025	Тухайн байгууллагын төсөв	Давхардсан чиг үүргийн тоо	-	Нутгийн захиргааны байгууллагуудын бүтэц орон тоо шинэчлэгдэнэ.		Аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ажлын алба, Засаг даргын Тамгын газар, аймгийн Засаг даргын эрхлэх асуудлын хүрээний зарим агентлагт чиг үүргийн шинжилгээг хийж, байгууллагын ерөнхий, үндсэн, дэд чиг үүргийн жагсаалтуудыг гарган чиг үүргийн давхардал 25, хийдэл 9 байгааг тодорхойлж, албан хаагчдын чиг үүргийг тэнцвэржүүлж, 8	70

		байгууллагууд ад уламжилж, шийдвэрлүүлн э.							байгууллагын 148 албан тушаалд хамаарах 105 албан тушаалын тодорхойлолтыг боловсруулж, Төрийн албаны зөвлөлөөс зөвшөөрөл авсан. Засгийн газрын 2021 оны 377 дугаар тогтоолын дагуу аймгийн Засаг даргын тамгын газрын бүтэц, орон тооны хязгаарыг нийт 7 хэлтэс, 46 хүртэл орон тоотой байхаар баталсантай холбогдуулан, төрийн захиргааны 39, төрийн тусгай 4, төрийн үйлчилгээний 3 бүтэц, орон тоог шинэчлэн баталсан. Үүнтэй холбогдуулан 4 хэлтсийн 11 албан тушаалын нэршил өөрчлөгдөж, Төрийн албаны зөвлөлийн 2020 оны 12 дугаар сарын 02-ны өдрийн “Тогтоолын хавсралтад өөрчлөлт оруулах тухай” 372 дугаар тогтоолоор албан тушаалын тодорхойлолтын туршлага хэсэгт орсон өөрчлөлтийг 20 албан тушаалд нэмж, нийт 32 албан тушаалын тодорхойлолтыг Төрийн албаны зөвлөлийн 2022 оны 06 дугаар сарын 15-ны өдрийн 419 дүгээр тогтоолоор батлуулсан.	
102		5.1.2. Иргэдийн санал хүсэлтийг хүлээн авч, шийдвэрлэх шууд утсыг төр, төсвийн	2021 - 2025	Тухайн байгууллагын төсөв	Байгууллагын тоо Шийдвэрлэлтийн хувь	1 87,9	17 93,0		Иргэдийн санал хүсэлтийг хүлээн авч, шийдвэрлэх 7036-1111 шууд утсыг аймгийн Засаг даргын Тамгын газарт, Мандал сум 7036-7010, Цагааннуур сум 7036-6666 утсыг тус тус ажиллуулж байна.	100

103		болон хувийн хэвшлийн байгууллагууд ад ажиллуулж, иргэдийн өргөдөл гомдлыг шуурхай шийдвэрлэнэ.							Иргэдээс төрийн байгууллага албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл, гомдлын шийдвэрлэлт аймгийн хэмжээнд 2021 онд 5471, 2022 онд 3522, 2023 онд 3555 өргөдөл, гомдол ирсэнийг 2021 онд 93.6, 2022 онд 97.0, 2023 онд 97.3 хувьтай тус тус шийдвэрлэсэн. Иргэдээс гаргасан өргөдөл, гомдол 2022 онд 3522 ирсэн нь өмнөх оноос 1949-өөр буюу 35.6 хувиар буурсан бол 2023 онд өмнөх оноос 33-аар нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна. Нийт ирсэн өргөдөл гомдлыг агуулгаар авч үзвэл газрын харилцаа, иргэдийн төрсний бүртгэл, регистрийн дугаарын зөрчил, цахим үнэмлэхээ сунгуулах, шилжилт хөдөлгөөн, бүртгэлийн хугацаа хэтэрсэн газар тариалан, хадлангийн талбайн зөвшөөрөл болон нийгмийн халамжид хамрагдахыг хүссэн, мөнгөн тусламж, хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотой асуудлаар тавьсан хүсэлт дийлэнх хувийг эзэлж байна. 2022 онд иргэдээс ирүүлсэн өргөдөл, гомдлын шийдвэрлэлтийн дундаж хугацааг 14 байсан бол 2023 онд 12 хоног болгон буурууллаа.	
103		5.1.3. ОХУ, БНХАУ болон хамтын ажиллагаатай	2021 - 2025	Тухайн байгууллагын төсөв	Хамтын ажиллагаатай хот, мужийн тоо	12	15		Уламжлалт хамтын ажиллагааны хүрээнд болон шинэ түншлэлийг эрэлхийлэн 2021-2022 онд Германы хамтын ажиллагааны	100

		бусад улс, муж, хотуудтай харилцаагаа бэхжүүлж, шинэ түншлэлийг нэмэгдүүлнэ.							Хайнс зайделийн сантай Хууль эрх зүйн чиглэлээр хамтран ажиллахаар төлөвлөгөөний төслийг хэлэлцэн батлаад байна. Мөн Австрали Улсын Элчин сайдын яамны санаачлагаар тус улсын боловсролын салбартай хамтран ажиллах тэр дундаа дээд шатны боловсролын тэтгэлэгт хөтөлбөрүүдийг аймаг орон нутагт хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулахаар ажиллаж байна. БНСУ-ын Сөүл хотын Үньпён дүүрэгтэй төрийн захиргааны чиглэлээр хамтран ажиллах санамж бичгийг байгуулсан. Мөн уламжлалт хамтын ажиллагааны хүрээнд БНСУ-ын Дангжин хоттой харилцан ойлголцлын санамж бичгийг шинэчлэн байгуулж, Сэлэнгэ аймгаас улирлын чанартай ажилтанг гэрээгээр гаргах ажлуудыг хамтран зохион байгуулахаар ажиллаж байна. Түүнчлэн 2023 онд “Гадаад харилцааг эдийн засагжуулах нь” хөтөлбөрийн хүрээнд аймгийн Засаг дарга Н.Лхагвадорж БНБУ-ын тэргүүн Алексей Самбуевич Цыденовтой 2 удаагийн хэлэлцээр хийж, боловсрол, соёл, эрүүл мэнд, худалдаа, эдийн засаг, хүмүүнлэгийн салбарт хамтран ажиллахаар тохиролцсон бөгөөд ОХУ-ын БНБУ-ын Боловсрол, шинжлэх ухааны сайдын үүргийг	

									орлон гүйцэтгэгч Поздняков Валерий Анатольеивич тэргүүтэй боловсролын байгууллагын төлөөлөгчид албан айлчлал хийж, уулзалт зохион байгууллаа. Аймаг, орон нутгийн зүгээс аймагтаа хүүхэд, залуучуудын орос хэл сурах идэвхийг өрнүүлж Буриад улсад сурах хүсэлтэй оюутнуудад хөнгөлөлт үзүүлэх, орос хэлний багш нарыг бэлтгэх, дадлагажуулах, хилийн ойр бүс нутагт аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, хавдарын цөмийн эмчилгээний төвтэй хамтран ажиллахаар болсон. АНУ-ын Элчин сайдын яамтай хамтран тус улсын “Америкийн соёл мэдээллийн төв”-ийг Сэлэнгэ аймагт байгуулахаар ажиллаж байна. Канад Улсын Эрүүл мэндийн салбарын нүдний нарийн мэргэжлийн эмч нартай хамтран аймгийн нийт ард иргэдэд үзлэг оношлогоо эмчилгээг үзүүлж хамтран ажиллалаа. Сөүл хотын Үньпён дүүрэгтэй эрүүл мэндийн салбарт хамтран ажиллах, Япон Улсын Шизоука мужийн Озава тент ХХК-тай хүнс, хөдөө аж ахуй, газар тариалангийн салбарт тус улсын технологийг нэвтрүүлэх, нарийн ногооны өвлийн хүлэмж байгуулах, орчин үеийн инновац нэвтрүүлэхэд	

									хамтран ажиллахаар харилцан тохиролцоод байна. БНХАУ-ын Хар мөрөн мужийн Харбин хоттой аялал жуулчлалын салбарт хамтран ажиллах тус хотын Мөсөн урлалыг Сэлэнгэ аймагт орон нутгийн онцлог төрхийг шингээсэн арга хэмжээг зохион байгуулах, туршлага судлахаар саналыг хүргүүлээд байна.	
104	5.2. Төрийн үйлчилгээний цахим шилжилтийг үе шаттай хэрэгжүүлнэ.	5.2.1. Ерөө сумын Бугант тосгоны төр төсвийн байгууллагуудыг шилэн кабельд холбож, хүн амыг өндөр хурдны интернетийн үйлчилгээгээр хангана.	2021 - 2025	20 сая төгрөг Орон нутгийн төсөв	-Интернетийн хурдны хэмжээ	2 Мв	Тосгоны хэмжээнд өндөр хурдны интернетийн үйлчилгээг үзүүлсэн байна.		“Төрөөс мэдээлэл, харилцаа холбооны хөгжлийн талаар баримтлах бодлого"-ын хүрээнд Ерөө сумын Бугант тосгоныг Ерөө сумаас 75 км-ийн шилэн кабельд холбох ажлыг хийж гүйцэтгэн тосгоны Захирагчийн албанд хүлээлгэн өгсөн. Мөн интернетийн үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллагатай шинэчилсэн гэрээ байгуулан интернетийг 5Мв-ийн бодит хурдаар авч хүн амд төрийн үйлчилгээг цахимаар хүргэх ажлыг зохион байгуулсан.	100
105		5.2.2. Аймаг, сумын хэмжээнд “E-Mongolia” үйлчилгээг хэрэгжүүлж, төрийн үйлчилгээг операторийн горимоор	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв /35.0 сая төгрөг/	-Нийт үзүүлсэн үйлчилгээний тоо	9166	Нэг цэгээс төрийн үйлчилгээг түргэн шуурхай хүргэнэ.		Монгол Улсын Засгийн газрын “Төрийн үйлчилгээний талаар авах зарим арга хэмжээний тухай” 149 дүгээр тогтоолыг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд 17 суманд төрийн үйлчилгээг операторын горимоор цахимаар түргэн шуурхай хүргэх үйлчилгээг амжилттай нэвтрүүлж 1 шатлалт 54 үйлчилгээг үзүүлж байсан бол Засгийн газрын	100

		үзүүлэх ажлыг тогтмолжуулна.						тохируулагч агентлаг Харилцаа холбоо, мэдээллийн технологийн газрын “E-Mongolia” төслийн нэгжтэй хамтран 2 шатлалт үйлчилгээг 2021 онд зохион байгуулж, аймгийн хэмжээнд 15 байгууллагын 73 нэр төрлийн 269 үйлчилгээг үзүүлж байсан бол 2023 онд 9 байгууллагын 19 төрлийн үйлчилгээг нэмж нэвтрүүлсэн. www.e-mongolia.mn -ээр 2021 онд 5084, 2022 онд 11287, 2023 онд 11548 иргэнд төрийн үйлчилгээг түргэн шуурхай хүндрэлгүй цахимаар хүргэсэн нь жил бүр өссөн үзүүлэлттэй байна. Мөн аймгийн Газрын харилцаа, барилга хот байгуулалтын газрын 18 үйлчилгээнд urban.gov.mn систем, Эрүүл мэндийн газрын 8 үйлчилгээнд “Эрүүл мэндийн бүртгэл, зөвшөөрлийн систем”-д холбосон.	
106		5.2.3. Төв, орон нутгийн хэвлэл мэдээллийн байгууллагуудын хамтын ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлж, төрийн байгууллагын ажил үйлчилгээг цаасан суурьт	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Цаасан болон цахим сэтгүүлийн тоо	-	Цаасан болон цахим сэтгүүлийг 10000 хэвлүүлсэн байна.		2022, 2023 онд аймгийн Засаг даргаас төв, орон нутгийн хэвлэл мэдээллийн байгууллага, орон нутаг дахь сэтгүүлчидтэй нийт 165.9 сая төгрөгийн хамтран ажиллах гэрээ байгуулж, төрийн ажил үйлчилгээг сурталчилсан.Гэрээт байгууллагуудаар дамжуулан давхардсан тоогоор 4540 мэдээ мэдээлэл, ярилцлага, тодруулга, шууд дамжуулалтыг иргэд олон	100

		болон цахим сэтгүүлээр нийтэд сурталчилна.							нийтэд түгээн сурталчилсан. Төр төсвийн байгууллагууд хэмнэлтийн горимд шилжсэн энэ хугацаанд төрийн ажил үйлчилгээний мэдээ мэдээлэл бүхий “Өргөн Сэлэнгэ” сэтгүүлийн 4 удаагийн дугаарыг 4000 ширхэгээр бэлтгэн гаргаж иргэд олон нийтэд түгээсэн. Сэтгүүлийн хэвлэлтэд нийт 31.0 сая төгрөгийг зарцуулсан.	
107		5.2.4. Иргэд олон нийтэд мэдээллийг ил тод, хурдан шуурхай хүргэх боломжийг бүрдүүлэн, аймаг, орон нутгаас тодорсон алдартан гавьяатан, шинийг санаачлагч, баялаг бүтээгчдийг алдаршуулна.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Иргэдэд хүргэсэн мэдээллийн тоо	-	Иргэд олон нийтэд мэдээллийг ил тод, хурдан шуурхай хүргэж мэдээллэсэн байна.		МҮОНТ-тэй хамтран “Агуу түүх Алтанбулагаас” нийтлэл уран сайхны нэвтрүүлэг /1 цаг/, “Шивээ Хиагт” теле дуурь /1 цаг 30 минут/, “Цэнгэлийн манлай” /30 минут/, “Ардын хувьсгалын чацуутан” хөрөг нэвтрүүлэг /20 минут/ , “Нутагтаа сайхан амьдаръя” Шаамар сумын Дулаанхаан тосгоны өрхийн аж ахуйтан Д.Отгонбаяр /20 минут/, “Аялалын тойрог” нэвтрүүлгийн продюсер Ц.Ган-Өлзийтэй хамтран 17 сумын байгалийн үзэсгэлэнт газар нутаг, хүн зоны ажил амьдрал, өрхийн үйлдвэрлэгчид, орон нутгийн онцлог давуу талыг харуулсан тус бүр 50 минутын 5 удаагийн дугаарыг бэлтгэн UBS, Өлзий, E-TB, ТВ-6, Малчин, Оргил телевизүүдийн эфирээр 2-3 удаагийн давтамжтайгаар гаргаж олон нийтэд сурталчлан аялагч жуулчдыг уриалан дуудлаа. “Тэйк оф” ХХК-ийн захирал	100

									Д.Баясгалантай хамтран 17 сум, 6 тосгоны шилдэг өрхийн үйлдвэрлэл эрхлэгчдээ “Сумандаа сайхан амьдаръя” зорилтот нэвтрүүлгээр алдаршууллаа. “Номайдик энтертейнмент”ХХК-тай хамтран Сэлэнгэ аймгийг илтгэн харуулах түүх соёл, байгалийн үзэсгэлэнт газруудын фото зургийг бэлтгэлээ. Төрийн байгууллагаас авч хэрэгжүүлж байгаа ажил үйлчилгээний дэлгэрэнгүй ярилцлага, тойм мэдээллийг “Хөгжил зүтгэл” сэтгүүл, “Зууны мэдээ, “Монголын үнэн” сонин, хөдөө аж ахуйн мэдээ мэдээллийг “Ургадаг алт” сэтгүүлээр дамжуулан улс орон даяар түгээн сурталчилж хамтран ажиллалаа. Мөн төр түмэндээ үнэлэгдсэн баялаг бүтээгч шинийг санаачлагч хөдөмөрийн сайчуудын 29 удаагийн ярилцлага, нийтдээ 61 удаагийн нэвтрүүлэг, ярилцлага бэлтгэн Сэлэнгэ аймгийнхаа баялаг бүтээгчдийг алдаршуулах, нутаг орноороо бахархах, аялагч жуулчдыг урин дуудаж соён гэгээрүүлэх ажлыг хийж гүйцэтгэлээ.	
108		5.2.5. Орон нутгийн хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд ын ажилтнуудын	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлсэн хэвлэл мэдээллийн	-	Орон нутгийн хэвлэл мэдээллийн байгууллагуу дын ажилтнуудын		Орон нутгийн “Миний Монгол”, “Сэлэнгэ цахим” ТВ, Монцамэ, ММ агентлагийн орон нутаг дахь сэтгүүлчдийг: АТГ-аас зохион байгуулсан 4 удаагийн, ТАЗ-өөс зохион байгуулсан 3 удаагийн,	100

		мэдлэг, ур чадварыг сайжруулж, улсын хэмжээнд өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлнэ.			байгууллага, сэтгүүлчийн тоо		мэдлэг, ур чадварыг сайжруулсан байна.		Монголын Сэтгүүлчдийн Нэгдсэн эвлэлээс зохион байгуулсан 2 удаагийн, “Глоб интерншл” ТББ-аас зохион байгуулсан 1 удаагийн цахим, 2 удаагийн танхимын нийтдээ 12 удаагийн сургалтад хамруулж, шинэ мэдлэг мэдээлэл олголоо. Монголын Сэтгүүлчдийн Нэгдсэн эвлэлээс цахим хэлбэрээр зохион байгуулсан сэтгүүлчдийн форумд Сэлэнгэ аймаг дахь сэтгүүлчдийг оролцуулах танхим, орчин нөхцөлийг бүрдүүлж Сэтгүүлчдийн Нэгдсэн эвлэлийн салбар зөвлөлтэй хамтран ажилласан.	
109	5.3. Мэргэшсэн, чадварлаг, ил тод, үр нөлөөтэй, чадахуйн зарчимд тулгуурласан ухаалаг, ёс зүйтэй төрийн албыг төлөвшүүлнэ.	5.3.1. Төрийн байгууллагуудад чадахуйн зарчмыг хэрэгжүүлж, ёс зүй, сахилга хариуцлагыг дээшлүүлнэ.	2021 - 2025	-	-Шатлан дэвшсэн төрийн албан хаагчдын тоо, хариуцлага хүлээсэн албан хаагчдын тоо	53	25		Монгол Улсын Засгийн газрын 2019 оны 33 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Төрийн захиргааны болон үйлчилгээний албан хаагчдын ёс зүйн дүрэм”-ийн дагуу Аймаг, сумдын Засаг даргын Тамгын газар, аймгийн Засаг даргын эрхлэх асуудлын хүрээний хэлтэс агентлагуудад нийт 118 ёс зүйн зөвлөл шинэчлэгдэн ажиллаж, төрийн захиргааны болон үйлчилгээний 27 албан хаагчид ёс зүйн зөрчил гаргаж, хариуцлага тооцсон. Монгол Улсын Төрийн албаны зөвлөл, НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрийн газраас Канад Улсын Засгийн газрын дэмжлэгтэйгээр “Монгол Улсад мэргэжлийн, иргэн төвтэй төрийн албыг төлөвшүүлэх	50

									нь” төслийн хүрээнд “Стратегийн баримжаатай хүний нөөцийн удирдлага”, “Ёс зүйн зөвлөлийг бэхжүүлэх нь” дэд төсөлд хамрагдахаар сонгогдож, төслийг хэрэгжүүлж, аймгийн Засаг даргын Тамгын газар, аймгийн Засаг даргын эрхлэх асуудлын хүрээний газар, хэлтэс, албадын дарга, нэгжийн дарга, ахлах мэргэжилтнүүд, залуу төрийн албан хаагчд, Сүхбаатар сумын Засаг даргын Тамгын газрын албан хаагчид болон ёс зүйн зөвлөлийн дарга, гишүүдийг менторшип хөтөлбөрт хамруулсан. Аймгийн бүх шатны эрүүл мэндийн байгууллагуудын удирдах албан хаагчид, ёс зүйн зөвлөлийн гишүүд 100 хүнийг хамруулан “Төрийн албаны үнэт зүйл-эрүүл мэндийн ажилтнууд” зөвлөгөөнийг зохион байгуулсан. Албан хаагчдын цаг баримтлалт, сахилга хариуцлага, соёлжилтод хяналт тавьж ёс зүй, сахилга хариуцлагыг нэмэгдүүлэх зорилт тавин ажиллаж байна. Төрийн албаны зөвлөлөөс зохион байгуулсан ёс зүй, харилцаа хандлага, аз жаргалтай ажилтан, амжилтанд хүрэх хүсэл зэрэг 7:4:10 онлайн сургалт, “Best” сургалтын төвтэй хамтран “Эерэг	

									харилцаа хандлага сургалт”-нд 84 төрийн албан хаагч хамруулсан. Ёс зүйг эрхэмлэх аяныг “ТАЛАРХАЛ-ЭЕРЭГ ХАНДЛАГА” нэртэйгээр мэндлэх хүндлэх, талархах сайхан харилцааг өдөр тутамдаа хэвшүүлэх, байгууллагын имиж болгон Талархлын үгтэй хамгийн олон эможи авсан 2 албан хаагчийг урамшуулсан. “Ёс зүйн зөрчилгүй сум” аяныг зохион байгуулж, сургууль, цэцэрлэг, өрхийн эрүүл мэндийн төвийн албан хаагчид, ёс зүйн дэд хороод идэвхитэй оролцож, Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн мэдлэгийг дээшлүүлсэн.	
110		5.3.2.”Төрийн албан хаагчийн ажиллах орчин, нийгмийн баталгааг хангах”, “Суралцагч байгууллага-төрийн албаны манлайлал” хөтөлбөрийг төрийн байгууллагууд ад хэрэгжүүлнэ.	2021 - 2025	Тухайн байгууллагын төсөв	Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн хувь	84.5	90.0		**“Төрийн албан хаагчийн ажиллах нөхцөл, нийгмийн баталгаа”** аймгийн хөтөлбөрийн эхний шатны хэрэгжилтийг аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын Тэргүүлэгчдийн хурлаар хэлэлцүүлж, 2021 оны 40 дүгээр тогтоолоор 86,7 хувь буюу хангалттай үнэлгээгээр дүгнэгдсэн. Төрийн байгууллагуудын үйлчилгээний орчин нөхцөлийг сайжруулах зорилгоор шинэ барилга байгууламж барих чиглэлээр 12.7 тэрбум төгрөг, тоног төхөөрөмжийг шинэчлэх, хүчин чадлыг сайжруулах чиглэлээр 2.4 тэрбум төгрөг, эрүүл	90

									мэнд, төрийн тусгай албаны орчин нөхцөлийг сайжруулах чиглэлээр 1.0 тэрбум төгрөгийн 94 ажил арга хэмжээг тус тус хэрэгжүүлсэн. **“Суралцагч байгууллага-Төрийн албаны манлайлал”** аймгийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг 5 зорилтын хүрээнд 43 ажил, арга хэмжээтэйгээр төлөвлөн хэрэгжилтийг ханган ажиллаж байна. Нийгмийн хариуцлагын гэрээгээр Хүдэр суманд “Тайгын саарал чоно”, “Хүдэр амжаа” компаниуд хамтран “Төрийн албан хаагчдад зориулсан байр”, Баруунбүрэн суманд аймаг, орон нутгийн хөрөнгө оруулалтаар 4 айлын орон сууцыг ашиглалтад оруулж, хөдөө орон нутагт ажиллаж буй төрийн албан хаагчдын нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэсэн. Аймгийн Засаг даргын Тамгын газар, аймгийн Биеийн тамир, спортын газрын гадна фасадны засвар, Ерөө сумын Засаг даргын Тамгын газрын барилгын засварын ажлууд хийгдэж, аймгийн Татварын хэлтсийн барилга бүрэн дуусч, Сүхбаатар хилийн боомтын нэг цэгийн үйлчилгээний цогцолбор ашиглалтад орж, Сүхбаатар суманд үйл ажиллагаа явуулж буй хил, гаалийн байгууллагуудын	

									төрийн албан хаагчдын ажиллах нөхцлийг сайжруулах арга хэмжээг авч байна. 2022 оны жилийн эцсийн байдлаар Сэлэнгэ аймгийн Төсвийн ерөнхийлөн захирагчийн төсвөөс санхүүжиж буй төрийн байгууллагуудад ажиллаж байгаа төрийн албан хаагчдад **11900,4** сая төгрөгийн цалин урамшуулал, **450,8** сая төгрөгийн тэтгэмж тусламж, өндөр насны тэтгэвэр тогтоолгох насанд хүрсэн албан хаагчид **248,8** сая төгрөгийн нэг удаагийн мөнгөн тэтгэмжийг тус тус олгож, аймгийн Засаг даргын 2022 онц 3 дугаар сарын 28-ны өдрийн А/95 тоот захирамжаар төрийн захиргааны 27 байгууллагын 183 албан хаагчид **төрийн захиргааны албан тушаалын зэрэг дэв**ийг шинээр болон ахиулан олголоо. Сүхбаатар хилийн боомтын нэг цэгийн үйлчилгээний цогцолбор барилга ашиглалтад орсонтой холбогдуулан Гадаадын иргэн, харьяатын газрын хойд бүс дэх газрын ажилтан, албан хаагчдын компьютер техник хэрэгслийг шинэчлэхэд 49,5 сая төгрөгийн дэмжлэгийг үзүүллээ. Мал эмнэлэгийн газарт малын шилжилт хөдөлгөөнийг хянах, малын хулгайтай тэмцэх, мал, амьтны халдварт өвчнийг тандах,	

									эрт илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, арга хэмжээг төлөвлөхөд шаардлагатай мэдээллийн санг бүрдүүлэх цогц системийг нэвтрүүлэхэд 75,0 сая төгрөгийн дэмжлэг үзүүлж, техник тоног төхөөрөмжөөр хангалаа. 2023 онд сум орон нутгийн иргэдэд төрийн үйлчилгээг түргэн шуурхай үзүүлэх зорилгоор сумдын ЗДТГ болон багийн Засаг дарга нарын үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэхээр "Аймгийн удирдах ажилтны зөвлөгөөн"-ий үеэр 17 сумын ЗДТГ-ын дарга нар болон 57 багийн Засаг дарга нарт 163.9 сая төгрөгийн үнэ бүхий суулийн үеийн зөөврийн компьютер хүлээлгэн өгч үйл ажиллагаанд нь дэмжлэг үзүүлсэн. Аймгийн Засаг даргын Тамгын газрын албан хаагчдын ажиллах орчин нөхцөлийг хангах, үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх, төрийн үйлчилгээг чанартай шуурхай үзүүлэх зорилгоор 131.4 сая төгрөгийн үнэ бүхий сүүлийн үеийн үзүүлэлт бүхий иж бүрэн компьютер, хэвлэгч, хувилагч, иж бүрэн дрон зэрэг тоног төхөөрөмжөөр хангасан.	
111		5.3.3. Аймгийн хэмжээнд “Чанарын чуулган” зохион	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв, жил бүр шагнал	Шагнал хүртсэн байгууллагын тоо	Үйлчилгээний чанар хүртээмж нэмэгдэнэ.	Хэрэглэгчдийн сэтгэл ханамж дээшилнэ.		Аймгийн хэмжээнд 2021 оныг “Чанарыг эрхэмлэх жил” болгон зарласантай холбогдуулан орон нутгийн хэмжээнд бүтээгдэхүүн үйлчилгээний чанар хүртээмжийг	100

		байгуулж, “Чанарыг эрхэмлэгч байгууллага” шагналыг бий болгон үйлчилгээний чанарын стандартыг орон нутагт хэрэгжүүлнэ.		д 5.0 сая төгрөг					дээшлүүлэх, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, иргэдийн сэтгэл ханамжид нийцсэн чанартай бүтээгдэхүүн үйлчилгээгээр хангах, үйлдвэрлэгчдийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх зорилгоор “Чанарыг эрхэмлэгч байгууллага” шагналыг бий болгон журмыг боловсруулж, аймгийн Засаг даргаар батлуулсан. “Чанарыг эрхэмлэгч байгууллага” шагналын журмын дагуу шалгаруулалтыг зарлан “Цемент шохой” ТӨХК болон “Хүчү агро” ХХК-ийг 2022 онд шалгаруулж батламж, 2 сая төгрөгөөр тус тус шагнаж урамшуулсан.	
112	5.4. Хууль тогтоомж, бодлогын баримт бичгийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх мэдээллийн дэд бүтцийг хэрэглээнд нэвтрүүлнэ.	5.4.1. Хууль тогтоомж, бодлогын баримт бичгийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий “Сэлэнгэ хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний цахим мэдээллийн сан”-г нэвтрүүлнэ.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Мэдээллийн санд холбогдсон байгууллагын тоо	-	баримт бичгийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий “Сэлэнгэ хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний цахим мэдээллийн санд 40 байгууллагын мэдээллийг байршуулсан байна.		“Сэлэнгэ хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний цахим мэдээллийн сан”-г нэвтрүүлэхээр “Ухаалаг засаглал” төрийн бус байгууллагатай хамтран санал солилцож, “Орон нутгийн мэдээллийн дэд бүтэц” төслийг боловсруулсан. Тус төсөлд нэвтрүүлэлтийн зардлыг 14.5 сая төгрөг, хамтын ажиллагааны буюу үйл ажиллагааны зардлыг 24.9 сая төгрөгөөр тус тус тооцож санхүүжилтийг шийдвэрлүүлэхээр Олон Улсын төсөл хөтөлбөрийн байгууллагуудад хандсан. Тус ажлыг хэрэгжүүлэхээр аймгийн 2024 оны хөгжлийн жилийн төлөвлөгөөнд тусгасан.	70

113		5.4.2. Хууль тогтоомж, тогтоол шийдвэр, аймгийг хөгжүүлэх урт, дунд, богино хугацааны бодлогын баримт бичигт төлөвлөлтийн, явцын, гүйцэтгэлийн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ, дотоод аудит хийж, нутгийн захиргааны байгууллагуудын менежментийг сайжруулна.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийсэн бодлогын баримт бичгийн тоо	-	Хууль тогтоомж, тогтоол шийдвэр, аймгийг хөгжүүлэх урт, дунд, богино хугацааны бодлогын баримт бичигт төлөвлөлтийн, явцын, гүйцэтгэлийн хяналт-шинжилгээ хийсэн байна.		Хууль тогтоомж, тогтоол шийдвэр, аймгийг хөгжүүлэх урт, дунд, богино хугацааны бодлогын баримт бичигт төлөвлөлтийн хэрэгжилт болон хэрэгжиж дууссан үндэсний болон аймгийн нийт 18 бодлогын баримт бичгүүдийн хэрэгжилтэд хяналт-шинжилгээ үнэлгээ хийж, үр дүнг тооцон, үндэсний хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилтийн тайланг салбарын яамдад хүргүүлсэн. 2023 онд аймгийн 2024 оны хөгжлийн жилийн төлөвлөгөөнд өв соёл, соёлын бүтээлч үйлдвэрлэл, боловсрол, эрүүл мэнд, гэр бүл, инноваци, хөдөлмөр эрхлэлт, нийгмийн хамгаалал, нийтийн биеийн тамир, санхүү, засаглал, зэвсэгт хүчин, хууль сахиулах, хөдөө аж ахуйн, байгаль орчин, аялал жуулчлал, газрын харилцаа, дэд бүтэц, хөрөнгө оруулалтын чиглэлийн салбаруудыг багтаан **8** бүлгийн хүрээнд нийт **192** арга хэмжээг зохион байгуулан хэрэгжүүлэхээр тусгасан. Үүнээс өмнөх оны хөгжлийн жилийн төлөвлөгөөнөөс үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлж байгаа **122** арга хэмжээ, шинээр төлөвлөсөн **70** арга хэмжээ, Аймгийн Засаг даргын 2021-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг **5** бүлгийн **169** зорилттойгоор боловсруулан, батлуулж	100

									хэрэгжилтийг ханган ажиллаж, нийт 169 зорилтыг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөснөөс жилийн эцсийн байдлаар 112 зорилт 100 хувь, 16 зорилт 90 хувь, 21 зорилт 70 хувь, 11 зорилт 50 хувь, 7 зорилт 30 хувь, 2 зорилт 0 хувь буюу дунджаар **91.5 хувийн** гүйцэтгэлтэйгээр үнэлэгдсэн.	
114		5.4.3. Хөрөнгө оруулалт, төсөл, хөтөлбөрөөр хэрэгжиж буй арга хэмжээнүүдийн үр нөлөөнд дотоод аудит хийх замаар эдийн засгийн үр ашгийг нэмэгдүүлнэ.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийсэн төсөл хөтөлбөр, арга хэмжээнүүдийн тоо	-	Дотоод аудит хийх замаар эдийн засгийн үр ашиг дээшилсэн байна.		Органик хөдөө аж ахуйн түншлэл төсөлийн хүрээнд Газар тарилангийн тоног төхөөөрмж 193,960,170 нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйдвэрлэх тоног төхөөрөмж (ногоо даршлах нөөшлөх, зөгийн бал савлах, талх нарийн боов, оёдол, эсгий бүтээгдэхүүн, органик бордоо үйлдвэрлэх,мах ангилан ялгах гм 33 цех) 150,506,494, Органик үр бордоо 78,962,305, Бүтээгдэхүүн хөгжүүлэлт-169,300 ширхэг сав баглаа боодол,140,280 ширхэг шошго 72,700,600, нийт 496, 129, 569 төргийн шууд хөрөнгө оруулалт хийж ажилласан байна. АНУ-ын Олон улсын Хөгжлийн агентлагийн санхүүжилттэй Best хөтөлбөр, иргэдэд 50 сая төслийн буцалтгүй тэтгэлэг олгосон, 17 сумдад 110 удаагийн сургалт, уулзалтыг 3012 хүнийг хамруулан зохион байгуулж, 3 тэрбум, 530 сая төгрөгийн зээл авахад туслаж дэмжин ажилласан байна. Дэлхийн зөн Монгол Олон Улсын	100

										байгууллага нь 3 хөтөлбөрийн хүрээнд 1.3 тэр бум төгрөгийн санхүүжилтээр төсөл арга хэмжээнүүдийг 7 сум 2 тосгонд хэрэгжүүлэн ажилласан. Тогтвортой амьжиргаа-3 төсөл ОНХС-ын гүйцэтгэлд урамшуулал олгож 2016-2023 онд 3,073,560.5 төгрөгийн урамшуулал олгож ажилласан байна.	
115			5.4.4. Нутгийн захиргааны байгууллага, орон нутгийн өмчит аж ахуйн тооцоот үйлдвэрийн газруудын чиг үүргийг оновчтой болгож, ажил үүргийн давхцалыг арилгах ажлыг эхлүүлнэ.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Чиг үүргийн шинжилгээ хийсэн байгууллагын тоо	-	Чиг үүргийн шинжилгээ хийж ажил үүргийн давхцалыг арилгасан байна.		"Цэнгэг Ус", "Цант-Орхон", "Гавшгай-Ус", "Сэлэнгэ-Энерго", "Цөм сүрэг", "Барилга захиалагч", "Сэлэнгэ Орон сууц" зэрэг 7 ОНӨААТҮГ-ын санхүүгийн үйл ажиллагаанд аймгийн Засаг даргын батласан удирдамжийн дагуу чиг үүргийн шинжилгээ, дотоод аудит хийж, зөвлөмж, албан шаардлагуудыг холбогдох газруудад хүргүүлэн ажилласан. Дотоод аудитаар орон нутгийн өмчит аж ахуйн тооцоот үйлдвэрийн газрууд нь их хэмжээний өр үүссэн, хэвийн үйл ажиллагаа явуулахад хүндрэл бэрхшээл учирч байгаа нь нийгмийн суурь үйлчилгээг иргэд, аж ахуйн нэгжид хүргэхэд томоохон хүндрэл үүсгэж байна.	100
116			5.4.5. Орон нутгийн захиргааны байгууллагуудын хяналт-шинжилгээ,	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Сургалтад хамрагдсан төрийн албан хаагчдын тоо	-	Орон нутгийн захиргааны байгууллагуудын хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ,		Аймгийн Засаг даргын баталсан удирдамжийн дагуу ажлын хэсэг сум, тосгодод зөвлөн туслах, хяналт шалгалт хийх ажлыг зохион байгуулж, 17 сумдад ажилласан ажлын хэсгүүд сумдын Засаг	100

		үнэлгээ, дотоод аудит хариуцсан мэргэжилтнүүдийн мэдлэг ур, чадварыг нэмэгдүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлнэ.					дотоод аудит хариуцсан мэргэжилтнүүдийн чадавх сайжирсэн байна.		даргын Тамгын газрын тайлан мэдээ хариуцсан мэргэжилтнүүд болон төсвийн байгууллагын архив, бичиг хэргийн ажилтнуудад анхан шатны Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх арга зүйн сургалтыг зохион байгуулан ажилласан.	
117		5.4.6. Засаг захиргааны анхан шатны нэгж багийн хөгжлийг дэмжих замаар төрөөс иргэдэд үзүүлэх үйлчилгээг шуурхай, чанартай болгох, багийн чадавхыг бэхжүүлэх, баг, иргэд хоорондын харилцааг идэвхжүүлэн тэдгээрийн эрэлт хүсэлтийг шуурхай шийдвэрлэнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Шинээр бий болгосон багийн байрны тоо	-	Төрөөс иргэдэд үзүүлэх үйлчилгээг шуурхай чанартай үйлчилгээ үзүүлэх багийн байр бий болсон байна.		Монгол Улсын Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй "Алсын хараа 2050", “Хөдөөгийн сэргэлт” хөтөлбөрийн хүрээнд Сэлэнгэ аймаг “Нээлттэй Сэлэнгэ” арга хэмжээний хүрээнд 57 багийн чадавхийг нэмэгдүүлэх, иргэд хоорондын харилцааг идэвхжүүлэх зорилгоор багийн хөгжлийг дэмжих зорилгоор төрөөс иргэдэд үзүүлэх үйлчилгээг анхан шатны нэгж буюу багийн хөгжлийг дэмжих зорилгоор үйлчилгээг шат шатнадаа түргэн шуурхай үзүүлж байна. Монгол Улсын Засгийн газрын 2023 оны 303 дугаар тогтоолыг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд багийн Засаг дарга нарыг чадавхжуулах, иргэн төвтэй хөгжлийн үзэл баримтлалыг түгээж засаг захиргааны анхан шатны нэгжийн удирдлагын хандлагыг өөрчлөх, иргэдэд төрийн үйлчилгээг хүргэхэд шаардлагатай мэдлэгийг дээшлүүлэх, ур чадвар	100

									эзэмшүүлэх зорилгоор багийн Засаг дарга нарыг чадавхжуулах богино хугацааны сургалтыг 17 сумдын 57 багийн Засаг дарга нарыг 2024 оны 01 дүгээр сарын 16-17-ны өдрүүдэд сургалтад хамруулахаар бэлтгэл ажлыг эхлүүлэн ажиллаж байна.	
118	5.5. Хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах бодлого хэрэгжүүлэхэд иргэний нийгмийн байгууллагуудын оролцоог нэмэгдүүлнэ.	5.5.1. Аж ахуйн нэгж, хувийн хэвшил дэх хүний эрхийн мэдлэг, хандлагыг нэмэгдүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө, төсөл хөтөлбөр	-Аж ахуйн нэгжийн тоо	83.1	84.2		Аймгийн Засаг даргын 2021 оны “Олон улсын “Хүний эрхийн өдөр”-ийг тэмдэглэн өнгөрүүлэх тухай А/373 дугаар захирамжаар Монголын Хуульчдын холбоо, Өмгөөлөгчдийн холбоо, Хууль зүйн туслалцааны төв, аймгийн хууль сахиулах байгууллагуудтай хамтран “Хүний эрхийн өдөрлөг” арга хэмжээг аймгийн хэмжээнд зохион байгуулж, иргэдэд хууль сурталчлан, зөвлөгөө, мэдээлэл өгч ажиллалаа. “Хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөр”-ийг Сэлэнгэ аймагт хэрэгжүүлэх арга хэмжээний 2020-2023 оны төлөвлөгөөг боловсруулан батлуулж, “Шинээр батлагдсан хууль, тогтоомж, хүний эрхийн мэдлэг, ойлголтыг нэмэгдүүлэх сургалт”-ыг Алтанбулаг, Шаамар, Баруунбүрэн, Орхон, Орхонтуул, Сант, Сүхбаатар, Түшиг, Цагааннуур, Зүүнбүрэн сумдын 258 иргэд, төрийн албан хаагчдыг оролцуулан зохион байгуулж,	100

									хүний эрхийн мэдлэг хандлагыг дээшлүүлэн ажиллалаа. Сүхбаатар сумын “Өргөн Сэлэнгэ үйлчилгээ” ОНӨААТҮГ-ын захиралд холбогдолтой Хүний Эрхийн Үндэсний Комиссын гишүүнээс ирүүлсэн шаардлагад дурьдагдсан хөдөлмөрийн харилцаан дахь ялгаварлан гадуурхалт, ажлын байрны дарамтаас ангид байх эрх зөрчигдөхөд нөлөөлсөн шалтгаан нөхцөлийг арилгуулах, хариуцлагыг дээшлүүлэх холбогдох хууль тогтоомжийг сурталчлах, мэдээлэх, сургалт зохион байгуулан ажилласан.	
119		5.5.2. Хууль тогтоомж сурталчлах, зөвлөгөө өгөх “Эрх зүйн хөтөч”-ийг багуудад ажиллуулах асуудлыг судлан, хууль, эрх зүйн албан бус сургалт зохион байгуулах хөтөлбөр, төлөвлөгөөний дагуу хүртээмжтэй, ойлгомжтой	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт, төсөл хөтөлбөр	Аймгийн хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн хувь	80%	85%		“Бүх нийтийн эрх зүйн боловсролыг дээшлүүлэх үндэсний хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд эрх зүйн хөтөч нарыг үйл ажиллагаа явуулахад нь удирдлага, арга зүйгээр хангаж ажиллах талаар аймгийн Засаг дарга, сумдын Засаг дарга нартай хамтран ажиллах гэрээнд тусган хэрэгжилтийг хангаж ажилласан. Хууль тогтоомж сурталчлах зөвлөгөө өгөх эрх зүйн хөтчийн нэгдсэн мэдээллийг шинэчлэн, “Ханнс Зайделийн сан”, Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнтэй хамтран эрх зүйн хөтөч нарыг давтан сургах сургалтыг 2021, 2022 онд “Эрх зүйн хөтөчийн чадавхжуулах	90

		хэлбэрээр зохион байгуулж, сургалтын үйл ажиллагаа нь зорилтот бүлгүүдэд хүрсэн байх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.							сургалт”-ыг зохион байгуулж, 17 сум, 6 тосгоны 95 эрх зүйн хөтөчийг хамруулж, сертификат олгосон. Аймгийн Засаг даргын 2023 оны “Хууль, эрх зүйн сургалт, сурталчилгааны ажлын төлөвлөгөө, захиргааны шийдвэр хянах хуваарь батлах тухай” А/304 дүгээр захирамжийн 2 дугаар хавсралтын дагуу 17 сум 6 тосгодын эрх зүйн хөтөч нар 256 удаагийн сургалтаар 18.5 мянган иргэд, төрийн албан хаагчдад хууль, эрх зүйн албан болон албан бус сургалтыг танхимаар болон цахимаар зохион байгуулсан. Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнтэй хамтран 17 сум 6 тосгонд “Эрх зүйн хөтөчийг чадавхжуулах цахим сургалт”-ыг 17 эрх зүйн хөтөч, үндсэн хуулийн дугуйлан төслийг үргэлжлүүлэхээр 45 сургагч багш бэлтгэсэн.	
120		5.5.3. “Хууль зүйн туслалцааны төв”-ийг бүсийн төвүүдэд байгуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө, төсөл хөтөлбөр	-Судалгаанд оролцогчдын тоо Хууль зүйн туслалцаа авсан иргэдийн тоо	Эрүү, иргэн, захиргааны чиглэлээр тус тус өмгөөлөгч ажиллаж төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үйлчлэх хүрээ нэмэгдэнэ.	Иргэдийн хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлж, анхан шатны хууль зүйн зөвлөгөө дэмжлэгийг авсан байна.		Монгол Улсын Үндсэн хуулинд тусгалаа олсон хууль зүйн туслалцаа авах эрх, төлбөрийн чадваргүй иргэдийн эрхийг хангах үүднээс Хууль зүйн туслалцааны төвийг Сүхбаатар, Мандал суманд “Иргэдэд үйлчлэх танхим” нэртэйгээр байгуулан Өмгөөлөгчдийн холбоо, Хуульчдын холбооны өмгөөлөгч нар иргэдэд үнэ төлбөргүй зөвлөгөө, мэдээлэл өгч, хууль	100

									ёсны эрх ашиг сонирхлыг нь хамгаалан ажиллаж байна “Төлбөрийн чадваргүй яллагдагчид үзүүлэх хууль зүйн туслалцааны тухай” хуулийн хэрэгжилтийг ханган 2 өмгөөлөгчийг иргэд, олон нийтэд хууль зүйн ажил үйлчилгээг үзүүлэх өрөө тасалгаа, техник хэрэгсэл, интернетээр хангаж, хөрөнгө санхүү, удирдлага зохион байгуулалтын дэмжлэг үзүүлж, ажиллах таатай орчин нөхцөлийг бүрдүүлэн ажиллаж байна. 2022 онд Улсын өмгөөлөгчөөс хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын 53 хэргийн 56 төлбөрийн чадваргүй иргэнд нийт 375 иргэнд хууль зүйн зөвлөгөө, 2023 онд мөрдөн байцаалтын 42 хэргийн 52 төлбөрийн чадваргүй иргэнд нийт 170 иргэнд хууль зүйн зөвлөгөө дэмжлэг үзүүлсэн.	
121	5.6. Авлига, ашиг сонирхлын зөрчлөөс ангид байх хандлагыг төлөвшүүлнэ.	5.6.1. Авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх олон талт арга хэмжээг зохион байгуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө, төсөл хөтөлбөр	-Гэмт хэрэг, зөрчлийн тоо	Аймгийн шударга байдлын үнэлгээ 2019 онд 77.0 оноогоор үнэлэгдсэн.	Авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг, ашиг сонирхлын зөрчлийн тоо буурсан байна.		2021 онд Авлигын эсрэг хууль, Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийг зөрчсөн нь тогтоогдсон 1, 2022 онд 2 албан тушаалтанд хууль тогтоомжийн хүрээнд хариуцлага тооцож, дээрх зөрчлийг дахин гаргуулахгүй байх, сумын төрийн албан хаагчдыг ашиг сонирхлын зөрчлөөс ангид	100

									байх талаар зохион байгуулалтын арга хэмжээ авч ажилласан. 2021, 2022 онд Хөгжлийн шийдэл ТББ-тай хамтран “Авлига, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх нь цахим сургалт”, “Авлигын шалтгаан, хор хөнөөл, авлига, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх нь сургалт”-нд 411 албан хаагчийг оролцуулан зохион байгуулсан. 2022 онд Авлигатай тэмцэх газартай хамтран “Таны эрх, таны оролцоо-Авлигад үгүй гэж хэлье” өдөрлөгийг зохион байгуулж, 24 агентлагийн 90 төрийн албан хаагч, 8 багийн 140 иргэн, 6 сургуулийн 287 сурагчид, 17 сум, 24 агентлагт “Авлигын эсрэг хамтдаа” сэдэвт урьдчилан сэргийлэх, соён гэгээрүүлэх ажлыг зохион байгуулж, үр дүнг Авлигатай тэмцэх газарт тайлагнан ажилласан. 2022 онд шинээр төрийн албанд томилогдсон 128, 2023 онд 48 төрийн албан хаагчийн судалгааг гарган Авлигатай тэмцэх газарт хүргүүлж, анхан шатны сургалтад цахим хэлбэрээр хамруулсан. Авлигатай тэмцэх газартай хамтран “ХАСХОМ-ийн бүрдүүлэлтийн бэлтгэл ажлыг хангах тухай ЭБАТ-уудад зориулсан цахим сургалт”-нд 22 эрх бүхий албан тушаалтан, 24	

									удаагийн “Авлига, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх нь сургалт”-ыг 8 сум, 3 тосгон, 12 байгууллагын 1012 албан хаагчийг оролцуулан 800 гаруй зурагт хуудас, гарын авлагыг тараан зохион байгуулсан.	
122		5.6.2. Олон нийтийг соён гэгээрүүлэх ажлыг хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр дамжуулан хэрэгжүүлж, шударга ёсны тогтолцоог төлөвшүүлэх ажил, арга хэмжээг үе шаттайгаар зохион байгуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө, төсөл хөтөлбөр	-Арга хэмжээний тоо -Оролцогчдын тоо	70 орчим контентуудыг 22 агентлаг, 17 сум, 6 тосгодод иргэд, олон нийтэд хүргэн, нийт 889 иргэнд 1000 гаруй тараах материалыг олгон соён гэгээрүүлэх ажлыг зохион байгуулсан.	Авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг, ашиг сонирхлын зөрчлийн тоо буурсан байна.		Шударга ёсны үзэл санааг төлөвшүүлэн, олон нийтийг соён гэгээрүүлэх, төрийн үйлчилгээний ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, хариуцлагыг дээшлүүлэх, авлигатай тэмцэх хүсэл эрмэлзлэлийг нэмэгдүүлэх, авлига, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, шалтгаан нөхцөлийг арилгуулах, ажлын үр дүнг дээшлүүлэх зорилгоор “Шударга удирдагч, шударга төрийн албан хаагч” аяныг аймгийн Засаг даргын 2021 оны А/292 дугаар захирамжаар аяныг өрнүүлж, Авлигатай тэмцэх газартай хамтран аяны нээлт, “Авлигын эсрэг хууль тогтоомжийн сургалт”, “Авлигын эсрэг хамтдаа сургалт”-ыг 20 удаа цахим болон танхимаар 24 агентлаг, 17 сум, 6 тосгоны 1120 төрийн албан хаагчдад оролцуулан зохион байгуулж, “Төрийн албан хаагчийн ёс зүй”, “Ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх нь” гарын авлагыг тараан, аймаг, сум, байгууллагуудын цахим	100

									хуудсуудаар Авлигын эсрэг хууль тогтоомжийг сурталчилсан шторк, теле зохиомж, контентийг дамжуулан иргэд олон нийтэд түгээн сурталчилсан. Сумдын Засаг дарга нараас аймгийн Засаг даргад “Авлига, ашиг сонирхлын болон санхүү, ёс зүйн зөрчил гаргахгүй ажиллах баталгаа”-г гарган ажилласан. 2023 онд нийтийн албан тушаалд шинээр томилогдохоор нэр дэвшсэн аймгийн Засаг даргаас томилдог 6, аймгийн Засаг даргын Тамгын газрын даргын 4 нийт 10 албан тушаалтны хувийн ашиг сонирхлын урьдчилсан мэдүүлгийг цахим хэлбэрээр хянуулах ажлыг зохион байгуулж, хувийн ашиг сонирхлын урьдчилсан мэдүүлгийг хянасан дүгнэлтийг аймгийн цахим хуудсанд байршуулан олон нийтэд ил тод мэдээлэн ажилласан. Шил ажиллагааны www.shilen.gov.mn-д хуулийн төсөл, захиргааны хэм хэмжээний актад өгсөн санал, тэдгээрийн танилцуулга, Авлигын эсрэг үйл ажиллагааны 2023 оны төлөвлөгөө, түүний хэрэгжилт, 2022, 2023 онд шинээр томилогдсон албан тушаалтны хувийн ашиг сонирхлын урьдчилсан мэдүүлгийг хянасан тухай дүгнэлт, байгууллагын эзэмшиж буй оюуны өмчийн	

									эрхийн жагсаалтуудыг шинэчлэлийг хийж байна. Авлигын эсрэг хууль тогтоомж сурталчилсан видео шторк, инфографик, видео график, нийтлэл, теле зохиомж, хөдөлгөөнт зураг, зурагт хуудас, цахим номыг аймаг, сумдын албан ёсны цахим хуудас, төв талбайн лед дэлгэцээр дамжуулан нийтэд хүргэн ажилласан.	
6. ЗУРГАА. НОГООН ХӨГЖИЛ										
123	6.1. Байгаль орчныг хамгаалах, нөөцийг зохистой ашиглах бодлого хэрэгжүүлнэ.	6.1.1. Ашиглалтын улмаас эвдрэл, доройтолд орсон газрыг нөхөн сэргээж, хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө	-Нөхөн сэргээлт хийсэн талбайн хэмжээ /га/	2020 онд аймгийн хэмжээнд 187.03 га талбайд техникийн, 88.45 га талбайд биологийн нөхөн сэргээлт хийж гүйцэтгэсэн.	Эвдрэлд орсон талбайн хэмжээ багасч, нөхөн сэргээсэн талбайн хэмжээ нэмэгдсэн байна		Аймгийн Засаг даргын А/12 тоот захирамжаар уул уурхайн үйл ажиллагааны улмаас эвдэрч, эзэнгүй орхигдсон талбайг нөхөн сэргээх ажлыг эрчимжүүлэх зорилгоор “Нөхөн сэргээлт-2024” нэгдсэн арга хэмжээг зохион байгуулж, 2022 онд 10 аж ахуйн нэгж 112.46 га талбайд техникийн, 89.74 га талбайд биологийн, 257.4 га талбайд дүйцүүлэн хамгаалахад 1.3 тэрбум төгрөгөөр, 2023 онд 14 аж ахуйн нэгж, байгууллагын байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний дагуу нийт 38.45 га талбайд техникийн, 49.14 га талбайд 4 аж ахуйн нэгж, байгууллага түгээмэл тархацтай ашигт малтмал ашигласан карьерын техникийн нөхөн сэргээлт, 31.2 га талбайд биологийн, 1674.2 га талбайд дүйцүүлэн хамгаалах арга хэмжээний хүрээнд техникийн	100

									нөхөн сэргээлтийн ажлыг тус тус хийж гүйцэтгэсэн нь өмнөх оныхоос 1333,39 га-аар нэмэгдсэн. “Тэрбум мод” үндэсний хөдөлгөөний хүрээнд 373.3 мянган ширхэг мод, бут тарьж, арчлан ургуулж, Баянгол сумын Хараа багийн нутагт Бортолгой хэмээх газарт 45.6 га талбайд зурвас байгуулж, Доргонтод 7000 га орчим талбайд бэлчээрийн менежментийг сайжруулж, Ерөө сумын Хужиртын эх нэртэй булгийг хашиж хамгаалж, хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэн ажиллалаа.	
124		6.1.2. Уул уурхайн үйл ажиллагаанд тавих иргэдийн хяналтыг сайжруулж, биологийн олон янз байдлын дүйцүүлэн хамгаалах ажлыг нэмэгдүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө	-Дүйцүүлэн хамгаалах арга хэмжээ хийгдсэн талбайн хэмжээ, га	Баянгол суманд Бороогоулд ХХК жил 11.5 га талбайд дүйцүүлэн хамгаалах ажил хийсэн.	Дүйцүүлэн хамгаалалтаар бодитой ажлууд хийгдсэн байна		2022 онд 10 аж ахуйн нэгж 112.45 га талбайд техникийн, 89.74 га талбайд биологийн, 257.4 га талбайд дүйцүүлэн хамгаалж, 1.3 тэрбум төгрөгөөр эвдэрч олон жил эзэнгүй орхигдсон талбайд техникийн нөхөн сэргээлт хийж, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд, аймгийн Засаг дарга, "Оюу толгой" ХХК хамтран ажиллах гэрээний дагуу Ерөө сумын "Ялбагийн гол" нэртэй газарт олон жил эзэнгүй орхигдсон 110 га талбайд "Бугант нандин" ХХК, "Үзэгт дэлгэрэх" ХХК-иуд 2023 онд Ерөө сумын Их Өлөнтийн ам нэртэй газар “Сонортрейд” ХХК 3 га талбайд, "Цемент Шохой" ХХК 6 га талбайд, “Ди Зэт энд Ай” ХХК 4 га талбайд, “Бэрлэг майнинг” ХХК 3 га талбайд, “Тод-Ундрага” ХХК 5	100

									га талбайд, “Чамин алт” ХХК 3 га талбайд, Хүдэр сумын Амж нэртэй газар “Дарханы Төмөрлөгийн Үйлдвэр” ХХК 5.4 га талбайд нийт 29.4 га талбайд техникийн, Ерөө сумын Толгойтын гол нэртэй газарт “Болдтөмөр Ерөө гол” ХХК 6.3 га талбайд, “Инфинити спейс” ХХК 10 га талбайд ойжуулалт нийт 45.7 га талбайд техникийн болон биологийн нөхөн сэргээлтийн ажлыг хийж гүйцэтгэсэн. 2023 онд “Оюу толгой” ХХК-ийн санхүүжилтээр Ерөө сумын Ялбагийн хөндий орчмын уул уурхайн үйл ажиллагааны улмаас эвдэрч, эзэнгүй орхигдсон 398.7 га талбайд, “Эрдэнэт Үйлдвэр” ТӨҮГ-ын санхүүжилтээр Ерөө сумын Харганат, Могойн гол, Цамхаг, Өвөрзалаат, Гозонгийн ам, Угтаал гол зэрэг газруудад 1229.8 га талбай буюу нийт 1677.2 га талбайд биологийн олон янз байдлыг дүйцүүлэн хамгаалж, энэ онд 1217,6 га-аар нэмэгдүүлж, техникийн нөхөн сэргээлтийн ажлыг 29.58 тэрбум төгрөгөөр хийж гүйцэтгэсэн.	
125		6.1.3. Хариуцлагатай тогтвортой уул уурхайг дэмжиж, хамтран	2021 - 2025	хувийн хэвшлийн хөрөнгө	-“Сэлэнгэ баялаг сан” байгуулсан эсэх	-	“Сэлэнгэ баялаг сан” –ийн үйл ажиллагаа тогторжиж, иргэд үр		“Болдтөмөр Ерөө гол”, "Хонгорын орд", "Дархан төмөрлөгийн үйлдвэр" ТӨХК “Бороо Гоулд”, "Сентерра гоулд" ХХК-иуд хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлж, 296,2 сая төгрөгийн	100

126		ажиллаж, “Сэлэнгэ баялаг сан” байгуулж нийгмийн хариуцлага, үр дүнг тооцож байгалийн баялгийн үр шимийг нийгмийн салбарт зориулна.					шимийг нь хүртсэн байна.		хандив, тусламжийг сумдын бүтээн байгуулалт, халаалтын шугам бүрэн шинэчлэх, ахмадын сувилалын өрөө тохижуулах, засвар үйлчилгээний чиглэлээр хамтран ажиллалаа. Нийгмийн хариуцлагын гэрээг “Силикат” ХК, “Адексмайн” ХХК, “Флинкмонголиа” ХХК, “Чамин-Алт” ХХК, “Хана-Интернэшнл” ХХК, “Тод-Ундарга” ХХК-иудтай гэрээ байгуулан www.geree.mn -д гэрээнүүдийг ил болгон нийтэлсэн. “Дархан төмөрлөгийн үйлдвэр" ТӨХК 175 сая төгрөг, “Эрдэс” групп 25 сая төгрөг, “Хайрхан Уулын нөмөр” ХХК 80 сая төгрөгийн хандив, тусламжийг дэд бүтцийг хөгжүүлэх, ажлын байр нэмэгдүүлэхэд олгосон.	
126		6.1.4. Экологийн болон эдийн засгийн ач холбогдолтой газар нутгийн судалгааг хийж, орон нутгийн тусгай хамгаалалтад авах ажлыг зохион байгуулна.	2021 - 2025	хувийн хэвшлийн хөрөнгө	-Улсын болон орон нутгийн тусгай хамгаалалтад авсан газар нутгийн хэмжээ, га	Аймгийн хэмжээнд Хан Хэнтийн ДЦГ, Тужийн нарсны БЦГ-д үйл ажиллагаа явуулж байна.	Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хэмжээ нэмэгдсэн байна.		Аймгийн хэмжээнд бичил уурхайн зориулалтаар орон нутгийн тусгай хэрэгцээнд авсан 85 нэгж талбарын 1753.14 га, орон нутгийн тусгай хэрэгцээнд авсан 58 нэгж талбарын 281370 га талбай буюу 143 нэгж талбарын судалгааг гарган 4 га талбайг бичил уурхайн зориулалтаар орон нутгийн тусгай хамгаалтад авсан.	100
127	6.2. Усны нөөцийг хамгаалж,	6.2.1. Усны сан бүхий газрын хамгаалалтын	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв,	-Тэмдэгжүүлэлтийн тоо	Хамгаалалтын бүсийг тогтоохоор	Усны хомсдол, бохирдолгүй		Усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүсийг тогтоож, Ерөө сумын “Бугант гол”,	100

	хуримтлал бий болгон, хомсдол, бохирдлоос сэргийлнэ.	бүс, ус хангамжийн эх үүсвэрийн эрүүл ахуйн дэглэмийн хэрэгжилтийг сайжруулж, усны бохирдол, хомсдолыг бууруулна.				мэргэжлийн байгууллага тай хамтран судалгааны ажил хийгдэж эхлээд байна.	болж, иргэдийн эрүүл орчинд амьдрах нөхцөл бүрдсэн байна		Алтанбулаг сумын “Хиагт гол”, Цагааннуур сумын ”Сэлэнгэ мөрөн”, “Бүдүүний гүүр”, Сүхбаатар сумын “Буур хээрийн гол”-ын эрэг дагуу онцгой хамгаалалтын бүсийн 5 тэмдэгжүүлэлтийн ажлыг хийсэн. Алтанбулаг сумын “Оргидог булаг”, Ерөө сумын “Талын булаг”, “Хярааны оргидог булаг”, Мандал сумын “Баавгайтын амны булаг”, Баруунбүрэн сумын "Бүдүүний булаг", Сант сумын "Мухар бүдүүний булаг", Хүдэр сумын "Сөдтэйн булаг", Орхон сумын "Нам ухаагийн булаг", Орхонтуул сумын "Наран хөхий" булаг шандын эхийг хашиж хамгаалахад 36,0 сая төгрөгийг зарцуулан ундрага, урсацыг сайжруулан, иргэдийн эрүүл орчинд амьдрах нөхцөл бүрдүүлэн ажиллалаа. Усны нөөц багатай сумдад булгийн эхийг хамгаалах ажлыг Шаамар, Дулаанхан тосгонд тус бүр 1 булгийн эхийг хамгаалсан.	
128		6.2.2. Хур борооны усыг ашиглан хөв цөөрөм байгуулж, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлд ашиглана.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Хөв цөөрмийн тоо	2019 онд ШУА-ын газарзүй гео экологийн хүрээлэнтэй хамтран 13 сумын 29 газарт хөв цөөрөм байгуулах	Ган, цөлжилтийн үед усны нөөц бий болж, мал аж ахуй, хүнсний ногооны усан хангамж бий болсон байна.		Орхонтуул сумын "Замын булаг", Орхон сумын “Нарангийн булаг” нэртэй газарт замын булгийн усыг хуримтлуулан хөв, цөөрөм байгуулж, 11.0 мянган малыг усалж, ундны усны эх үүсвэрийг нэмэгдүүлсэн.	100

						боломжит газрын судалгаа хийгдсэн.				
129		6.2.3. Аймгийн хэмжээнд гүний усны нөөцийн судалгааг мэргэжлийн байгууллагатай хамтран хийж гүйцэтгэнэ.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв,	-Гүний усны нөөцийн судалгааны тоо	Аймгийн гүний усны нөөцийн судалгааг мэргэжлийн байгууллагатай хамтран хийсэн.	Гүний усыг хамгаалах, зохистой ашиглалт, нөхөн сэргээх арга хэмжээг бодитой төлөвлөгдсөн байна.		Шинжлэх ухааны академийн Газарзүй гео экологийн хүрээлэнтэй хамтран аймгийн хэмжээнд гүний усны нөөцийн судалгааг хийж, аймгийн нийт нутаг дэвсгэрийн 78.66 хувь нь газрын доорх усны ашиглалтын баримжаат нөөц багаас тун бага, 6.42 хувь нь дунд зэрэг, 14.92 хувь нь нөөц сайтай, жилийн нийлбэр хур тунадас 200-400 мм/жил гадаргын усан сүлжээ элбэгтэй, газрын доорх усны тэжээгдэл зөөгдөл хуримтлалын мужууд тод ялгарддаг хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр газрын доорх усны нөхөн сэргээгддэг нөөц элбэгтэй нь тогтоосон.	100
130		6.2.4. Хараа, Ерөө голын загасны судалгааг мэргэжлийн байгууллагаар гүйцэтгүүлнэ.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-“Ан агнуурын менежмент төлөвлөгөө боловсруулах журам”-ын дагуу судалгааг хүлээн авсан судалгааны тоо	2019 онд Аймгийн ан агнуурын менежментийн төлөвлөгөөг батлуулсан.	Байгалийн тэнцвэрт байдал бий болсон байна.		Байгаль орчны мэргэжлийн байгууллага “Загас судлалын нийгэмлэг” ТББ-тай хамтран Хараа, Ерөө голуудын загасны судалгааг хийж, Хараа гол 12 зүйлийн загаснаас 8 зүйлийн загас нь агнуурын ач холбогдолтой, Ерөө гол 11 зүйлийн загаснаас 7 зүйлийн загас агнуурын ач холбогдолтой гэж судлагдаж, 2022-2026 он хүртэл Хараа, Ерөө голын загас агнуурын бүс нутгийн менежментийн төлөвлөгөө боловсруулан ажилласан.	100

131	6.3. Байгальд ээлтэй дэвшилтэт ногоон технологи нэвтрүүлэн, уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах, дасан зохицох бодлогыг хэрэгжүүлнэ.	6.3.1. Ойгоос мод бэлтгэх хуваарь, мод бэлтгэх эрхийн бичиг, гарал үүслийн гэрчилгээ олголтыг цахим хэлбэрт шилжүүлнэ.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Өдөр тутмын үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх цахим программын тоо	Зарим Ойн ангиуд мод модон материалд олгосон гарал үүслийн гэрчилгээг цахимд байршуулж байна.	Улсын хэмжээнд цахим мэдээллийн сүлжээ программтай болж, иргэдэд мэдээлэл хүрч, чирэгдэл багассан байна.	60,0	Мод бэлтгэх хуваарь, мод бэлтгэх эрхийн бичиг, гарал үүслийн гэрчилгээний олголт хийх цахим eforest программыг Идеа “Дэвэлопмент” ХХК-тай хамтран хийж, 59,0 сая төгрөгийн иж бүрэн зөөврийн компьютер 12, 3 үйлдэлт принтер 7, Barcode болон QR code уншигч 7 ширхэг тоног төхөөрөмжийг сум болон сум дундын ойн ангийн эрх бүхий 12 албан тушаалтанд өгч, “Тоног төхөөрөмжийг хэрэглэх сургалт”-нд хамруулж, 17 сумын мод бэлтгэх хуваарь, модны гарал үүслийн гэрчилгээний мэдээллийг цахимд оруулж, шинэчлэлийг жил бүр хийж байна.	100
132		6.3.2. Ерөнхий боловсролын сургуулийн сурагчдад тогтвортой ногоон сум, ногоон барилга, амьдралын ногоон хэв маяг, нөөцийн хэмнэлт зэрэг байгальд ээлтэй, хэмнэлттэй ногоон үзэл санаа, хандлага,	2021 - 2025	-	-Сургалтад хамрагдсан сурагчдын тоо	2020 онд "ногоон төгөл-Ногоон посторт" аяныг зохион байгуулсан.	Байгальд ээлтэй, хэмнэлттэй ногоон үзэл санаа, зөв хандлага, дадалтай болсон байна.		“Дэлхий зөн” ОУБ-тай хамтран 2 удаа цахим сургалт зохион байгуулж, Ерөнхий боловсролын 24 сургуулийн 80 гаруй сурагчдыг хамруулж, ногоон хөгжил, ногоон үзэл санааг төлөвшүүлэх зөвлөмж бүхий гарын авлага, 24 сургагч багш нарт 4 багц номыг олгосон. Боловсрол, шинжлэх ухааны газартай хамтран "Ус бидний амьдралд", “Дэлхийн усны өдөрт”, “Дэлхийн усны нөөц” шторкуудыг 35 сургуулийн 17210 сурагчдад хүргэж сурталчилж, “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол хэрэглээ”, “Тогтвортой хөгжлийн төлөө”, “Нүүрстөрөгчийн ул мөрийг тооцох, багасгах”, “Цахилгааны	100

		дадлыг төлөвшүүлнэ.							хэрэглээг багасгах”, "Хуванцар савны хэрэглээг багасгая", “Хөрсний бохирдол”, “Ногоон ирээдүй, “Бидний ирээдүй”, “Хогоо ангилан ялгаж сурцгаая”, “Гялгар уутнаас татгалзая”, “Уур амьсгалын өөрчлөлт”, “Цэцэрлэг, сургуулийн орчны үнэлгээ”, “Орон нутгийн төлөв байдал” сэдвүүдээр давхардсан тоогоор 19 төрлийн 321,9 мянган иргэд танхим болон цахим сургалтыг зохион байгуулж, шинээр 19 хүүхдэд ногоон паспортыг олгосон. 2023 оны Усны өдрийг “Өөрчлөлтийг хурдасгая” уриан доор тэмдэглэн өнгөрүүлж, "Ус бидний амьдралд", “Дэлхийн усны өдөрт”, “Дэлхийн усны нөөц” шторкуудыг 17.2 мянган хүн амд сурталчлах ажлыг зохион байгуулсан. Сүхбаатар, Мандал, Баянгол, Сайхан, Цагаануур сумдын Ерөнхий боловсролын сургуулийн 1000 сурагчдад "Ногоон хот, ногоон барилга", "Амьдралын ногоон хэв маяг, нөөцийн хэмнэлт", "Байгальд ээлтэй, хэмнэлттэй ногоон үзэл санаа, хандлага, дадал" цахим сургалтыг зохион байгуулсан.	
133		6.3.3. Хог хаягдлын ангилан ялгалт, дахин боловсруулалт	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Жил бүрийн хавар, намрын улиралд иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагууд	Орчны бохирдлыг бууруулах зорилгоор дахивар	Эх үүсвэр дээрх хог хаягдал ангилан ялгагдаж, хог		Сүхбаатар суманд үйл ажиллагаа явуулдаг “Хэт жолоо” ХХК нь 4 иргэнийг улирлын ажлын байраар ханган Хонгор морьтын хог хаягдлын нэгдсэн цэгээс хуванцар	100

		, эргүүлэн ашиглах үйлдвэр байгуулах санал санаачилгыг дэмжин, орчны бохирдлыг бууруулах арга хэмжээ авч ажиллана.			ад хог хаягдлаа эх үүсвэр дээрээ ангилан ялгах мэдлэг олгох ажлын үр дүн	хаягдал нягтруулан шахах төхөөрөмж суурилуулах ажлыг “Сан-Оргиу” ХХК-тай гэрээ байгуулан 22,1 сая төгрөгөөр гүйцэтгүүлсэн.	хаягдлын хэмжээ буурч, эрүүл орчинд аж төрнө.		хаягдлыг ялган цуглуулан преслэн Дархан-Уул аймгийн “Сан Оргиу” ХХК-д нэг удаагийн тээвэрлэлтээр 800-900 кг хуванцар, 6.3 тонн орчим кардон цаас, гялгар уут, архины шил 250,000 ширхэг, 150 тн орчим дахиварыг нийлүүлсэн.	
134		6.3.4. Аймгийн хэмжээнд агаар, орчны бохирдлын эх үүсвэр, хор уршиг, сөрөг нөлөөллийн талаар олон нийтэд мэдээлэл өгч, зөв дадал хэвшилд сургах, иргэний байгаль орчныг хамгаалах сургалт, сурталчилгааны ажлыг тогтмол зохион байгуулна.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Аймгийн хэмжээнд агаар орчны бохирдлын тооллогын дүн -Сургалт сурталчилгааны тоо	2020 онд агаар бохирдуулагчийн эх үүсвэрийн тооллого хийгдсэн.	Агаарын бохирдлын эх үүсвэрийн мэдээллийн сантай болж иргэд өөрийн бүс нутгийн агаарын бохирдлын зэргийг мэдэх боломжтой болно.		Аймгийн хэмжээнд жил бүр агаар бохирдуулах эх үүсвэрийн нэгдсэн тооллогыг зохион байгуулж, Аймгийн албан ёсны цахим хуудсаар дамжуулан "Агаар, орчны бохирдлын эх үүсвэр, хор уршиг, сөрөг нөлөөлөл"-ийн талаар олон нийтэд 2 удаагийн мэдээлэл өгч, "Байгаль орчныг хамгаалах журамт үүргийг таниулахад чиглэсэн сургалт"-ыг аймгийн Ерөнхий боловсролын 35 сургуулийн 1500 хүүхэд, 17 сум 6 тосгоны 2000 иргэдийг оролцуулан зохион байгуулж, 530 ширхэг сурталчилгааны материалыг тараан зөв дадал хэвшилд сургах ажлыг хийсэн.	100

135		6.3.5. Аюултай хог хаягдлыг түр хадгалах, устгах зориулалттай байгууламж барьж, сөрөг нөлөөг бууруулна.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	Аюултай хог хаягдал түр хадгалах байгууламжийн тоо	80 хувьтай хийгдсэн.	Аюултай хог хаягдал хяналттай болсон байна.		Сүхбаатар сумын 1-р багийн нутаг “Хонгор морьт”-д аюултай хог хаягдлыг түр хадгалах, агуулах, барих ажлыг “Цомбон тоосго” ХХК хийж, ашиглалтад оруулж, аймгийн хэмжээнд 5542.4 тн аюултай хог хаягдал тоологдож, “Түмэн эгшиг” ХХК, “Цэцүүх” ХХК-иар аюултай хог хаягдлыг тээвэрлэх, цуглуулж устгуулсан.	100
136		6.3.6. Аймгийн хэмжээнд нэн ховор, ховор амьтанд зориулан биотехникийн арга хэмжээ авч хэрэгжүүлнэ.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Агнуурын бүс нутгуудад биотехникийн арга хэмжээний тоо	Биотехникийн арга хэмжээг 9 суманд авч ажилласан.	Ан амьтны тархац нутагт ховор амьтны өсч үржих таатай орчин бүрдэнэ.		Алтанбулаг сумын Ивцэг, Хазай, Зүүнбүрэн, Цагааннуур, Түшиг сумдын “Хоёр даваа”, “Шүрэн Баруун гол”, “Сангилтай”, “Номт өндөр”, “Ар Шүрэн”, “Хажингийн нуруу” агнуурын бүс нутагт Бэлчирийн бүсийн сум дундын Ойн анги, Мандал, Баянгол сумдын “Ар”, “Өвөр Гахайт”, Түнхэл, Баян агнуурын бүс нутагт Хараа бүсийн сум дундын Ойн анги, Жавхлант, Ерөө сумдын Цагаан даваа, Бугант, Бүхлэй, Бэрлэг-Ялбаг агнуурын бүс нутагт Ерөөгийн бүсийн сум дундын Ойн анги, Хүдэр сумын Тарвагатай, Малгайт-Шоргоолж, Сэвсүүл, Төхөмийн хөндий агнуурын бүс нутагт Хүдэр сумын Ойн анги, Баруунбүрэн, Сант, Хушаат сумдын Сэндэн, Ар Бургалтай, Тэлд, Ар тойлбо агнуурын бүс нутагт Түвшинбүрэн ойн нөхөрлөлийн холбоо тус тус биотехникийн арга хэмжээ авч хэрэгжүүлж, нэн ховор, ховор	100

									амьтдад зориулан 900 кг давс, 2050 кг хужир, 1554 боодол өвс тавьсан. Орхонтуул сумын 2-р багийн нутаг "Халтар ишиг", "Хөх ишиг" нэртэй газруудад аргальд зориулан биотехникийн арга хэмжээнд 200 кг хорголжин тэжээл, ундаалдаг газарт нь усыг задгайлах мөн хөдөлгөөн мэдэрдэг камер байршуулсан.	
137		6.3.7. Байгууллага бүрт “Ногоон оффис” төсөл, арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.	2021 - 2025	Аймаг сумдын төсөв	-Төсөл хэрэгжүүлсэн байгууллагын тоо	-	Байгууллагын өнгө үзэмж сайжирч, ухаалаг хэрэглээ бий болно.		Аймгийн хэмжээнд “Ногоон оффис” төсөл, арга хэмжээг хэрэгжүүлж, “Бүх нийтээр мод тарих өдөр”-ийг “Нэг өрх-Нэг мод” уриан дор зохион байгуулж, 17 сумын 161 аж ахуйн нэгж, байгууллага, 6172 иргэн 56240 ширхэг мод, бут, сөөг тарьж, төв, суурин газрын ногоон байгууламжийг нэмэгдүүлсэн. “Тохижилт, ногоон байгууламж аян”-ыг зохион байгуулж, “Шилдэг албан байгууллага”, “Тэрбум мод” үндэсний хөдөлгөөнд идэвхи санаачлагатай ажилласан 6 байгууллагыг тодруулан батламж олгосон. “Ногоон сум” аяныг өрнүүлэн аймгийн 17 сум, 6 тосгоны 5219 иргэн, 545 аж ахуйн нэгж, байгууллага мод тарих ажилд оролцож, 7887 м2 цэцгийн мандал, 5976 м2 талбайд зүлэгжүүлэлт, 5,5 га талбайд цэцэрлэгт хүрээлэн, 6 нэрэмжит төгөл байгуулж, 9,3 сая	90

									ширхэг тарьж ургуулж, тохижилт, ногоон байгууламж сайтай сумаар Мандал, Зүүнбүрэн, Баянгол сум шалгарч, аянд 1200 айл өрхийг оролцуулж, иргэдийг ая тухтай амьдрах орчин нөхцөлийг бүрдүүлсэн. “Ногоон сум" шалгаруулах удирдамжийг ногоон хөгжлийн бодлоготой уялдуулан боловсруулж, аймгийн хэмжээнд 7887 $м^2$ цэцгийн мандал, 5976 $м^2$ талбайд зүлэгжүүлэлт, 5,5 га талбайд цэцэрлэгт хүрээлэн, 6 нэрэмжит төгөл байгуулж, 9,3 сая ширхэг тарьж ургуулан тохижилт, ногоон байгууламж сайтай сумаар Мандал, Зүүнбүрэн, Баянгол сум шалгарсан.	
7. ДОЛОО. АМАР ТАЙВАН, АЮУЛГҮЙ НИЙГЭМ										
138	7.1. Батлан хамгаалах бодлого, хууль тогтоомжийг ард иргэдэд сурталчилсн аар иргэдийн иргэний цэргийн үүргээ биелүүлэх мэдлэг,	7.1.1. Батлан хамгаалах бодлого, хууль тогтоомж, үйл ажиллагааг сурталчлах сургалт, сурталчилгаан ы ажил зохион байгуулна.	2021 - 2025	Аймгий н ЗДТГ	- Төлөвлөгөөний дагуу хэрэгжүүлсэн эсэх	Цэргийн штабын 2022 оны төлөвлөгөөн ий дагуу ажилласан.	Төр, захиргааны байгууллага, ард иргэд Батлан хамгаалах салбарын үйл ажиллагааны талаарх мэдээлэлтэй болно.		Батлан хамгаалахын багц хууль, тогтоомжийг орон нутагт сурталчлан таниулах, иргэдэд мэдээлэл хүргэх чиглэлээр 1847 ширхэг гарын авлага, тараах материалыг төрөлжүүлэн бэлтгэн иргэдэд сурталчилж, “Сэлэнгэ Цэргийн штаб” албан ёсны цахим хуудас, 7036-2570 дугаарын утсаар 248 иргэн, бусад аймаг, нийслэлийн харьяалал бүхий 19 иргэнд тулгамдаж буй асуудалд нь, заавар, зөвлөмж өгч ажилласан.	100

139	хандлагыг дээшлүүлнэ.	7.1.2. Орон нутгийн хамгаалалтын тогтолцоог бэхжүүлж, дайчилгааны төлөвлөлтийн шинэчлэлийг хэрэгжүүлнэ.	2021 - 2025	Аймгийн ЗДТГ	-Сургалтын too -Төлөвлөгөөний хувь	Сумдын “Орон нутгийн хамгаалалтын төлөвлөгөө” -нд тодотгол хийж үүрэг гүйцэтгэх бэлэн байдлыг хангасан.	Цэргийн бэлтгэл үүрэгтнүүдийг сургаснаар томилгоот бүлгүүд үүрэг гүйцэтгэх чадамжтай болно.		Орон нутгийн хамгаалалтын томилгоот нэгжийн бүрэлдэхүүний томилгоог тодотгон бүртгэсэн. Орон нутгийн хамгаалалтын төлөвлөгөөний дагуу томилгоот нэгжийн үүрэг гүйцэтгэхэд шаардлагатай томилгоот мотоцикл, авто машин, тусгай тоноглолтой тээврийн хэрэгсэл, аккумляторын батарей, тосол, хөдөлгүүрийн тос сольсон эсэх, хүйтний үед халаах халаагуур буюу паяльник, хүрзны тооцоо өгөгдөхүүнийг бодит байдлаар тодотгон бэлэн байдлыг хангаж ажилласан.	100
140		7.1.3. Дайчилгааны бэлтгэл үүрэгтнүүдийн сургалтуудыг зохион байгуулж, дайчилгааны бэлтгэл нөөцийн бүрэлдэхүүний тоог нэмж, чанарыг нь сайжруулна.	2021 - 2025	Аймгийн Засаг даргын Тамгын газрын төсөв	-Сургалтын too	Цэргийн хоёрдугаар зэргийн бэлтгэл үүрэгтний сургалтыг зохион байгуулсан.	Дайчилгааны командын томилгоот бүрэлдэхүүний чадавхи нэмэгдсэн байна.		Монгол Улсын цэргийн албаны тухай хууль, Засгийн газрын 2017 оны 32 дугаар тогтоолыг хэрэгжүүлэх зорилгоор “Оюутан цэрэг сургалт”-нд аймгийн Зүүнхараа политехникийн коллежийн 10 оюутан хамруулж, “Цэргийн ерөнхий бэлтгэл” шатны сургалт, хээрийн гаралт, полигоны дадлага буюу “Цэргийн мэргэжлийн бэлтгэл” шатны сургалтыг Зэвсэгт хүчний 186 дугаар ангийн сургалтын төвд зохион байгуулж, Монгол Улсын Цэргийн тангараг өргүүлж, нэгдүгээр зэргийн бэлтгэл үүрэгтнүүдийг данс бүртгэлд бүртгэсэн.	100

141		7.1.4. Цэргийн дүйцүүлэх албыг сурталчлах, алба хааж байгаа иргэдийг орон нутгийн бүтээн байгуулалт, бусад арга хэмжээнд татан оролцуулна.	2021 - 2025	Аймгийн Засаг даргын Тамгын газрын төсөв	-Тушаалын хэрэгжилтийн хувь	Аймгийн Засаг даргын 2022 оны А/283 дугаар захирамжаар сургалтыг зохион байгуулсан.	Цэргийн алба хаах хүсэл сонируулыг нэмэгдүүлэх, хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлнэ.		Монгол Улсын Засгийн газрын 279 дүгээр тогтоолоор аймгийн цэргийн дүйцүүлэх албыг биечлэн хаах иргэдийн тооны дээд хязгаарыг 2022 онд 50 байхаар тогтоосныг аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурлаар 2023 оны 106 дугаар тогтоолоор сумдад хуваарилан аймгийн Засаг даргын 2023 оны А/285 тоот захирамжийн дагуу цэргийн дүйцүүлэх албанд элсүүлэн авч “Цэргийн дүйцүүлэх албаны бэлтгэл” шатны сургалтанд 50 иргэнийг 14 хоногийн хугацаатай Шаамар сумын МСҮТ-д зохион байгуулсан.	100
142		7.1.5. “Хүүхэд, залуучуудад эх оронч үзэл төлөвшүүлэх, үндэсний хөтөлбөр”-ийн хэрэгжилтийг хангаж ажиллана.	2021 - 2025	Цэргийн дүйцүүлэх албаны мөнгөн төлбөр	-Хүүхэд, залуучуудад эх оронч үзэл, хүмүүжил олгох, төлөвшүүлсэн эсэх	Сүхбаатар сумын ерөнхий боловсролын сургуулийн, сурагчдын дунд зохион байгуулсан.	Өсвөр үеийн хүүхдүүд Монгол эх орон, түүх уламжлал, зан заншлаараа бахархах, эх орноо хайрлахын үнэ цэнийг ойлгуулсан байна.		Аймгийн Засаг даргын нэрэмжит аймгийн аварга шалгаруулах цэрэг-спортын “ДӨЛ-2023” цогцолбор тэмцээнийг Ерөнхий боловсролын 34 сургуулийн 1750 сурагчид, 130 багш нарыг оролцуулан 3 үе шаттайгаар зохион байгуулж, “Тэргүүн” байрыг Мандал сумын Ерөнхий боловсролын 2 дугаар сургуулийн Б.Тэмүүжин захирагчтай "Сүлд" тасаг, “Дэд” байрыг тус сумын Ерөнхий боловсролын 3 дугаар сургуулийн Ж.Энх-Амгалан захирагчтай "Хөх чоно" тасаг, “Гутгаар” байрыг Мандал 5 дугаар сургуулийн Г.Алтан-Эрдэнэ захирагчтай "Билиг" тасаг, “Тусгай” байрыг Зүүнбүрэн сумын ерөнхий боловсролын сургуулийн	100

									Б.Сансар захирагчтай “Сүлд” тасаг, “Тусгай” байрыг Сүхбаатар сумын 5 дугаар сургуулийн Н.Даваажаргал захирагчтай “Шонхор” тасаг шалгарч, “Тасгийн захирагч”-ийн төрөлд М.Энхбат, “Эсээ бичлэг”-ийн төрөлд Ж.Энх-Амгалан, “Жагсаалын үзүүлэх тоглолт”-ын төрөлд Б.Тэмүүжин захирагчтай "Сүлд" тасаг, “Гардан тулааны үзүүлэх тоглолт”-ын төрөлд Ж.Энх-Амгалан захирагчтай "Хөх чоно" тасаг, “Гэрийн даалгавар”-ын төрөлд Б.Сансар захирагчтай “Сүлд” тасаг, “Гранат шидэлт”-ийн төрөлд Б.Тэмүүжин захирагчтай "Сүлд" тасаг, “Тусгай бэлтгэл /буудлага, хүн эмнэлгийн бэлтгэл, химийн норматив/”-ын төрөлд М.Тэмүүлэл захирагчтай “Тэмүүлэл” тасаг, “Цэргийн байр зүйн” төрөлд Т.Төрболд захирагчтай “Дайчин шонхор” тасаг, “Тактикийн ажиллагаа”-ны төрөлд О.Анар-Эрдэнэ захирагчтай “Элит” тасаг, “Галын бэлтгэл”-ийн төрөлд Д.Нямбаяр захирагчтай “Бүргэдэй” тасаг тус тус шалгарч өргөмжлөл, дурсамж, мөнгөн шагналаар шагнаж урамшуулсан.	
143	7.2. Улсын хил хамгаалалт ад иргэд, олон	7.2.1. Улсын хил хамгаалалт, хилийн боомтын	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв,	-Үйл ажиллагааны хэвийн байдал болон аюулгүй байдал	Хүдэр, Түшиг сумдын хилийн заставт	Хил хамгаалах албаны бэлэн байдал хангагдаж,		2021 онд Хилийн 0284 дүгээр салбар Хар горхийн хилийн застeвт 6 айлын нэгдсэн халаалттай байрыг барьж ашиглалтад оруулсан. Хилийн	90

	нийтийн оролцоог нэмэгдүүлж, хил хамгаалах албаны бэлэн байдлыг дээшлүүлнэ.	аюулгүй байдал, шалган нэвтрүүлэх үйл ажиллагаанд ахиц гаргаж, хил хамгаалах албыг бэхжүүлэн, хилчдийн нийгмийн хамгааллыг сайжруулна.		хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт, төсөл хөтөлбөр	хангагдсан эсэх	алба хааж буй 3 алба хаагчдын гэр бүл, хүүхдийн эрүүл мэндийн хөгжлийг дэмжих зорилгоор улирал бүр 420,0 мянган төгрөгийн дэмжлэгийг үзүүлсэн.	хилчдийн нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэсэн байна.		0281, 0284, 0283 дугаар салбар (Баруун хужир, Хар горхи, Цөх)-уудад ажиллаж буй офицер, ахлагч нарын хүүхдийн боловсролыг дэмжих зорилгоор улирал тутам 420.0 мянган төгрөгийн тэтгэмж олгосон. Хил хамгаалах байгууллагад үүрэг гүйцэтгэж буй офицер ахлагч нарын 18 гэр бүлийг ажлын байраар хангаН 1 ахмад хилчнийг ажлын байранд зуучилсан. Хилийн цэрэгт үүрэг гүйцэтгэж буй 10 албан хаагчид өрхийн зориулалттай өмчлөх 0.7 га газрыг эрхийг шийдвэрлэж, Хилийн цэргийн 0243 дугаар ангийн “Хилчин хотхон”-д 10 айлын орон сууц барих төсвийг шийдвэрлэсэн.	
144		7.2.2. Улсын хилийн болон хил орчмын дэглэмийг сахиулахад шаардлагатай дэмжлэг, туслалцааг үзүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт, төсөл хөтөлбөр	-Улсын хилийн болон хил орчмын дэглэмийн зөрчлийг арилгасан арга хэмжээний тоо	Улсын хил хамгаалалт, хилийн боомтын аюулгүй байдал, шалган нэвтрүүлэх үйл ажиллагаа, албаны бэлэн байдлыг хангахад дэмжлэг үзүүлсэн.	Улсын хилийн болон хил орчмын дэглэм зөрчсөн зөрчил буурсан байна.		Хил хамгаалах ерөнхий газрын дарга, аймгийн Засаг даргын хамтарсан захирамжаар улсын хилийн бүсийн өргөн, түүний зааг, эргэлтийн цэгүүдийг шинэчлэн баталсан. Мөн Хар горхи, Хутаг өндөр дахь заставуудын хариуцсан хэсэгт 100.2 км шороон зурвасыг сэргээсэн. 2023 онд улсын хил зөрчсөн 6 удаагийн 112 иргэн, 27 тооны мал, хил орчмын дэглэм зөрчсөн 15 удаагийн 213 иргэн, бэлчээрээр улсын хилд тулсан 29 удаагийн 396 тооны малыг илрүүлэн 634.5 сая төгрөгийн хохирлоос	90

									урьдчилан сэргийлж, хил орчмын дэглэмийн зөрчил гаргасан иргэнд 33,5 сая төгрөгийн торгууль ногдуулж, өмнөх оныхоос хилийн зөрчил 22.4 хувь, хилийн дэглэмийн зөрчил 17 хувиар буурч, Хилийн зурваст гэмт хэрэг, ноцтой зөрчил гараагүй.	
145		7.2.3. Хил хамгаалалтад туслах хүчний зөвлөлийн үйл ажиллагааг өргөжүүлж, сайн дураар хил хамгаалалтад оролцогч иргэдийн санал, санаачилгыг дэмжин ажиллана.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт, төсөл хөтөлбөр	-Хил хамгаалалтад туслах хүчний зөвлөлийн хэвийн үйл ажиллагаа хангагдсан эсэх -Төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн хувь	2	Хил хамгаалах үйл ажиллагаанд иргэдийн оролцоо нэмэгдэж хилийн зөрчил буурсан байна.		2021 онд “Нэг мянгат малчин-Нэг агт” аяныг аймгийн хэмжээнд зохион байгуулж Мандал сумаас 4, Түшиг сумаас 3, Зүүнбүрэн сумаас 2, 2022 онд Түшиг, Алтанбулаг, Хүдэр сумдын малчдаас 3 агтыг хил хамгаалалтад ашиглах зорилгоор хүлээн авсан. Алтанбулаг сумын Хил хамгаалалтад туслах хүчний салбар зөвлөлийг хилийн 3 дугаар застав /Бүргэдэй уул/, Хилийн хяналтын харилцан ажиллагаатай байгууллага, Алтанбулаг Олон Улсын чөлөөт бүсийн ажлын албатай хамтран салбар зөвлөлийн хурлыг тусгай төлөвлөгөөний дагуу зохион байгуулж, 2023 онд хилийн зурвас, бүс, чөлөөт бүсэд хийгдэх ажлын төлөвлөгөөг хэлэлцэн батлуулахаар ажиллаж байна.	100
146	7.3. Улсын батлан хамгаалах чадавхыг бэхжүүлж, хүний эрх,	7.3.1. Гэмт хэрэг, зөрчил болон болзошгүй эрсдлээс урьдчилан	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн	-Гэмт хэрэг, зөрчлийн тоо	-	Гэмт хэрэг, зөрчлийн гаралт буурсан байна.		Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах салбар зөвлөлд коронавирусын халдварт /ковид-19/ цар тахал, зам тээврийн осол, гэмт хэргийн өнөөгийн нөхцөл байдал, цаашид хэрэгжүүлэх	100

	эрх чөлөө, нийгмийн дэг журам, иргэдийн амьдрах орчны аюулгүй байдлыг хангах, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах замаар хүн, нийгмийн амар, тайван аюулгүй байдлыг хангана.	сэргийлэх, ажилд төр, хувийн хэвшил, иргэний нийгмийн байгууллага, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлнэ.		хэвшлийн хөрөнгө, төсөл хөтөлбөр					ажлын талаарх танилцуулга, шаардагдах техник хэрэгслийн саналыг хүргүүлж, цагдаагийн албаны 2 тээврийн хэрэгсэлд суурилуулах тусгай дуу, гэрэл бүхий тоноглолын 840.0 сая төгрөгийг шийдвэрлүүлсэн. Аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын Тэргүүлэгчдийн 2017 оны 96 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх аймгийн хөтөлбөр”-ийн 1 дүгээр үе шатыг /2017-2020/ хэрэгжүүлж, аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын Тэргүүлэгчдээр хэлэлцүүлэн “Хангалттай” үнэлэгдсэн. Аймгийн Цагдаагийн газартай хамтарсан “Хүүхдийг эрсдэлээс урьдчилан сэргийлье” тусгай арга хэмжээг зохион байгуулж, Ерөө, Мандал, Сүхбаатар сумдын Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах зөвлөлд 1.4 сая төгрөгийн дэмжлэг үзүүлсэн. 2022 онд гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр 39 арга хэмжээг аймгийн цагдаагийн газар, төрийн болон төрийн бус байгууллагуудтай хамтран зохион байгуулж, сурталчилгааны 35 хулдаасан хэвлэл, самбар байршуулж, давхардсан тоогоор 324 байгууллагын 15684 ажилтан, албан хаагчдад “Гэмт хэрэг, зөрчил болон болзошгүй эрсдлээс	

									урьдчилан сэргийлэх сургалт"-ыг зохион байгуулсан. Аймгийн Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах салбар зөвлөлтэй хамтран Замын хөдөлгөөний "Цагаан толгой 2023" тэмцээнийг зохион байгуулж, 12 цэцэрлэг, 14 ерөнхий боловсролын сургуулийн 260 хүүхдийг хамруулж, сургуулийн өмнөх насны хүүхэд, эцэг эхчүүдэд замын хөдөлгөөнд оролцох зөв дадал олгох, хэвшүүлэх зам тээврийн осол, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх хууль, дүрмийн мэдлэгийг дээшлүүлсэн. 2023 оны 10 дугаар сарын 13-ны өдрөөс 11 байгууллагын 260 алба хаагч цагдаагийн алба хаагч нартай хамтран нийтийн эргүүлийн үүрэг гүйцэтгэж, гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлсэн.	
147		7.3.2. Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих, түүнтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх, хил болон үндэстэн	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт, төсөл хөтөлбөр	-Гэмт хэрэг, зөрчлийн тоо	Үйл ажиллагаа явуулдаг эмийн сангуудад эмчийн жороор олгох эмийн эргэлтэнд тогтмол хяналт тавьж, зэрлэг	Гэмт хэрэг, зөрчлийн гаралт буурсан байна.		"Хар тамхи, мансууруулах бодисоос иргэдийг хамгаалах нийгэмлэг"-тэй хамтран "Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хууль бус эргэлттэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх, харилцан мэдээлэл солилцох чиглэлээр чиг үүрэг бүхий албан хаагчдын дунд цахим сургалт"-ыг зохион байгуулж, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хууль бус эргэлтийн талаарх өнөөгийн нөхцөл байдал,	90

		дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх, таслан зогсоох олон талт ажил, арга хэмжээг зохион байгуулна.				байдлаар ургаж байгаа мансууруулах төрлийн ургамлыг устгах арга хэмжээг зохион байгуулсан.			шинэ төрлийн эм бэлдмэлийн талаар мэдээлэл өгч ажиллалаа. “Улсын хилээр барааг хууль бусаар нэвтрүүлэх гэмт хэргийн талаар уулзалт зөвлөгөөн”, “Анзаар” арга хэмжээ, “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой гэмт хэрэг, зөрчилд өсвөр насны хүүхэд, залуучуудыг холбогдохоос урьдчилан сэргийлэх, иргэд олон нийтийн мэдлэг, ойлголт, эрх зүйн боловсролыг дээшлүүлэх сургалт”, “Электрон тамхины хор уршиг, түүнээс урьдчилан сэргийлэх нь сургалт”-нд 62 байгууллагын 3986 ажилтан, албан хаагч, иргэдэд, ерөнхий боловсролын 15 сургуулийн 886 эцэг эх, 1636 сурагчдад тус тус оролцуулан зохион байгуулж, аюулгүй байдлаа хэрхэн хангах талаар зөвлөмж хүргүүлж ажилласан. 2023 онд мансууруулах эм сэтгэцэд нөлөөт бодисыг хууль бусаар ашигласан гэмт хэрэг 2 бүртгэгдэж өмнөх оны мөн үеэс 1 буюу 33.3 хувиар буурсан.	
148		7.3.3. Аймгийн хэмжээнд архидан согтуурахтай тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Авсан арга хэмжээ болон дэмжлэг үзүүлсэн тоо	-	Согтуугаар үйлдэгддэг гэмт хэргийн гаралт өмнөх оноос буурсан байна.		Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах салбар зөвлөлтэй хамтран “Зөвийг зөвлөе” арга хэмжээг зохион байгуулж, жолооч нар хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах архи согтууруулах ундааны	100

		ажлыг эрчимжүүлж, нийт гэмт хэрэгт эзлэх хувийг бууруулна.							зүйл хэрэглэхгүй байх талаар санамж, сэрэмжлүүлэг тараах материалыг хийж тараасан. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр ГХУСАЗСЗ, Боловсрол, шинжлэх ухааны газар, Улаан загалмайн нийгэмлэгтэй хамтран сургуулийн өмнөх боловсролын хүүхдүүдийн дунд “Замын хөдөлгөөний цагаан толгой 2022” тэмцээн, “Ногоон гэрэл-Цагаан шугам" тэмцээн, "Аажуу явбал аяндаа хүрнэ дээ" нэгдсэн арга хэмжээг зохион байгуулахад 9,2 сая төгрөгийн дэмжлэг үзүүлсэн. “Хяналт” тусгай арга хэмжээний хүрээнд архидан согтуурдаг, гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэж болзошгүй 621 иргэнд гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр яриа таниулга хийж, гарын авлага тараан ажилласан. Архи согтууруулах ундаа хэтрүүлэн хэрэглэдэг, гэмт хэрэг, зөрчил тогтмол үйлддэг 17 иргэний судалгааг гарган эмчийн үзлэгт хамруулж, 16 иргэнийг материалыг шүүхийн байгууллагад шилжүүлж, “Зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалт”-ыг Сайхан сумын 136 иргэнд, 21 алба хаагчдын дунд 252 удаагийн 504 цагийн сургалтыг зохион байгуулсан.	

149		7.3.4. Гэр бүлийн болон хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийг бууруулах, таслан зогсооход төр, хувийн хэвшил, иргэний нийгмийн байгууллага, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлж, өрх, гэр бүлийн аюулгүй амьдрах орчныг бүрдүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт, төсөл хөтөлбөр	-Гэр бүлийн болон хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн тоо	5 хэрэг буюу нийт гэмт хэрэгт 0.7 хувь ээлж байна.	Гэр бүлийн болон хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн гаралт буурсан байна.		Аймгийн “Түр хамгаалах байр”-ны барилгыг 198.4 сая төгрөгөөр үнэлэн үндсэн хөрөнгөнд бүртгэн, дээвэр, сангийн ажлыг 150,0 сая төгрөгөөр засварлан сайжруулж, үйл ажиллагааг эхлүүлсэн. 2023 онд ерөнхий 22, тусгай 8, соён гэгээрүүлэх чиглэлээр 3 арга хэмжээ, тодорхой төрлийн гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр 147 сургалт, 4 уулзалт, 8 өдөрлөг, 2 уралдаан тэмцээнд 380 аж ахуйн нэгж, байгууллагын 14561 иргэнд хамруулан зохион байгуулж мэдээлэл өгч, гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, тодорхой төрлийн гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, илрүүлэх, иргэд, олон нийтийн хууль, эрх зүйн мэдлэгийг нэмэгдүүлсэн. 2023 онд Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэж, шүүхээр шийтгэл хүлээсэн 342 иргэнд дахин энэ төрлийн хэрэг, зөрчил үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр 12 багийн засаг даргад мэдэгдэл хүргүүлэв. Давхар хамаарлын бүлгүүдтэй хамтран согтуугаар энэ төрлийн зөрчил үйлдэгч нарт нөлөөлөх, бүлгүүдэд элсүүлэх, архинаас сайн дураараа татгалзах боломж, нөхцөлөөр хангахад чиглэсэн сургалт, нөлөөллийн арга хэмжээг	100

										12 удаа, сэтгэл зүйн ганцаарчилсан зөвлөгөөнд хамруулах ажлыг тухай бүр зохион байгуулж, гэрээр тавих хяналтыг тогтмол зохион байгуулсан. Хүүхдийн эрхийн Хууль зүйн хороонд сар бүр бэлгийн хүчирхийллийн хохирогч болон гэмт хэрэгт холбогдсон хүүхдийн дэлгэрэнгүй судалгааг хүргүүлэн бэлгийн хүчирхийлэлд өртсөн 20 хүүхдэд сэтгэл зүй, хууль эрх зүйн тусламж үйлчилгээг үзүүлж, 4 хүүхдэд хууль ёсны төлөөлөгч томилуууллаа. Хүүхдийг гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр 10 арга хэмжээг зохион байгуулж, “Монгол өрх” сэтгэл зүйн хүрээлэнгийн сэтгэл зүйчтэй хамтран олон хүүхэдтэй архи согтууруулах ундаа хэтрүүлэн хэрэглэдэг 5 эмэгтэй, бэлгийн хүчирхийлэлд өртөж хохирсон 2, оршин суугаа газраасаа алга болдог 1, гэмт хэргийн холбогдогч 2 нийт 5 хүүхэдтэй уулзаж сэтгэл зүйн зөвлөгөө үйлчилгээг үзүүлсэн. Гэр бүлийн хүчирхийллийн улмаас үйлдэгдсэн гэмт хэрэг 48 бүртгэгдэж өмнөх оныхоос 9 буюу 15.8 хувиар буурч, гэр бүлийн хүчирхийллийн улмаас үйлдэгдсэн зөрчил 383 бүртгэгдсэн нь 63 зөрчлөөр буюу 19.7 хувиар өссөн.	

150	7.4. Хууль сахиулах байгууллагуудын хамтын ажиллагааг өргөжүүлж, зарим төрлийн үйлчилгээг цахимжуулан, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг шинэ түвшинд гаргана.	7.4.1. Оршин суугаа нутаг дэвсгэрийн гэмт хэрэг, зөрчил ихээр үйлдэгддэг цэгүүдэд дэвшилтэт технологи бүхий камержуулалтын нэгдсэн системийг нэвтрүүлж, гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.	2021 - 2025	Улс, орон нутгийн төсөв	камерын тоо	Аймгийн хэмжээнд 6 сум 2 тосгон дайран өнгөрдөг Сэлэнгэ аймгийн Шаамар сумын Дулаанхааны тосгоны 4 замын уулзвар болон Сүхбаатар сумруу орох 3 замын уулзварт байрлах замын цагдаагийн хяналтын цэгүүдэд камер суурилуулсан	3		2021 онд орон нутгийн төсвийн сангийн 47.1 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаар Сүхбаатар, Шаамар сумын гурвалжингийн пост, 4 зам хяналтын постын 4 гол цэгийг камержуулсан. Мандал сумыг теле хяналтын нэгдсэн сүлжээнд холбох төслийн хүрээнд 40 цэгт 100 камер байршуулахад 244,0 сая төгрөг, Орхон, Орхонтуул, Баруунбүрэн сумдын Цагдаагийн хэсгийн байруудыг камержуулахад нийт 35,580,000 төгрөгийг орон нутгийн хөрөнгөөр шийдвэрлэсэн. Сүхбаатар, Алтанбулаг сумдын гудамж, зам талбайг камержуулах нийт 833.893.500 сая төгрөгийн төслийг тооцоог гаргаж аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар хэлэлцүүлж, аймгийг хөгжүүлэх 2023 оны хөгжлийн жилийн төлөвлөгөөнд тусган баталсан. Мөн Сүхбаатар сумын 14 цэгийн 44, Мандал сумын төвийн 6 багийн нутаг дэвсгэрийн 40 цэгийн 145, хяналтын камерыг орон нутгийн хөрөнгө оруулалтаар ашиглалтад оруулж, хяналтын камерын нэгдсэн төвийг Цагдаагийн газар, хэлтсийн байранд бий болгон гэмт хэрэг, зөрчлийг богино хугацаанд илрүүлэх, таслан зогсоох, гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, бага хүчээр их талбайд хяналт тавих, иргэдийн аюулгүй,	90

									амар тайван амьдрах эрхийг ханган ажилласан.	
151		7.4.2. Гэмт хэрэг, зөрчлийн улмаас учирсан хохирлыг барагдуулах боломж, нөхцөлийг дээшлүүлэхэд хууль сахиулах байгууллагуудын хамтын ажиллагааг нэмэгдүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний тоо	Гэмт хэрэг зөрчлийн улмаас иргэн, байгууллага аж ахуйн нэгжид 2724,2 сая төгрөгийн хохирол учирсан. Тус хохирлын 616,3 сая буюу 24,3 хувийг мөрдөн шалгах ажиллагааны шатанд нөхөн төлүүлж ажилласан.	Гэмт хэргийн тоо буурсан байна.		Аймгийн хэмжээнд 2021 онд 396 холбогдогчтой 1985.4 сая төгрөгийн хохиролтой 535 гэмт хэрэг бүртгэгдэн гэмт хэргийн улмаас иргэд, байгууллага, аж ахуйн нэгжид учирсан хохирол өмнөх оныхоос 72,9 хувиар өссөн. Аймгийн хэмжээнд гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг мөрдөн шалгах ажиллагааг нөхөн төлүүлэх чиглэл баримтлан 1.7 сая төгрөгийг нөхөн төлүүлж, мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад 8 хэрэгт 48.5 сая төгрөгийн үнэ бүхий нуугдмал өмч, хөрөнгийг илрүүлэн битүүмжлэн хохирлыг барагдуулсан.	70
152		7.4.3. “Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх үндэсний хөтөлбөр”-ийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлж, үр дүнд хүргэнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Хэрэгжүүлэх арга хэмжээний тоо	“Мөнгө угаалт-Хяналт-Эрчимжүүлэлт” нэгдсэн арга хэмжээг зохион байгуулсан.	Хөтөлбөр хэрэгжилт хангагдсан байна.		“Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх үндэсний хөтөлбөр”-ийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлэн мөнгө угаах гэмт хэргийг илрүүлэх, нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийж, урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох ажлуудыг хийж, мөнгө угаах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор сумдын хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, олон нийтийн цахим сүлжээнд санамж,	100

										сэрэмжлүүлгийг байршуулан олон нийтэд түгээн ажилласан. Аймгийн Цагдаагийн газартай хамтран аймгийн хэмжээнд үйл ажиллагаа явуулж буй валютын арилжаа, банк, санхүү, барьцаалан зээлдүүлэх газар, сүм хийд, гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгжүүдийн бүртгэл судалгааг шинэчлэн үйл ажиллагаанд нь хяналт тавин ажиллалаа. “Мөнгө угаалт-Хяналт-Эрчимжүүлэлт” нэгдсэн арга хэмжээг зохион байгуулж, мөнгө угаах гэмт хэргээр хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын 2 хэрэг нээн шалган, шийдвэрлэж, мөнгө угаах гэмт хэрэг үйлдэж болзошгүй этгээдүүдийн судалгааг гарган тухайн иргэдийн санхүүгийн эх үүсвэр, санхүүтэй холбогдсон үйл ажиллагаа зэрэгт хяналт тавин ажилласан. Аймгийн Татварын хэлтэстэй хамтран мөнгө угаах, татвараас зайлсхийх гэмт хэрэгтэй тэмцэх, таслан зогсоох, илрүүлэх, тухайн төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалтыг архи согтууруулах ундаа худалдах, түүгээр үйлчлэх тусгай зөвшөөрөлтэй 220 аж ахуй нэгж байгууллагад хяналт шалгалт хийж, 15 зөрчил илрүүлж 5 аж ахуйн нэгж байгууллагад татварын	

									улсын байцаагчийн албан шаардлага, онцгой албан татварын тэмдэггүй архи, согтууруулах ундааны зүйл худалдан борлуулсан 1 зөрчлийг илрүүлэн холбогдох арга хэмжээг авч ажилласан.	
153		7.4.4. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх ажилд төр, хувийн хэвшил, иргэний нийгмийн байгууллага, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлж, мал хулгайлах гэмт хэргийн гаралтыг таслан зогсооно.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	Авсан арга хэмжээ болон дэмжлэг үзүүлсэн тоо	2021 оны жилийн эцсийн байдлаар хулгайлах гэмт хэрэг 33 бүртгэгдсэн.	Мал хулгайлах гэмт хэрэг өмнөх оноос буурсан байна.		“Илрүүлэлт-Шийдвэрлэлт-Хамтын ажиллагаа”, “Мал-мах” нэгдсэн арга хэмжээг аймгийн хэмжээнд жил бүр зохион байгуулж, мал хулгайлах 15 гэмт хэргийг илрүүлж, эрэн сурвалжилж, 4 этгээдийг олж тогтоон, 9 хэргийг шийдвэрлэж, мал сүргийг гэмт халдлагаас хамгаалах, мал хулгайлах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, малчин, мал бүхий иргэдэд малыг байнгын хариулгатай байлгах, малчдын сайн дурын бүлэг нөхөрлөл шинээр байгуулах ажлыг хийж, мал хулгайлах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр “Миний Монгол” телевизэд ярилцлага, мэдээлэл өгч цахим хуудсанд байршуулсан. Үүрэн телефоны “Мобиком”-ын Сэлэнгэ аймаг дахь салбартай “Мобайл сурталчилгааны үйлчилгээ” үзүүлэх гэрээг байгуулж, мал хулгайлах гэмт хэрэг ихээр бүртгэгдсэн Цагааннуур, Хушаат, Зүүнбүрэн сумдын үүрэн телефоны Мобикомын алслагдсан мэдээлэл	100

									дамжуулах станцад сүүлийн 2 сарын хугацаанд идэвхтэй /active/ байгаа урьдчилсан төлбөрт 3300 хэрэглэгчдэд “Таны мал хаана байна вэ? Хамгаалъя гэвэл хариулгатай байлга мессежийг илгээж, мал хулгайлах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх мэдээллүүдийг өгч, ”Малчин лавлах-109” дугаарыг олон нийтэд сурталчлах тухай 16 төрлийн постер, зурагт хуудас 900 ширхэг гарын авлага 20 ширхгийг хэвлэн малчдад тараасан. Шаамар, Зүүнбүрэн, Хушаат, Цагааннуур, Түшиг сумдын малчдын төлөөллийг оролцуулан Зүүнбүрэн суманд “Малчдын зөвлөгөөн”-ийг зохион байгуулж, малчдад мал хулгайлах гэмт хэргийн нөхцөл байдал, анхаарах асуудал сэдвээр танилцуулга хүргэж, малчдын санал хүсэлтийг хүлээн авч, малчдын сайн дурын бүлэг, нөхөрлөл байгуулах талаар зөвлөгөө өгч ажиллаа. Аймгийн хэмжээнд мах, махан бүтээгдэхүүн худалдан борлуулдаг газруудад хяналт, шалгалтын ажлыг зохион байгуулж гарал үүслийн гэрчилгээтэй нь тулгалт хийж, Сүхбаатар, Мандал суманд “Өвлийн идэш 2023” арга хэмжээг зохион байгуулж, малчдын гар дээрээс борлуулж	

									буй махны гарал үүсэлд тулгалт хийсэн. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай мэдээ, мэдээлэл агуулсан 600 ширхэг зурагт хуудас, 200 ширхэг сэрэмжлүүлгийг тарааж, малчдыг өмч хөрөнгөө хамгаалах, сонор, сэрэмжийг дээшлүүлэх сэрэмжлүүлэх нийтлэлүүдийг цахим сүлжээнд байршуулж, үйл ажиллагаанд 2.5 сая төгрөгийн дэмжлэгийг үзүүлсэн. Мал хулгайлах гэмт хэргийг илрүүлэх зорилгоор мэдээ мэдээлэл цуглуулж холбогдох шалгалтын ажиллагаа явуулж 15.2 сая төгрөгийн хохиролтой 6 холбогдогчтой 9 хэргийг илрүүлж эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татаж, мал хулгайлах гэмт хэрэг 28 бүртгэгдсэн нь өмнөх оныхоос 23 хэргээр буюу 45.1 хувиар буурсан байна.	
154		7.4.5. Хууль хяналтын байгууллагууд ын ажиллах орчин нөхцөлийг сайжруулан, хүний нөөцийг чадавхжуулж, салбар дундын хамтын ажиллагааг	2021 - 2025	Улс, орон нутгийн төсөв	хэрэгжүүлсэн ажлын тоо	Ажлын уялдаа холбоо сайжирч, хамтарсан уулзалтууд ыг зохион байгуулж хэвшсэн.	1		2021 онд Шүүхийн шинжилгээний албанд томилогдон ирсэн алба хаагчдыг төвийн дулаан, цэвэр бохирт холбогдсон байранд 11 алба хаагчтай түрээсийн гэрээ байгуулан, тав тухтай амьдрах боломжоор хангасан. Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар 200.0 сая төгрөгийн Шүүхийн шинжилгээний хэлтсийн лабораторийн 170м^2 талбайтай 6 ажлын өрөө, автомашины граж	100

		шинэ түвшинд гаргана.							бүхий барилгыг “Сэлэнгэ таван хан” ХХК-иар гүйцэтгэн ашиглалтад оруулсан. Мөн түр хамгаалах байрыг орон нутгийн 105.0 сая төгрөгийн төсвөөр дээвэр, сангийн ажлыг засварлан сайжруулсан. Хилийн ангийн үлээвэр хөгжмийн зэмсэг шинэчлэхэд шаардагдах 59.5 сая төгрөгийг аймгийн Засаг даргын нөөц хөрөнгөөс шийдвэрлэж, шинэ техник хэрэгслээр ханган ажиллалаа. 2023 онд 18 хууль хяналтын байгууллагуудын алба хаагчид 8.8 сая төгрөгийн мөнгөн тусламжийг үзүүлж, 350,0 сая төгрөгөөр аймгийн цагдаагийн газрын барилгын гадна фасадны засвар, 48,0 сая төгрөгөөр Ерөө сум болон Бугант тосгоны цагдаагийн хэсгийн байрны засварын хөрөнгийн асуудлыг шийдвэрлэн хийсэн. Алтанбулаг, Түшиг, Жавхлант, Шаамар сумын Дулаанхаан тосгоний цагдаагийн хэсэгт тээврийн хэрэгсэл, торгуулийн багаж, согтуурал хэмжигч багаж, иж бүрэн компьютероор ханган ажиллах орчин нөхцөлийг сайжруулсан. БНХАУ-ын Өөртөө Засах Орны Цагдаагийн коллежтой хамтран зохион байгуулсан “Хил дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн эмх замбараагүй байдлын үед	

155									удирдлага зохион байгуулалтаар хангах нь сургалт”-нд 1 алба хаагч, "Хар тамхитай тэмцэх сургалт”-нд 2 алба хаагчийг 14 хоногийн хугацаатай хамруулсан.	
155		7.4.6. Цахим гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх ажлыг зохион байгуулна.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	Гэмт хэрэг, зөрчлийн тоо	“Цахим хяналт” хэсэгчилсэн арга хэмжээг аймгийн хэмжээнд зохион байгуулсан	Цахим гэмт хэргийн гаралт буурсан байна.		“Цахим хяналт” хэсэгчилсэн арга хэмжээг Аймгийн Цагдаагийн газартай хамтран зохион байгуулж, цахим сүлжээнд холбогдох хууль, дүрэм, журмыг баримтлан, интернэт орчинд зөв, соёлтой хэрэглээг нийтэд дэлгэрүүлэх, хэвшүүлэх чиглэлээр 12 аж ахуйн нэгж, байгууллагад мэдэгдэл хүргүүлсэн. цахим орчинд үйлдэгдэж гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, цахим орчинд үйл ажиллагаа явуулж буй зарын бүлгэмүүдийн үйл ажиллагаанд хяналт тавьж, бусдын нэрийг ашиглаж олон нийт хандаж болохуйц цахим зар, мэдээллийн бүлгэм байгуулсан админ болон модератер эрхтэй иргэдийг олж тогтоон бүртгэл судалгаанд авч, хүчирхийллийг өөгшүүлсэн, хүчирхийлэл аллага, хядлага, бага насны хүүхдийг садар самуунд уруу татсан, гэмт хэрэг үйлдэх аргыг нарийвчлан харуулсан нийтлэл, нэвтрүүлэг, зурган постер зэргийг байршуулахгүй, сөрөг мэдээ, мэдээлэл байршуулсан тохиолдолд тухай бүр устган, хууль хяналтын	90

									байгууллагатай мэдээ, мэдээлэл солилцож хамтран ажиллах чиглэлээр санамж, зөвлөмж өгч ажилласан. Залилан мэхлэх гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр “Сэлэнгэ” цахим телевиз, видео бичлэг, контент, постерыг 67258 дагагчтай хаягт түгээж, аж ахуйн нэгж, байгууллага, ерөнхий боловсролын сургууль, арилжааны банк, иргэд олноор үйлчлүүлдэг аж ахуйн нэгжүүдэд сургалт хийж, мэдээллийн самбарт “Залилах” гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх 25 сэрэмжлүүлэх хуудсыг байршуулсан. Аймгийн Цагдаагийн газар, Гэр бүл, хүүхэд залуучуудын хөгжлийн газар, Эрүүл мэндийн газар хамтран ерөнхий боловсролын 35 сургуулийн дунд, ахлах ангийн 4562 сурагчдад “Цахим орчинд аюулгүй байдлаа хэрхэн хангах вэ танхимын сургалт”-ыг улирал бүр зохион байгуулж байна. Цахим гэмт хэрэг 2022 онд 104, 2023 96 бүртгэгдсэн 8 буюу 7.7 хувиар буурч, эзэн холбогдогч нь тогтоогдоогүй залилах гэмт хэрэг 77 бүртгэгдсэний 26 хэрэгт мөрдөн байцаалтын хэрэг нээн, илрүүлэлт өмнөх оныхоос 6.2 хувиар өссөн байна.	

156		7.4.7. Улсын бүртгэлийн хэлтсийг архив, үйлчилгээний байртай болгох асуудлыг судалж, мэдээллийн аюулгүй байдал, хадгалалт хамгаалалтыг сайжруулна.	2021 - 2025	Авсан арга хэмжээний гүйцэтгэл	Улсын төсөв	ТҮНТ-ийн барилгад 603 мкв талбай олгуулах хүсэлтийг хүргүүлж, дэмжлэг авсан.	Барилгын зураг төслийн хөрөнгийн асуудлыг шийдвэрлэх ажлыг хийсэн байна.		Аймгийн төсвийн хөрөнгө оруулалтаар баригдаж буй “Төрийн үйлчилгээний нэгдсэн төв”-д Улсын бүртгэлийн хэлтсийн архив, үйлчилгээний байрыг 603 $м^2$ талбайд байгуулахаар ажиллаж байна.	50
157		7.4.8. Иргэний тоон гарын үсэгт суурилсан иргэний үнэмлэхийг бүртгэлийн үйлчилгээнд нэвтрүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын төсөв	Хэрэгжилтийн хувь	12722 иргэнд тоон гарын үсэг олгосон.	Тоон гарын үсгийн олголт хийгдэж дууссан байна.		Иргэдийн тоон гарын үсгийн талаарх мэдлэг, ойлголтыг нэмэгдүүлэх, мэдээлэл хүргэх зорилгоор “Тоон гарын үсэг олголтыг идэвхжүүлэх 3 сарын хугацаатай аян”-ыг аймгийн хэмжээнд зохион байгуулж, хамрагдвал зохих 73.8 мянган иргэнээс 27.3 мянган иргэнд тоон гарын үсэг олгосон.	30
158		7.4.9. Бүртгэлийн үйлчилгээг цахим хэлбэрт шилжүүлнэ.	2021 - 2025	Төсөл хөтөлбөрөөс	Байршуулсан киоск машины тоо	2021 онд 1734 иргэнд улсын бүртгэлийн үйлчилгээ болон тэмдэгтийн хураамжийн төлбөрийг цахим хэлбэрээр үзүүлсэн,	Иргэд улсын бүртгэлийн зарим үйлчилгээг цахимаар авах нөхцөл бүрдсэн байна.		Улсын бүртгэлийн 22 төрлийн лавлагаа, 50 төрлийн үйлчилгээг Төрийн үйлчилгээний нэгдсэн систем www.e-mongolia.mn-д иргэний бүртгэлийн 26 төрлийн үйлчилгээ, 12 төрлийн лавлагаа, хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн 13 төрлийн үйлчилгээ, 7 төрлийн лавлагаа, эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлийн 9 төрлийн үйлчилгээ, 3 төрлийн лавлагааг тус тус цахимаар	100

						Мандал, Сайхан Сүхбаатар сумдад /3 ширхэг/ киоск машин байршуулсан.			үзүүлж, 27 үйлчилгээг шуудан хүргэлтээр үзүүлсэн. Төлбөрийн үйлчилгээг иргэдэд ойртуулах, цахим хэлбэрт шилжүүлэх зорилгоор Мандал, Сайхан сумдад 3, Алтанбулаг суманд 1 киост машиныг байршуулсан.	
159		7.4.10. Төрийн Архивын баримтын хадгалалт, хамгаалалтын нөхцөлийг сайжруулж, архивын стандартын байртай болно.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Архивын стандартын байртай болсон эсэх	-	Архивын баримтын хадгалалт, хамгаалалтын нөхцөлиig бүрдүүлсэн архивын стандартын байртай болсон байна.		Төрийн архивын байрны ТЗЭҮ-ийг “ОСИБ ЗТ” ХХК-тай хамтран боловсруулж, улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар 2024 оны зардлыг тусган, төрийн архивын барилгын ажлыг үе шаттайгаар шийдвэрлэхээр ажиллаж байна.	30
160		7.4.11. Төрийн Архивын баримтыг цахимжуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Иж бүрэн цахим хэлбэрт шилжүүлсэн хөмрөг, хадгаламжийн нэгжийн тоо	13 хөмрөгийн 340 хадгаламжийн нэгж	12 хөмрөгийн 494 хадгаламжийн нэгж, 72352 хуудас цаасан суурьтай баримтыг цахим хэлбэрт шилжүүлж, агуулга тодорхойлон Төрийн архивын “Archive eDoc”		“Төрийн архив, албан хэрэг хөтлөлтийн үйл ажиллагаанд мэдээллийн технологи нэвтрүүлэх үндэсний хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэх зорилгоор Сайхан сумын Засаг даргын Тамгын газар, Хөтөлийн цемент-шохойн комбинат, Батлан хамгаалах туслах нийгэмлэгийн Сэлэнгэ аймгийн зөвлөл, Статистикийн хэлтсийн 4 хөмрөгийн 270 хадгаламжийн нэгжийн 49761 хуудас баримтыг скайнердаж мастер хувь үүсгэн. DVD хуулж нөөц ба ашиглалтын хувь үүсгэсэн.	100

							системд оруулна.		Төрийн архивт хадгалагдаж буй 175 хөмрөгийн 35119 хадгаламжийн нэгжээс мэдээлэл лавлагааны ажилд ихээр ашиглагддаг удирдлагын 156 хөмрөгийн 4550 хадгаламжийн нэгж буюу 580588 хуудас баримтыг сонгож, цахимжуулсан. Төрийн архивын нэгдсэн систем www.e-document.gov.mn -ээр Нийгмийн даатгалын газар, “Хөтөлийн цемент шохой” ХХК, Бугант тосгоны Захирагчийн алба, “Сэлэнгэ-Энерго” ОНӨААТҮГ, Цахилгаан сан техник, тоноглол, засвар угсралтын трестийн Сэлэнгэ аймаг дахь 4 дүгээр анги, Мандал сумын Засаг даргын Тамгын газрын 369 хадгаламжийн нэгжийн 9468 хуудас цаасан баримтыг цахим хэлбэрт шилжүүлсэн. 2023 онд 143 хөмрөгийн 4417 хадгаламжийн нэгжийн 501894 хуудас баримтыг цахим хэлбэрт шилжүүлж, аймгийн хэмжээнд цахимжуулалт 91 хувьтай байна.	
8. НАЙМ. БҮС, ОРОН НУТГИЙН ХӨГЖИЛ										
161	8.1. Хот суурин газрын дэд бүтцийн хүртээмжийг нэмэгдүүлж, ухаалаг технологийн	8.1.1. Сумдын хот тосгоны хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	сумд хот байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө, хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөтэй болсон эсэх	-	Суурьшлын бүсийн зохион байгуулалт сайжирна.		Аймгийн 17 сумын нутаг дэвсгэрийн хөгжлийн төлөвлөгөөг 2023-2030 он хүртэлх 7 жилийн дунд хугацаатайгаар Мэргэжлийн байгууллагатай хамтран Мандал, Зүүнбүрэн, Хүдэр, Шаамар, Орхон, Орхонтуул, Сант, Жавхлант, Ерөө сумдын хот	100

	шинэчлэл хийнэ.								байгуулалтын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөн боловсруулж, сумдын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар хэлэлцүүлэн батлуулсан.	
162		8.1.2. Ашиглалтын шаардлага хангахгүй болсон барилга байгууламжийг дахин төлөвлөлтөд оруулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Дахин төлөвлөлтөд орсон барилга байгууламжийн тоо	Сүхбаатар сумын 2, 4, 7-р багийн дулааны станцын ажилчдын орон сууц, 5, 22, 23, 24, 25-р байр, Мандал сумын 1, 2-р багийн 11, 36-р байруудын орон суугчдаас дахин төлөвлөлтөд оруулах санал ирүүлсэн.	Хот, суурин газрын хөгжлийг дэмжих, газрын нөхцөл, нөөц, чадавхид тохирсон инженерийн шийдлээр оршин суугчдын эрүүл, аюулгүй, таатай орчинд амьдрах нөхцөл бүрдэнэ.		Сүхбаатар сумын 7-р багт байрлалтай балгас барилгыг Орон нутгийн хөгжлийн сангийн хөрөнгө оруулалтаар “Баганадант” ХХК буулгаж, аймгийн төв Сүхбаатар сум дахь ашиглалтын шаардлага хангахгүй барилга байгууламжийг буулган хот, суурины хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө, хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу иргэдийн оролцоотой газрыг дахин төлөвлөх замаар шинээр барих, дахин төлөвлөлтөд оруулж, барилгажуулах, газрыг шинэчлэн зохион байгуулах 7 байршил бүхий хил заагийг тогтоон аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын 2022 оны 87 дугаар тогтоолоор хэлэлцүүлэн батлуулсан. Сүхбаатар сумын ашиглалтын шаардлага хангахгүй 7 дугаар багийн 8 айлын 2 орон сууцыг дахин төлөлөлтөд оруулж, “Колорс теч” ХХК-тай хамтран 3 блок 325 айлын орон сууц барих ажлыг эхлүүлсэн.	100
163		8.1.3. Чөлөөт бүс, хилийн боомтуудын барилга байгууламж,	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	Барилга байгууламж, тоног төхөөрөмжийн шинэчлэлийн	20	Үйлчилгээний чанар, хүртээмж сайжирч, иргэд ая		Азийн хөгжлийн банкны санхүүжилтээр хэрэгжиж буй Алтанбулаг сумыг хилийн боомтын цэвэрлэх байгууламжтай холбох бохир ус зайлуулах шугам,	100

		тоног төхөөрөмжид шинэчлэлт хийж, олон улсын стандартад нийцүүлэн, нэвтрэх хүчин чадлыг нэмэгдүүлнэ.			хувь, нэвтрэх чадвар нэмэгдсэн эсэх		тухтай зорчих нөхцөл бүрдэнэ.		орон нутгийн хөгжлийн сангийн хөрөнгө оруулалтаар “Нягт холбоос констракшн” ХХК хийж ашиглалтад оруулж, Алтанбулаг боомтын хил, гаалийн байгууллагын 3600$м^2$ талбай бүхий 6 давхар нэг цэгийн үйлчилгээний цогцолбор, ачаа тээврийн хэсэг болон гадна инженерийн шугам сүлжээ, 4 эгнээ 1.7 км урттай хатуу хучилттай хөрсний ус зайлуулах дренаж систем бүхий засмал зам, 7000 $м^2$ талбай бүхий авто зогсоолын зам талбайн ажлыг хийсэн.	
164		8.1.4. Мандал суманд дулааны станц барьж ашиглалтад оруулах асуудлыг үе шаттайгаар шийдвэрлэнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Ашиглалтад орсон эсэх	-	Иргэд жилийн 4 улиралд халуун усаар хангагдаж, ая тухтай амьдрах нөхцөл бүрдэнэ.		Мандал суманд 25 мВт-ын дулааны цахилгаан станц 30 га газрын асуудлыг шийдвэрлэн инженер геологийн судалгаа, байрзүйн зураглал, барилгын зураг төсвийн ажлууд хийж байна.	30
165		8.1.5. Эрчим хүчний нөөцийг ашиглан эх үүсвэр барих, шугам сүлжээ, ачаалал ихтэй дэд станцуудыг өргөтгөх, шинэчлэх ажлыг үе	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Өргөтгөл, шинэчлэлийн ажлын хувь	Техник эдийн засгийн үндэслэл, зураг төсвийг боловсруулан ажлыг эхлүүлсэн.	Цахилгаан дамжуулах, түгээх сүлжээний тасралтгүй, найдвартай ажиллагаа дээшилсэн байна.		Шаамар сумын шинэ суурьшлийн бүсэд орон нутгийн хөгжлийн сангаас 65.0 сая төгрөгийг гарган 10/0.4 кВ-ын дэд станц, 0.4 кВ-ын цахилгаан дамжуулах агаарын шугам татах, Сүхбаатар сумын 5 дугаар багийн нутаг дэвсгэрт байрлах хүчдэлийн уналттай 45 айл өрхийг хангах 1.4 км урттай 0,4 кВ-ын цахилгаан дамжуулах агаарын шугамыг шинэчилж,	100

		шаттайгаар шийдвэрлэнэ.						Мандал сумын шинэ суурьшлийн бүсэд 6/0.4 кВ-ын 160 кВА хүчин чадалтай дэд станц, 0.4 кВ-ын 560м урт цахилгаан дамжуулах агаарын шугам татах ажлыг хийж, хүчдэлд залгаж ашиглалтад оруулсан.	
166		8.1.6. Олон улсын болон улс, орон нутгийн авто замын сүлжээнд засвар, шинэчлэлтийн ажлыг хийнэ.	2021 - 2025	Замын сангийн хөрөнгө	-Засвар, арчлалтын ажлын хувь	Авто замын ажлыг концессын гэрээгээр эхлүүлсэн.	Автозамын ашиглалт уртсаж, иргэдийн ая тухтай авто замаар зорчих нөхцөл бүрдэнэ.		Аймгийн төвд 0.6 км 4 эгнээ автозам, Шаамар, Хүдэр, Зүүнбүрэн, Цагааннуур, Түшиг сумдыг 120,85 км хатуу хучилттай замаар холбож, 1,5 асфальтобетон хучилттай авто зам, хандиваар 420 м хучилттай авто зам, орон нутгийн хөгжлийн сан, аймаг, сумын хөрөнгө оруулалтаар 9.9 км асфальтбетон хучилттай авто зам, 29,8 км хайрган замын ажлыг хийж, замын ажлыг 31,3 км-ээр нэмэгдүүлсэн.	100
167		8.1.7. Насжилт удаашралтай гүүрэн байгууламж, бетон гүүрэнд их засварын ажлыг хийж гүйцэтгэнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Их засварын ажлын хувь	Сүхбаатар сумын үерийн далан засварлах ажлын хөрөнгийн асуудлыг шийдвэрлүүлж, эхлүүлсэн.	Иргэдийн аюулгүй тав тухтай зорчих нөхцөл бүрдсэн байна.	6,3 тэрбум төгрөг	Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар Орхонтуул суманд төмөр бетон гүүр барих ажлын эхний ээлжийн гүүрийн байгууламж 70 хувьтай, Алтанбулаг суманд 591,0 сая төгрөгийн төсөвт өртөгтэй Хяраан голын гүүр барих ажлыг хийж дуусган Сант сумын Ивэн голын үерийн хамгаалалтын барилгын ажил 40 хувьтай хийгдэж байна. Үерийн улмаас эвдэрч гэмтсэн Хараа голын 136 м төмөр бетон, салааны 15м урт гүүрүүдийн засвар шинэчлэлтийн ажлыг	90

									“Ангад аривжих”ХХК, “Эрдэнэ суварга” ХХК-иуд хийж гүйцэтгэн ашиглалтад оруулсан.	
168		8.1.8. Зарим сумдад инженерийн шугам сүлжээ, дэд бүтцийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, шинэ технологи нэвтрүүлж, дулааны тоолуурыг бүрэн суурилуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Инженерийн шугам сүлжээний хүчин чадлыг нэмэгдүүлсэн хувь -Дулааны тоолуур суурилуулсан тоо	Нийт шугам сүлжээний 90 гаруй хувь нь 25-62 жил болж байна. Сумдын 53 хувь нь усан сангүй, 73 хувь нь цэвэрлэх байгууламж гүй	Дулаан алдагдлыг бууруулж, өртөг зардал хэмнэгдэж, иргэд тав тухтай орчинд амьдрах нөхцөл бүрдэнэ.		Аймгийн төсвийн 878.9 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаар Мандал, Орхон, Сүхбаатар, Алтанбулаг, Түшиг сумдад нийт 1897 м инженерийн шугам сүлжээг шинээр татах ажлыг хийсэн. Сүхбаатар сумын цэвэрлэх байгууламжийн их засвар, шинэчлэлийн ажилд 500 сая төгрөгийг засвар шинэчлэлтийн ажлыг хийж, иргэд тав тухтай орчинд амьдрах нөхцөл бүрдүүлсэн.	100
169		8.1.9. Аймгийн төвд орчин үеийн шаардлагад нийцсэн нийтийн тээврийн зогсоол бий болгоно.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Орчин үеийн тохилог нийтийн тээврийн зогсоолтой болсон эсэх	-	Иргэд тав тухтай зорчих боломж бүрдсэн байна.		Сүхбаатар сумын хэсэгчилсэн төлөвлөгөө боловсруулах ажил хийгдэж, аймгийн төвд зоригчдын ариун цэвэр, аюулгүй байдлыг хангасан нийтийн тээврийн буудлыг байгуулахаар тусган хөрөнгийн асуудлыг шийдвэрлэхээр ажиллаж байна	30
170	8.2. Байгалийн өвөрмөц тогтоц, үзэсгэлэнт байгаль, түүх, соёлын өвийг түшиглэн	8.2.1. Байгаль экологийн онцлог, түүх соёлын биет ба биет бус өв, соёлыг хадгалан нутгийн иргэдийг түшиглэсэн	2021 - 2025	Улс болон орон нутгийн төсвийн хөрөнгө	-Аймгийн аялал жуулчлалыг бүсчилэн хөгжүүлсэн эсэх	Нутгийн иргэдэд түшиглэсэн байгаль экологийн онцлог, түүх соёлын биет ба биет бус өв соёлыг хадгалсан	Аялал жуулчлалын загвар баазууд бий болж, аялах жуулчдын тоо нэмэгдсэн байна.		Аялал жуулчлалын хөгжлийн төвтэй хамтран Алтанбулаг сумын нутаг дахь “Гүн нуур”, “Хонд”, “Сайхны хөтөл”, Баруунбүрэн сумын “Амарбаясгалант хийд”, Алтанбулаг, Шаамар сумдын нутгийг хамарсан Тужийн нарсан ойд зэрэг байгалийн өвөрмөц, содон тогтоц, уламжлалт ёс заншил, түүх дурсгалын өлгий	100

	аялал жуулчлалыг хөгжүүлж дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд эзлэх хувийг нэмэгдүүлнэ.	аялал жуулчлалыг /НИТАЖ/ бүсчилэн хөгжүүлнэ.				аялал жуулчлал эрхэлдэг 1 газар байна.			нутаг, түүх дурсгалт газруудаар виртуал аялал, аймгийн аялал жуулчлалын салбарын цахим контентийг хийж, иргэд, жуулчдад зориулсан бүтээгдэхүүн, үйлчилгээнүүд, байгаль, түүх, соёлын өв бүхий газруудыг таниулан сурталчилж ажилласан. “БААТУДС” ХХК-тай хамтран Бэлчирийн бүсийн аялал жуулчлалын мастер төлөвлөгөөг боловсруулан хэрэгжилтийг зохион байгуулсан. Байгаль экологийн онцлог бүхий хаягдал модоор “Бугант нандин” уран сийлбэрийн фестиваль, түүх соёлын биет ба биет бус өв соёлыг хадгалсан “YERUU CUP” мөсны сур, шагайн тэмцээнийг зохион байгуулж, нутгийн иргэдэд түшиглэсэн байгаль экологийн онцлог, түүх соёлын биет ба биет бус өв соёлыг хадгалсан аялал жуулчлалыг Ерөө, Жавхлант сумдын жуулчдын баазыг түшиглэн зохион байгуулсан.	
171		8.2.2. Аялал жуулчлалын маршрутын дагуу түр буудаллах цэгүүдийг орчин үеийн шаардлагад нийцүүлэн тохижуулна.	2021 - 2025	Хувийн хэвшил, төсөл, хөтөлбөрийн хөрөнгө	Орчин үеийн шаардлагад нийцсэн Түр буудаллах цэгийн тоо	Шаамар суманд түр буудаллах цэг, үйлчилгээний цогцолбор байгуулах 3 га газрыг шийдвэрлэсэн	Жуулчдын аюулгүй тухтай, аюулгүй зорчих нөхцөл бүрдсэн байна.		Орон нутгийн төсвийн хөрөнгө оруулалтаар Баруунбүрэн сумын “Амарбаясгалант хийд”-ийн орчим отоглох цэг байгуулж, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамтай хамтран Шаамар сумын “Ээж мод”-ыг шашин мөргөлийн төв болгон хөгжүүлэх, шинээр отоглох цэг байгуулах байгуулахаар зураг төсвийг боловсруулан Байгаль	100

									орчин, аялал жуулчлалын яаманд хүргүүлсэн.	
172		8.2.3. ”Сэлэнгэ аймгийн аялал жуучлалын хөтөлбөр”-ийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлнэ.	2021 - 2025	Орон нутгийн төсвийн хөрөнгө	-Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн хувь	Хөтөлбөрийн 1 шатны хэрэгжилт 81 хувьтай байна.	Аялал жуулчлалын салбар тогтвортой хөгжсөн байна.		“Сэлэнгэ аймгийн аялал жуучлалын хөтөлбөр”-ийн 5 бүлгийн 36 зорилттойгоор боловсруулж, хэрэгжилтийг ханган ажиллаж байна. “Ханш нээх”, “Гонгорын бумбаны тахилга”, “Цам харайх”, “Майдар эргэх”, Мандал сумын Түнхэл тосгонд “Монос цэцэглэх үеэр” Хараагийн баяр”, "Аймгийн аялал жуулчлалын салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн уулзалт“, "Аялал жуулчлалын салбарт виртуал аялал жуулчлалыг хэрхэн хөгжүүлэх, түүнд зориулсан өгөгдлийн сан, программ хангамж платформ бий болгох цахим сургалт”-ыг зохион байгуулж, 60 метрийн урттай, 10 метрийн өндөртэй, нэг чигийн урсгалтай нэг хүний замтай "Дүүжин гүүр", экстрим аяллын үйлчилгээ, байгаль экологийн онцлог бүхий хаягдал модоор “Бугант нандин” уран сийлбэрийн фестиваль, түүх соёлын биет ба биет бус өв соёлыг хадгалсан “YERUU CUP” мөсны сур, шагайн тэмцээний зэрэг аялал жуулчлалын шинэ нэр төрлийн бүтээгдэхүүнээр нэмэгдүүлсэн. Ардын хувьсгалын түүхэн дурсгалт газар “Сэлэмт хөшөө”, “Дөрвөлжин сүмийн туурийн хөшөө”,	100

										“Бүрээчийн хөшөө”, “Д.Сүхбаатар хөшөө”-г сэргээн тохижуулах ажилд 100,0 сая төгрөгийн дэмжлэг үзүүлсэн. Аялал жуулчлалын гол бүс нутаг Сүхбаатар сумын ногоон байгууламж, Сүхбаатар хаалга, Шаамар сумын Ээж мод, Алтанбулаг сумын “Хоёр элс” орчимд 4 модон жорлон байрлуулж, аялал жуулчлалын бүс нутагт дэд бүтцийн асуудлыг шийдвэрлэсэн. Орон нутгийн төсвийн хөрөнгө оруулалтаар Баруунбүрэн сумын “Амарбаясгалант хийд”-ийн орчим отоглох цэг байгуулсан.	
173		8.2.4. Аймгийн аялал жуулчлалын маршрут, амралтын газруудын байршлыг харуулсан аппликейшныг мэргэжлийн байгууллагууд тай хамтран хийж нэвтрүүлнэ.	2021 - 2025	Төсөл хөтөлбө рийн хөрөнгө	-Маршрут, аппликейшинт эй болсон эсэх	Аялал жуулчлалын маршрут, амралтын газруудын байршлыг харуулсан аппликейшн ыг хийж нэвтрүүлэх ажлыг шинээр хийхээр төлөвлөсөн.	Аялагчдын тоо нэмэгдэж, аялал жуулчлал эрхлэгчдийн ашиг орлого нэмэгдэж, үйл ажиллагаа өргөжинө.			Аймгийн байгалийн үзэсгэлэнт болон түүх соёлын дурсгалт газар, аяллын маршрут зэрэг 23 төрлийн мэдээлэл агуулсан “Сэлэнгэ аялал” гар утасны аппликейшны мэдээ, мэдээллийг шинэчлэх, хөгжүүлэх ажлыг холбогдох газруудтай хамтран зохион байгуулж, дотоод, гадаадын 613.3 мянган жуулчид манай аймгийг зорин ирсэн нь өмнөх оныхоос 20 хувиар нэмэгдсэн.	100
174	8.3. Цаг уурын өөрчлөлтөд дасан зохицсон	8.3.1. “АТАР IV” аяныг өрнүүлэн, тариалангийн салбарын	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсвийн	-Шинэ техник, технологи нэвтрүүлсэн байдал. -Мэргэжлийн	2021 онд улаанбуудай 130.8 мянган га талбайгаас	Газар тариалангийн үйлдвэрлэл тогтвортой хөгжинэ.			Монгол Улсын Их Хурлын 2022 оны 36 дугаар тогтоолын хүрээнд Сэлэнгэ аймагт хэрэгжүүлэх арга хэмжээний 5 жилийн төлөвлөгөөний төслийг	100

	цогц, ухаалаг хөдөө аж ахуйг хөгжүүлж, эрүүл, аюулгүй хүнсний хангамжийг нэмэгдүүлнэ.	бүтээмж, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлж, Сэлэнгэ аймгийн газар тариалангийн бодлогыг боловсруулна.		хөрөнгө, төсөл хөтөлбөр	боловсон хүчний тоо - Үрийн шинэчлэлт - Усалгаатай талбайн хэмжээ	189.0 мянган тн, арвай 2.6 мянган га талбайгаас 3.4 тн, овьёос 3.9 мянган га талбайгаас 4.7 мянган тн, гурвалжин будаа 501 га талбайгаас 340 тн, тэжээлийн ургамал 18.0 мянган га талбайгаас 30.5 мянган тн, тосны ургамал 42.5 мянган га талбайгаас 32.5 мянган тн, төмс 2.1 мянган га талбайгаас 23.0 мянган тн, хүнсний ногоо 2.7 мянган га талбайгаас 33.4 мянган			боловсруулан аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар хэлэлцүүлэхээр ажиллаж байна. Аймгийн хэмжээнд бүрэн ашиглагдаж буй 30 аж ахуйн нэгжийн 15000 га талбай услах хүчин чадалтай услалтын систем байна. Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны захиалгаар Азийн хөгжлийн банкны санхүүжилтээр хэрэгжиж буй “Хүнсний ногооны үйлдвэрлэл ба усалгаатай хөдөө аж ахуй” төслийн хүрээнд Сант суманд 240 га талбайн хуучин Ивэн голын услалтын системийг шинэчлэх ажил 80 хувьтай хийгдэж байна. Нэгж га талбайгаас авах ургацын хэмжээг нэмэгдүүлэх зорилгоор Хөдөө аж ахуйн корпорациас 7545 кг бордоог хөнгөлөлттэй нөхцлөөр аж ахуйн нэгж, иргэдэд олгосон. 2023 онд манай аймаг нэгж га талбайгаас 15.5 цн үр тариа, 127.9 цн төмс, 172.4 цн хүнсний ногоо хураан авч үр тарианы ургац өмнөх оноос 9.6, төмс 3.1, хүнсний ногоо 24.7 хувиар өссөн байна.	

						тн ургац тус тус хураан авсан.				
175		8.3.2. Газар тариалангийн үйлдвэрлэлд орчин үеийн дэвшилтэт техник, технологи нэвтрүүлж, тариалангийн талбайн хөрсний үржил шимийг хамгаалан ойн зурвас, хашаажуулах төслийг хэрэгжүүлэн эрдэм шинжилгээний байгууллагууд, төр хувийн хэвшлийн оролцоотойгоо р ирээдүйтэй болон нутагшсан үрийн хангамжийг нэмэгдүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсвийн хөрөнгө, аж ахуйн нэгжийн хөрөнгө оруулалт	Техникийн шинэчлэлт, хөрсний үржил шимийн үзүүлэлт	-	Газар тариалангийн үйлдвэрлэл тогтвортой хөгжинэ.		Орхон, Жавхлант, Сайхан, Сант сумдад 449.9 га талбайд шинээр услалтын систем ашиглалтад орж, Азийн хөгжлийн банкны санхүүжилтээр Сант суманд Ивэн голын 240 га талбайг услах хүчин чадалтай, услалтын системийн байгууламж барих ажил 60 хувийн гүйцэтгэлтэй явагдаж байна. 2021 онд 25 км ойн зурвас, 3.7 мянган га талбайг хашаажуулж, 2022 онд 159 га талбайд 29.9 км ойн зурвас байгуулж, Шаамар, Хүдэр, Орхон сумдын 4.6 мянган га талбайг хашаажуулж, 2023 онд улсын болон хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтаар 115.1 мян.га талбайг хашаажуулж, Баруунбүрэн, Баянгол, Ерөө, Орхон, Сайхан, Хүдэр, Хушаат сумдын 8 аж ахуйн нэгж 645 га талбайд агро-ойжуулалт хийсэн байна. 2023 онд 59.3 мянган тн бордоог газар тариалангийн үйлдвэрлэлд хэрэглэсэн. Хушаат сумын "Элит үр" ХХК-тай хамтран “Сэлэнгэ-5” сортын төмсний үрийг үржүүлэх зорилгоор Ерөө, Сүхбаатар, Хүдэр, Орхон, Хушаат, Сант, Баруунбүрэн сумдын 21 иргэнд 50 тн үрийн төмсийг олгосон. "Хүнсний ногоо" хөтөлбөрийн	100

									хүрээнд Улсын төсвийн 136.7 сая төгрөгийн үнэ бүхий 7.5 тн хүнсний ногооны үрийг 80 хувийн хөнгөлөлттэй үнээр 17 суманд олгож, 2.1 мянган га талбайгаас 27.0 мянган тн төмс, 3.6 мянган га талбайгаас 47.1 мянган тн хүнсний ногоог хураан авсан.	
176		8.3.3. Өрхийн болон жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг дэмжин, хүлэмжийн болон зоорийн аж ахуйг хөгжүүлж, төмс, хүнсний ногооны тариалалтыг нэмэгдүүлнэ.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, төсөл хөтөлбөр, иргэд, аж ахуйн нэгжийн хөрөнгө	-Хүлэмжийн аж ахуйн талбай, зоорины тоо, багтаамж	-	Төмс, хүнсний ногооны нийлүүлэлт нэмэгдэж, хадгалалт уртасна	490,0	“Шинэ хөдөө” төслийг хэрэгжүүлж, Баруунбүрэн суманд 11 га талбайд 384 м2 бүхий 4 улирлын хүлэмж, 120 м2 бүхий 3 ширхэг зуны хүлэмж, 1000 ширхэг жимс жимсгэнийн мод, 50 м гүний худаг, дуслын болон мананжуулах усалтын систем, цахилгаан хангамж бүхий өвөл, зуны хүлэмжийн цогцолборыг 490.0 сая төгрөгөөр ашиглалтад оруулсан. Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар Алтанбулаг, Цагааннуур, Орхон, Ерөө, Сүхбаатар сумдад тус бүр 10*6 хэмжээтэй 35 ширхэг нийлэг хальсан хүлэмж, 10 тн багтаамжтай усны сав бүхий 3 ширхэг хүлэмжийн цогцолбор, Шаамар суманд 20*6 хэмжээтэй 30 ширхэг нийлэг хальсан хүлэмж, 10 тн багтаамжтай усны сав 3 ширхэг, 1400 ширхэг жимсний суулгац бүхий цогцолбор аж ахуй байгуулсан. Шаамар сум орон нутгийн хөгжлийн сан, Дэлхийн зөнгийн санхүүжилтээр 20*6 хэмжээтэй 52 ширхэг зуны хүлэмж,	100

									348 $м^2$ өвлийн, 20.3 мянган $м^2$ зуны хүлэмж шинээр барьж, ашиглалтад оруулсан байна. Мандал суманд Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар 200 тн зоорийг барьж ашиглалтад оруулсан.	
177		8.3.4. Бордооны хангамжийг нэмэгдүүлж, тариалах талбайн 80 хувьд бордоотой тариалалт эрхэлж га-аас авах ургацын хэмжээг тогтворжуулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсвийн хөрөнгө, төсөл хөтөлбөр	-Нэгж га талбайгаас хураан авах ургацын хэмжээ.	-	Нэг га талбайгаас хураан авах ургацын хэмжээ нэмэгдэнэ.		2022 онд гуматын бордоо 30.7 мянган тн, бусад бордоо 28.6 мянган тн, 2023 онд азотын бордоо 50.0 мянган литр, нийлмэл бордоо 2.1 мянган тн, гуматын бордоо 29.7 мянган тн буюу идэвхижүүлэгч бодисыг 250 тариаланчид хэрэглэж, дунджаар 57.0 мянган тн бордоо хэрэглэсэн өмнөх оныхоос 5-6 хувиар нэмэгдсэн.	100
178		8.3.5. Хөдөө аж ахуйн даатгалын тогтолцоог сайжруулж, малчид, тариаланчдыг эрсдэлээс хамгаална.	2021 - 2025	Үйл ажиллагааны зардлаар	-Даатгалд хамрагдсан иргэн аж ахуйн нэгжийн тоо	-	Тариаланчдын 50 хувийг даатгалд хамруулж, тариаланчдын үйлдвэрлэл тогтвортой болно.		Мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг тогтвортой хөгжүүлэх, малчдыг эрсдлээс хамгаалах зорилгоор “Төрийн банк”-тай хамтран “Малын индексжүүлсэн даатгал”-ыг орон нутгийн малчдад сурталчлан, аймгийн хэмжээнд 411 малчин өрх, 4 аж ахуй нэгж байгууллага малыг индексжүүлсэн даатгалд, 178 малчин өрх, 1 аж ахуй нэгж байгууллага бусад төрлийн даатгалд малаа даатгуулж, нийт малчин өрхийн 48,5 хув даатгалд хамруулсан.	90

179		8.3.6. “Монгол мал-2” үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, малын чанар, ашиг шимийг сайжруулна.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв	-Цэвэр эрлийз малын тоо	-	Хагас суурин мал аж ахуй эрхлэгч өрх, аж ахуй нэгж нэмэгдэнэ.		“Монгол мал-2” үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, Малын удмын сангийн үндэсний төвтэй хамтран сүү, махны чиглэлийн үхрийн тоо толгой, ашиг шимийг нэмэгдүүлэх зорилгоор 17 сумын 2200 үхэр сүрэгт мах, сүүний чиглэлийн гүн хөлдөөсөн үрээр зохиомол хээлтүүлэг хийж, Сант, Орхон, Ерөө, Шаамар, Мандал, Жавхлант сумдад бод малын хээлтүүлэгч мал худалдан авахаар нээлттэй болон шууд худалдан авалтын тендерийг зарлан хээлтүүлэгч худалдан авч малчид болон мал үржүүлэг технологийн нэгжид гэрээ байгуулан хүлээлгэн өгсөн. 3 сумын 600 толгой бог малд шингэлсэн үрээр зохиомол хээлтүүлэг хийгдсэн. 2023 онд 4.3 мянган толгой адуу, 13.5 мянган толгой үхэр, 66.2 мянган толгой хонь, 28.2 мянган толгой ямаа нийт 112.6 мянган толгой мал, 4.9 мянган тн махыг зах зээлд нийлүүлсэн. Цаашид мал сүргийн тоог бууруулах, сумдад мал сүрэгт хийх технологит үзлэг ангилалт заазлалтыг чанартай зохион байгуулж үржилд тэнцэхгүй мал, эр сувай малыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах, мал мах бэлтгэлийг нэмэгдүүлэх чиглэлийг сумдад хүргүүлсэн.	100

									Аймгийн нийт мал сүргийн 21.8 хувь нь нутгийн шилмэл үүлдэр омгийн мал, 4.2 хувь нь гадаад орноос цэврээр оруулж ирсэн мал сүргийн 1, 2 дугаар үеийн эрлийз мал эзэлж, цэвэр эрлийз малын тоо өмнөх оныхоос 6.1 хувь буюу 25.8 мянган толгойгоор өссөн байна. Аймгийн хэмжээнд эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэгч 595 иргэн, аж ахуйн нэгж үйл ажиллагаа явуулсан нь өмнөх оныхоос 11,9 хувиар өссөн.	
180		8.3.7. Мал эмнэлэгийн ариутгал, халдваргүйтгэл, хяналт шалгалтын нэгдсэн цэгийг Тахилт, Хөшөөтийн даваанд байгуулна.	2021 - 2025	Аймаг, сумын төсөв	-Хяналт шалгалтын цэгийн тоо.	-	Халдварт өвчний тархалт буурч, мал аж ахуйн шилжилт хөдөлгөөнд тавигдах хяналт сайжирна.		”Мал эмнэлгийн ариутгал, халдваргүйтгэл, хяналт шалгалтын нэгдсэн цэг”-ийг Тахилт, Хөшөөтийн даваанд байгуулах хөрөнгийн асуудлыг шийдвэрлэхээр ажиллаж байна.	30
181		8.3.8.Мал, амьтны гарал үүслийн гэрчилгээ, баталгаажуулалтын нэгдсэн цахим системийг нэвтрүүлж, гадаад, дотоод худалдааны	2021 - 2025	Орон нутгийн төсөв	-Мал эмнэлгийн урьдчилан сэргийлэх нэгдсэн арга хэмжээний төлөвлөлт, гүйцэтгэлийг цахим системд оруулсан хувь	Аймгийн хэмжээнд 2022 онд бүх сумдад мал эмнэлгийн цахим систем бүрэн нэвтэрч, ажил, арга	МАА-н гаралтай бүтээгдэхүүний гадаад болон дотоод худалдаа нэмэгдэнэ.		Мал, амьтны гарал үүслийн гэрчилгээ, баталгаажуулалтын нэгдсэн цахим системийг нэвтрүүлж, аймгийн хэмжээнд 27.5 мянган гэрчилгээгээр 7.4 мянган толгой адуу, 17.3 мянган толгой үхэр, 12 тэмээ, 79.0 мянган толгой хонь, 37.1 мянган толгой ямаа, 356 гахай, 8 тахиа, 1 нохой буюу нийт 141.3 мянган (*хүнсэнд 112.7 мянган толгой, өөр аймаг*	100

		чөлөөт байдлыг хангана.				хэмжээний төлөвлөлт, гүйцэтгэл 95-аас дээш хувьтай орсон.			*сумруу явсан 4.6 мянган толгой, өөр аймаг, сумаас ирсэн 22.7 мянган толгой, аймаг сум дотроо 1.2 мянган*) толгой мал, амьтан шилжилт хөдөлгөөн хийсэн. Мал эмнэлгийн 16.4 мянган цахим гэрчилгээгээр 4.9 сая кг мах, махан бүтээгдэхүүн, 61.4 мянган кг дайвар бүтээгдэхүүн, 11.3 сая литр сүү сүүн бүтээгдэхүүн, 4.9 мянган кг зөгийн бал, 11.2 мянган ширхэг өндөг, 35.3 мянган кг ноос ноолуур, 11.7 мянган ширхэг арьс шир бүтээгдэхүүнд үзлэг хийж, хүнсний аюулгүй байдлыг хянан баталгаажуулсан.	
182	8.3. Цаг уурын өөрчлөлтөд дасан зохицсон цогц, ухаалаг хөдөө аж ахуйг хөгжүүлж, эрүүл, аюулгүй хүнсний хангамжийг нэмэгдүүлнэ.	8.3.9.Жимс, жимсгэнэ хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэн тариалах талбайн хэмжээ, нэр төрлийг нэмэгдүүлж боловсруулах цехтэй болно.	2021 - 2025	Улсын болон орон нутгийн төсөв, аж ахуй нэгжийн хөрөнгө	-Талбайн хэмжээ, нэр төрлийн тоо - Шинээр бий болсон цехийн тоо	-	Тариалах талбайн хэмжээ нэмэгдэж жимс, жимсгэнэ боловсруулах цехтэй болсон байна		2023 онд жимс, жимсгэнийн тариалан эрхэлдэг 497 иргэн 9 аж ахуй нэгж 825 га талбайд тариалалт хийж, 303,4 тн жимс үйлдвэрлэж, шинээр 2 га талбайд чацаргана, үхрийн нүд, алим, чавга, абрикос, бэсрэг алим, чангаанз болон бусад жимс, жимсгэнэ нийт 45.3 мянган ширхэг суулгацыг ил талбайд болон хүлэмжинд бойжуулан зах зээлд нийлүүлсэн жимс жимсгэний тариалсан талбайн хэмжээ өмнөх оныхоос 6.6 хувиар нэмэгдсэн. Жимс жимсгэнийн тариалалтыг нэмэгдүүлэх зорилгоор ОХУ-ын Бүгд Найрамдах Буриад улсаас 10.0 мянга орчим жимсний суулгацыг орон нутгийн иргэдэд хямдралтай үнээр нийлүүлж,	100

									Баруунбүрэн, Шаамар сумдад ашиглалтад орсон хүлэмжийн цогцолборт 2400 ширхэг чацаргана, үхрийн нүд, монос, алим тарьж, Баруунбүрэн, Баянгол, Ерөө, Орхон, Хүдэр сумдын 5 аж ахуй нийт 245 га талбайд агро-ойжуулалт хийсэн байна. Хоршоо хөгжүүлэх сангаас Сант сумын 1 иргэнд жимс жимсгэнийг хатааж эцсийн бүтээгдэхүүн боловсруулах савлах үйлдвэрийг байгуулахад 24 сая төгрөгийн зээлийг олгож, үйл ажиллагааг нь дэмжсэн.	

…………………………..oOo……………………

"СЭЛЭНГЭ АЙМГИЙН 2021-2025 ОНД ХӨГЖҮҮЛЭХ ҮНДСЭН ЧИГЛЭЛ"-ИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН ТАЙЛАН

№	Агуулга	Нийт зорилтын тоо	Үүнээс						Нийт хувь
			100 хувь	90 хувь	70 хувь	50 хувь	30 хувь	Хэрэгжээгүй	
1	"Үндэсний нэгдмэл үнэт зүйл" бүлэг	11	10	1	-	-	-	-	99.09
2	"Хүний хөгжил" бүлэг	46	40	1	4	1	-	-	96.08
3	"Амьдралын чанар ба дундаж давхарга" бүлэг	27	26	-	1	-	-	-	98.88
4	"Эдийн засаг" бүлэг	16	11	-	2	1	1	-	82.5
5	"Засаглал" бүлэг"	22	19	2	1	-	-	-	97.72
6	"Ногоон хөгжил" бүлэг	15	15	-	-	-	-	-	100
7	"Амар тайван, аюулгүй нийгэм" бүлэг	23	20	-	1	1	1	-	93.47
8	"Бүс, орон нутгийн хөгжил" бүлэг	22	19	-	1	-	2	-	92.27
Нийт		**182**	**141**	**4**	**10**	**3**	**4**	**0**	**95.77**

СЭЛЭНГЭ АЙМГИЙН ЗАСАГ ДАРГЫН ТАМГЫН ГАЗАР